

Sunniva Mjøen Østgaard

Bortgjemte liv

Sosioøkonomiske forhold i Gjersvika belyst gjennom endringer i *A/S Gjersvik Landhandleris* virksomhet 1914-40

Masteroppgave i Historie

Veileder: Ingar Kaldal

August 2020

Sunniva Mjøen Østgaard

Bortgjemte liv

Sosioøkonomiske forhold i Gjersvika belyst gjennom endringer i *A/S Gjersvik Landhandleris* virksomhet 1914-40

Masteroppgave i Historie
Veileder: Ingar Kaldal
August 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Forord

Først og fremst en stor takk til mitt intervjuobjekt Bergljot Lorås. Det har vært veldig givende å snakke med deg om livet ditt. Takk til min veileder Ingar Kaldal som har vært innsiktsfull og entusiastisk over tema. Takk til Ingunn Østgaard for å ha kopiert all korrespondanse fra Kjeldsberg-arkivet og alt annet du har gjort for meg i denne perioden. Takk til norsklærer Ellen Kolkind for å språkvaske oppgaven fri for det uakademiske ordet "dog". Takk til Sven Østgaard for stor hjelp i innspurten. Takk til Ove Wolden for å flytte forskningskontoret hjem under covid-19. Takk til Randi Østgaard for mange kopper ingefærte. Og sist, men ikke minst, en stor takk til hunden Frida og katten Blomst. Deres kos har vært uvurderlig.

Innholdsfortegnelse

Forord	i
1. Innledning	1
1.1 Problemstilling	3
1.2 Motivasjon	6
1.3 Historiografi	7
1.4 Disposisjon og fremgangsmåte	8
2. Teori og metode	10
2.1 Mikro- og makrohistorie	10
2.1.1 Å desentrere blikket	11
2.1.2 Det narrative i et mikrohistorisk perspektiv	12
2.2 Kildekritikk	14
2.4.1 Kildekritikk av muntlige og nedskrevne minner	14
2.3 Metodevalg: Intervju	16
3. Bakgrunn: Oppstarten av A/S Gjersvik Landhandleri og premissene for drift etter 1914	17
3.1 September 1913 – August 1914: Butikkdriften det første året	17
3.2 August 1914: Endringer danner premisser for landhandelen og bygdas videre sosioøkonomiske utvikling	18
4. Landhandelen blir multiservicesenter	20
4.1 Kommunikasjon og isolasjon i Gjersvika	20
4.1.1 Postordningen	20
4.1.2 Telefonen	21
4.1.3 Isolasjon	22
4.1.4 Den pragmatiske fjellbonden	24
4.1.5 "Men vi faar vel forsøke og komme over dette ogsaa"	25
4.2 Landhandleriet: bygdas nye samlingslokale?	26
4.3 Landhandelen som multiservicesenter – oppsummering av funn	27
5. Byttehandel på landhandleriet	29
5.1 Naturalhusholdning, pengehusholdning og byttehusholdning	29
5.2 Produkt og råvarer befolkningen byttet inn mot kolonialvarer	32
5.2.1 Fjellvannsfisk	32
5.2.2 Vilt og viltskinn	33
5.2.3 Multegrøt	34
5.2.4 Geitost og smør	35
5.2.5 Reinkjøtt og reinskinn	35
5.3 Kombinasjonsbruk og krisen i mellomkrigstiden	36
5.4 Natural-, penge- og byttehusholdning i kombinasjon som økonomisk system i Gjersvika – oppsummering av funn	38
6. Varer og vaner under og etter 1. verdenskrig	40

6.1 Rasjonering under første verdenskrig.....	40
6.2 Behov og forbruk i mellomkrigstiden	41
6.3 Varebeholdning og kjøpevaner – oppsummering av funn.....	44
7. Kreditt, nød og hjelp	46
7.1 Kreditt knytter handelsmannen og bygdefolket sammen.....	46
7.2 Tilfellet Hans B. Nyvik.....	47
7.2.1 Korrespondansen om Nyvik.....	47
7.2.2 Sakens forløp.....	48
7.2.3 Hva kan Nyvik-saken si oss om Gjersvikas økonomiske situasjon?.....	51
7.2.4 Hva kan Nyvik-saken si oss om Østby og landhandelens rolle i folks liv?	52
7.3 Tilfellet N.N.	53
7.3.1 Fattigkassen i Røyrvik	53
7.3.2 Landhandelen, fattigkassen og kreditten.....	54
7.4 Kreditt, nød og hjelp – oppsummering av funn	55
8. Landhandelens bestyrer og hans kone.....	56
8.1 Esten Østby.....	56
8.1.1 Turisme	56
8.1.2 Politiske verv	57
8.1.3 Andre arbeidsoppgaver Esten ikke hadde trengt å påta seg.....	58
8.1.4 Avisutklippet som problematiserer, men ikke utelukker, Østbys paternalistiske posisjon i samfunnet.....	59
8.2 Betzy Østby.....	63
8.2.1 Sanitetsforeningen.....	63
8.2.2 Doktordager	64
8.2.3 Klær.....	65
8.3 Landhandelens bestyrer og hans kone – oppsummering av funn.....	66
9. Refleksjon over mikrohistorie som metode	68
9.1 Det mikrohistoriske "blikket".....	68
9.2 Metanarrativets rolle i mikrohistorisk metode	69
9.3 Det (spesielle) "normale unntaket" som mikrohistorisk prinsipp	70
9.4 Mikrohistorie som instrument til å belyse historiske prosesser	70
9.4.1 Potensielle fallgruver og problem.....	71
10. Konklusjon	73
10.1 Hvilken funksjon fikk landhandelen i befolkningen i Gjersvikas liv etter at premissene for drift ble endret ved Grong Grubers nedleggelse i 1914?	73
10.2 Hva forteller en mikrohistorisk studie av virksomheten til A/S Gjersvik Landhandleri oss om sosioøkonomiske forhold i Gjersvika, 1914-40?.....	74
10.3 Videre forskning.....	75
10.4 En ting til	76
Kilder.....	78
Litteratur.....	79

1. Innledning

17. juli 1908 signerte lensmann Johannes Moe den første anmeldelsen om funn av svovelkis i Gjersvikområdet, i daværende Grong kommune.¹ Svovelkis, eller pyritt, er et jernsulfid bestående av jern og svovel, og dens mange bruksområder innenfor datidens industri gjorde den til en viktig råvare internasjonalt.²

Gjersvika var på denne tiden en liten grend trengt opp i et hjørne med Nordland i nord, Sverige i øst, Lierne i sør og Steinfjellet og Namsskogan i vest. Landskapet var preget av fjell, frodige lauvskogsområder, myrer, innsjøer og små fjellvann som alle hadde avløp ut i Limingen østover mot Sverige.³ Brekkvasselv, nærmeste punkt koplet til landets veinett og i dette tidsrommet riksveiens endested mot nord, befant seg 26 kilometer unna på den andre siden av det over 800 meter høye Steinfjellet.⁴ Den nærmeste norske byen, Namsos, var 140 kilometer sørvest.⁵

Distriktet Nordre Grong, som Gjersvika lå i, var svært tynt befolket, i datidsbeskrivelser anslått til å være rundt 300 mennesker.⁶ Befolkningen bestod i hovedsak av gårdbrukerfamilier som vesentlig livnærte seg ved å kombinere jakt, fiske, bærsanking, skogsdrift og et "magert og lite lønnsomt jordbruk", og samer, som i sin tur levde av tamreinhold, jakt og fiske.⁷ Funnstedet Gjersvika, som er denne undersøkelsens hovedfokus, blir beskrevet som ei grend bestående av bare to små gårdsbruk.⁸

Denne situasjonsbeskrivelsen av Gjersvika sommeren 1908, forteller oss at anmeldelsen av malmforekomst signert av lensmann Moe, og dens utløsning av påfølgende potensiale for storstilet gruveindustri, kunne innebære noe helt nytt og ukjent for stedet og folkene som levde der.

Bare fire år etter at de første funn av kis ble gjort, i 1912, begynte en omfattende utbygging. Det skulle startes gruvedrift, og da var det behov for infrastruktur tilpasset dette formålet. Selskapet som sto for denne utviklingen var *Grong Gruber A/S*, som ble etablert i 1912 med det formål å utvinne malm i flere felt i Grong kommune: Gjersvik, Skorovas og Joma.⁹ Aksjeholdningen i det nyopprettede selskapet var eid av *Det norske aktieselskap for ElektroKemisk Industri* (senere *Elkem*), og av "forskjellige finans- og industrigrupper i Frankrike", med Ingeniør Jules Riollot som styreformann.¹⁰ 3. juni 1913 ble den viktige milepælen nådd: Grong Gruber A/S ble ved kongelig resolusjon tildelt konsesjon "paa erhvervelse og drift af gruberne".¹¹ Økonomisk og juridisk lå nå veien til gruvedrift i Gjersvik åpen.

I løpet av to år, 1912-14, opprettet derfor selskapet: 26 kilometer vei fra Brekkvasselv til Gjersvika, fast telefon- og telegraflinje fra Breifossmoen til Gjersvika, elektrisitetsverk for leveranse av strøm til gruve og blivende by, hyppig og regelmessig postordning, motorbåtrute på Limingen, bakeri, poståpneri, doktorbolig med ansatt lege, hotell ("Messa"), apotek, direktørbolig, ingeniørbolig, gruvekontor med to leiligheter, fem permanente brakker for gruvearbeidere, noen provisoriske brakker, staller, en stor lagerbygning og til sist: En danseplatt oppe i skogen over brakke 4.¹²

---

¹ Rørvik 1998a s. 210

² Schou Jensen, Engen & Sunde 2011 s. 209 og Børresen 2011 s. 267

³ Rørvik 1998a s. 13 og Støre 1960 s. 9

⁴ Lein u.å. s. 6

⁵ Støre 1960 s. 7-12

⁶ NTNU UB, Tek-0004, Johan Herman Lie Vogt, F L0097 Grong feltet. Trykksaker. Kisforekomster III 453-500

⁷ Rørvik 1998a s. 14 og NTNU UB, Tek-0004, Johan Herman Lie Vogt, F L0097 Grong feltet. Trykksaker. Kisforekomster III 453-500

⁸ Ibid. s. 210

⁹ Støre 1960 s. 31

¹⁰ Ibid. s. 8 og Vogt s. 7

¹¹ NTNU UB, Tek-0004, Johan Herman Lie Vogt, F L0097 Grong feltet. Trykksaker. Kisforekomster III 453-500

¹² Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 61, Støre 1960 s. 7 Og Østby 1996 s. 4

Midt i det hurtig voksende tettstedet, ved siden av hotellet, etablerte gruveselskapets direktør, med konsul Francis Kjeldsbergs og hans kolonialgrossistvirksomhet R. Kjeldsberg A/S i Trondheim som andre hovedaksjonær, et *landhandleri*.¹³ Virksomheten fikk navnet *A/S Gjersvik Landhandleri* og 32 år gamle Esten Østby tok i 1913 med seg kone og tre barn fra Tydal for å tiltre stillingen som dens bestyrer.¹⁴ Fra primærkilder vet vi at Østby selv var fra en liten fjellbygd og hadde god erfaring fra før av med å drive butikk: I 10 år var han handelsbetjent i Selbu, før han i 1911 flyttet til Tydal og ble ansatt som bestyrer av et vareutsalg ved *Kjøli Gruber*.¹⁵ Det er nærliggende å anta at denne bakgrunnen kan ha vært en medvirkende årsak til at det var akkurat Østby som "i sterk konkurranse" ble tilbudt stillingen i Gjersvika.¹⁶

Ved ansettelsen ble Østby og familien forespeilet å drive butikk på et sted i rask vekst, og at Gjersvika "skulle bli by om fem år".¹⁷ Dette var ikke bare private forventninger, men en forståelse som også var å finne i datidens presse. I regionale, nasjonale og internasjonale aviser kan en finne dette synet uttrykt. Følgende overskrift fra *Nordisk Tidende* publisert i Brooklyn i USA 6. august 1914, er illustrerende: "om et Par Aar vil Grong Gruber være i Drift og Gjersviken regnes blant Norges Byer".¹⁸ Landhandelens eksistensgrunnlag kan dermed sies å ha vært en forventning om å betjene gruve-, anleggsarbeidere, ingeniører og funksjonærer i en fremtidig Gjersvik by.

Samtidig som *Nordisk Tidende* publiserte sin optimistiske overskrift sommeren 1914, fortsatte arbeidet med å få på plass infrastruktur og bygningsmasse i Gjersvika med liv og lyst, og selve gruvedriften hadde akkurat blitt startet opp.¹⁹ Men før gruvedriften hadde kommet skikkelig i gang, brøt 1. verdenskrig ut sensommeren 1914.

Alt arbeid i Gjersvika stoppet opp, så å si på dagen. Førstehåndsvitner forteller om hakker som ble lagt rett ned og trillebårer som sto fulle av stein. Forlatt.²⁰ Den franske kapitalen som driften var avhengig av opphørte med Frankrikes inntreden i krigen, og uten penger var det heller ikke mulig å fortsette arbeidet.²¹ Rundt 200 arbeidere sto plutselig uten jobb og ble beordret til å forlate bygda straks.²² Bare fire av de tilreisende familiene ble værende i Gjersvika. Tre av familieforsørgerne fortsatte som vedlikeholdsarbeidere for Grong Gruber, mens én, Esten Østby, fortsatte å drive landhandelen for Kjeldsberg.²³ På kort tid gikk dermed stedet fra å ha en befolkning på over 200, med utsikter til å bli 1500, til å bare ha marginalt flere innbyggere enn før "eventyret" startet i 1908.²⁴ Om en ser forbi de permanente beboerne på de to opprinnelige gårdene i Gjersvika, gir en opptelling basert på tilgjengelige kilder høsten 1914 anslagsvis 15 nye innbyggere, voksne og barn, på stedet.²⁵

Slik endte historien om Gjersvika.

Som vi skal komme tilbake til i redegjørelsen for motivasjonen bak dette arbeidet, er det i historiske framstillinger gjerne større begivenheter, og det som har hatt suksess, det også blir fortalt mest om. Vekstnarrativ. Dette gjør at det å skrive om det som ble prøvd, men feilet, det som ble drømt, men ikke realisert, det som led nederlag og døde, ikke har vært prioritert i historieforskningen.²⁶ I lang tid var det også slik at seierherrene skrev

---

¹³ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 99

¹⁴ Østby 1996 s. 2

¹⁵ Østby 1976 s. 42 og Østby 1996 s. 1

¹⁶ Østby 1996 s. 2

¹⁷ Østgaard 2012 s. 4

¹⁸ Vekterli 2004 s. 16

¹⁹ Støre 1960 s. 27

²⁰ Intervju 1 med Bergljot Lorås og ibid. s. 29

²¹ Ibid. s. 27

²² Ibid. s. 29

²³ Rørvik 1998a s. 217

²⁴ Støre 1960 s. 26, 31

²⁵ Rørvik 1998a s. 217-219

²⁶ Kaldal 2003 s. 181

historien. Slik sett kan vi si at når drifta i Gjersvika ble nedlagt nesten før den hadde startet, var det ingen "seierherre" der til å skrive om det som ble istedenfor det som skulle bli.

Tar vi en titt i litteraturen om norsk bergverkshistorie, ser vi for eksempel at det som skjedde i Gjersvika, eller rettere sagt, det som ikke skjedde, har ført til at beretningen om gruvedriften på stedet ikke føyer seg inn i det nasjonale narrativ. Driften kom aldri skikkelig i gang, og selv om den så vidt nevnes i noen større verk, for eksempel *Bergverk i Norge: Kulturminner og historie*, er det bare med en bisetning som fremstiller prosjektet som "en forgjeves bergverkssatsning under den tidlige industrialiseringen".²⁷ Ser vi på verk som tar for seg norsk historie på et mer generelt og overordnet plan, for eksempel Ola Svein Stugus *Norsk historie etter 1905*, nevnes bare de gruvesatsingene i Grongfeltet som det faktisk ble noe av: Skorovas og Joma. Den mislykkede satsingen i Gjersvika er utelatt.²⁸ Selv i bygdebøker – hvor formålet ofte er å dokumentere utviklingen i mindre avgrensede enheter som er knyttet sammen gjennom et visst sosialt og historisk fellesskap, og som dermed kan være alt fra gårds- og slektshistorier til mer omfattende verk om grender, tettsteder og kommuner – fra området, blir Gjersvik stort sett nevnt for perioden 1912-1914. Ettersom bygdebøker også er skrevet for å være interessante for alle menneskene som har en eller annen tilknytning – som er *interessenter*, om man vil – i den lokale enheten i fokus, vil kunnskapsutbyttet i et slikt verk være annerledes enn i mer klassiske og akademiskrettede samlinger ment for fagfolk og spesielt interesserte. Dette er med på å underbygge at Gjersvikas historie etter 1914 ikke har vært av spesiell interesse verken i Røyrvik, kommunen hvor Gjersvika i dag ligger, eller andre steder.

Men selv om *historieskrivningen* om grenda Gjersvika ser ut til å ende i 1914, endte ikke *historien til Gjersvika* der.

Grenda opphørte jo ikke å eksistere, stedet forsvant ikke, og mennesker fortsatte å leve sine liv der. Det ble bare til noe annet – eller en serie av andre ting – enn hva det i et dominant/deterministisk perspektiv *skulle ha blitt*.

1) Historien om Gjersvika er en historie om noe som ble til i stedet for det som skulle ha blitt til; og 2) det at denne historien så langt ikke er undersøkt historisk, gjør den til et legitimt, faglig relevant og interessant objekt å undersøke.

1.1 Problemstilling

I det følgende skal vi se på *det som ble istedenfor det som skulle ha blitt* i Gjersvika etter 1914. En slik tilnærming har kontraster som sitt utgangspunkt. Da vil vi ha nytte av en konkret inngang som bærer både de avbrutte sidene av narrativet med seg og de sidene som vedvarte eller som kom til etter hvert. Som vi skal få se i funnene fra kildematerialet, var en innflytelsesrik og vedvarende aktør i det som ble – men som opprinnelig var et resultat av det som skulle ha blitt – *A/S Gjersvik Landhandleri*.

Opprettelsen av en landhandel var et spesielt viktig moment i utviklingen av Gjersvika i retning by. Før 1911 var befolkningen nesten selvforsynt med mat. Byttehandel med egenproduserte varer mot kolonialvarer var utbredt, og ble hovedsakelig gjort på den årlige handleturen til de nærmeste handelsstedene Harran og Grong, eller til nærmeste by, Namsos.²⁹ Gruvedriften fra 1912 førte til at en ny samfunnsgruppe ble introdusert i Gjersvika idet utbyggingene og prospektene om gruvedrift ga en tilstrømming av anleggs- og gruvearbeidere. Disse arbeidernes ofte rigide arbeidstider satte begrensninger for hvor langt de kunne reise for å handle.³⁰ I tillegg drev ikke arbeiderne med egen matproduksjon, og all

---

²⁷ Berg et al. 2016 s. 237-242

²⁸ Stugu 2012 s. 258

²⁹ Røyrvik 1998a s. 117 og Støre 1960 s. 12

³⁰ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 102

lønn kom i form av kontanter.³¹ I perioden 1912-14 ser vi altså introduksjonen av en ny kundegruppe, nye typer etterspørsel og, ikke minst, nye betalingsmetoder i form av kontantøkonomi.

Arbeidernes handlevaner stod i kontrast til bøndenes. De kunne klare seg med en til to handleturer i året, mens gruvearbeiderne hadde behov for å handle oftere og mer regelmessig. Det kan derfor ikke være tvil om at et lokalt vareutsalg var en viktig premisse for at den driften Grong Gruber startet opp, skulle lykkes.

Det er verdt å nevne at i anleggsperioden fikk også bønder og andre fastboende i bygda en sterkere, og kontantbasert, kjøpekraft. Dette var et resultat av at Grong Gruber kom med ønsker til lokalbefolkningen om arbeidshjelp, husly, brensel og lignende tjenester, som de igjen betalte for med rede penger.³² Ettersom lønn og priser til dels var et resultat av tilbud og etterspørsel, drev Grong Grubers økende behov for varer og tjenester levert av lokalsamfunnet prisene opp hos og for bøndene.³³ Dette gjorde det attraktivt for flere å handle med gruveselskapet, og en del av bygdas fastboende fikk mer å rutte med.

Situasjonen ble ganske annerledes for landhandleriets bestyrer Esten Østby da Grong Gruber la ned sin virksomhet i 1914. Når funksjonærene, ingeniørene og anleggs- og gruvearbeiderne ble tvunget til å forlate Gjersvika på grunn av manglende arbeidsmuligheter, ble også bygda i stor grad tømt for kapital og markedsetterspørsel.³⁴ Bøndene fikk ikke lenger solgt sine varer og tjenester, og de som faktisk hadde lønnet arbeid, reiste. Konsekvensen av dette ble da for landhandelen at bestyreren måtte legge om drifta. Som denne undersøkelsen vil søke å vise, ble det en tradisjonell og tillitsbasert landhandelsdrift, hvor kundekretsen hovedsakelig var bønder og samer, heller enn en moderne og by-lignende drift tilpasset gruvearbeidere, slik det egentlig var tenkt.

I likhet med at Gjersvika ikke opphørte å eksistere etter at gruedriften ble avvirket i 1914, opphørte altså heller ikke Landhandleriet. På samme måte som bygda, som vi vil få se, tilpasset den seg og vedvarte gjennom ulike faser og hendelser – helt fram til virksomheten opphørte da den ble omgjort til samvirkelag i 1947.³⁵

Dette gir oss nå to perspektiver. Det ene perspektivet, som vi introduserte først, er historien til Gjersvika etter 1914. Det andre perspektivet, som deretter ble introdusert, er landhandelens historie som en spesifikk del av bygdas historie. I og med at disse to "historiene" er sammenvevde ved å være deler av hverandre, vil vi ved å undersøke den ene også kunne få innsikt i den andre, og omvendt.

Det vi også får med denne innfallsvinkelen, er en avgrensning i tid: Et startpunkt i 1913, det året landhandelen ble startet, og et sluttunkt i 1947. Dette er, grovt sett, mellomkrigstiden i Norge. Selve avhandlingen kommer likevel ikke til å strekke seg lenger fram enn til 1940. Dette er motivert av to kjensgjerninger:

1) Utbruddet av andre verdenskrig i Norge. Eventuelle virkninger av krigen ligger utenfor det som ønskes undersøkt gjennom dette prosjektet. Andre verdenskrig som begivenhet bringer med seg nye problemer og utviklingstrekk som er så dominerende at det vil kunne vri fokuset i oppgaven vekk fra det den skal undersøke, som jo er hverdagslivet til et begrenset antall mennesker i en liten bygd som har gjennomgått en stor omveltning. I en slik sammenheng vil en *ny stor omveltning*, som andre verdenskrig utgjorde, kunne forstyrre objektet i fokus og de slutninger vi kan trekke analytisk. En måte å unngå dette på, blir derfor å sette sluttstrek for undersøkelsen før denne nye omveltende begivenheten inntreffer.

---

³¹ Ibid. s. 101

³² Støre 1960 s. 49

³³ Ibid.

³⁴ Østby 1996 s. 7 og Lein u.å. s. 19

³⁵ Østby 1976 s. 62

I tillegg vil et krigstidsnarrativ nødvendigvis ha et så stort omfang at det sannsynligvis ville krevd et eget historieforskningsarbeid.

2) En annen årsak til en slik avgrensning er at bestyrer Esten Østby dør 30.01 1940.³⁶ Undersøkelsen av landhandelen i denne oppgaven er sterkt knyttet til dens enkeltaktører, da spesielt Østby. En ny beskrivelse og gjennomgang med en annen bestyrer, vil sannsynligvis ikke tilføre annet enn at de samme premisser settes opp og undersøkes enda en gang.

Som vi har sett i argumentasjonen fram til nå, eksisterte landhandelen både i det som skulle bli og det som ble i Gjersvika. Dette gjør landhandelen spesielt egnet som et undersøkelsesobjekt når vårt mål med oppgaven er å vise hvordan livet i grenda var og hvordan det endret seg i tiden mellom de to verdenskrigene. Samtidig gir et slikt valg oss muligheten til å forfølge et underordnet, men like fullt interessant, spørsmål om hvordan landhandelen fikk forskjellig betydning og funksjon i ulike tider for bygdas befolkning i perioden 1913-40.

Årsaken til at samhandlingen mellom landhandel og lokalsamfunn er interessant å se nærmere på, har ikke bare å gjøre med at den kan si oss noe om hvordan det var å drive landhandel i en liten bygd hvor industri- og byutvikling stoppet opp, den kan i tillegg gi oss et bilde av hvordan et slikt samfunn fungerte, og hvordan det var å leve der. Altså kan vi ved å undersøke Gjersvik landhandleris utvikling få et innblikk i det daglige livet i Gjersvika.

Samtidig er det å studere en landhandel i en tid preget av avbrutt gruvesatsning noe som kan kaste lys over flere aspekter ved livet enn det en studie av en hvilken som helst landhandel i en mer "vanlig" bygd vil kunne gjøre. Dette kommer av at gruvedriften brakte med seg helt nye funksjoner og behov, som til dels også varte ved etter at driften stoppet opp. I et samfunn som deretter i stor grad måtte gå tilbake til å leve slik de hadde gjort før alle utbyggingene startet, kunne dette skape komplekse levetilstander og tidvis andre forventninger til livet enn det en ville hatt et sted som ikke hadde opplevd denne typen ekspansjon.

Det metodiske hovedgrepet i oppgaven blir da å bruke landhandelens utvikling som et instrument for å forstå og belyse mer generelle samfunnstrekk i Gjersvika. Ettersom dette betyr at vi i denne undersøkelsen ønsker å forstå en liten enhet ved å se på en enda mindre enhet, vil det argumenteres for at det er hensiktsmessig å benytte seg av en mikrohistorisk tilnæringsmetode.

I korte trekk handler mikrohistorie om å undersøke små og avgrensede enheter i sine konkrete kontekster.³⁷ Selv om dette er den mer "standardiserte" måten å forstå denne metoderetningen på, betyr ikke mikrohistorie kun å skrive smått og spesifikt. Det handler også om kildematerialet som analysen baserer seg på, og hvordan en nærlesing av det er med på å avdekke flere ulike lag av betydninger som ellers ville kunne forsvinne i et ønske om å generalisere utvikling og se de lange linjene.³⁸ En nærmere gjennomgang av mikrohistorie som metode, og hvordan den kan benyttes, kommer i kapittel 2.

Om vi nå setter disse bitene sammen – objektene vi har valgt å undersøke, perspektivene gått gjennom ovenfor og til sist en mikrohistorisk tilnærming - blir problemstillingen som ønskes besvart i undersøkelsen følgende:

Hvilke funksjoner fikk landhandelen i befolkningen i Gjersvikas liv etter at premisene for dens drift ble endret ved Grong Grubers nedleggelse i 1914? Og hva forteller en mikrohistorisk studie av virksomheten til A/S Gjersvik Landhandleri oss om sosioøkonomiske forhold i Gjersvika i perioden 1914-40?

---

³⁶ Ibid. s. 42

³⁷ Kaldal 1994 s. 47

³⁸ Ibid. s. 48f

En slik problemstilling lar oss også stille faglig spennende metodiske spørsmål, og en del av formålet med prosjektet blir dermed å eksperimentere metodisk med mikrohistoriske analysemåter. Med andre ord impliserer det å forsøke å besvare de konkrete spørsmålene *på denne måten*, en eksperimentering med analysemåter innenfor det mikrohistoriske feltet. Dette gjør at i tillegg til de mer spesifikke spørsmålene som handler om landhandelen og lokalsamfunnet i Gjersvika, kan på et mer allment og metodisk plan følgende problemstilling føyes til prosjektet:

Hvordan fungerer en mikrohistorisk studie av en enkeltaktør innenfor et geografisk begrenset område som metode for å belyse sosioøkonomiske forhold innenfor området som helhet?

En design av dette prosjektet som både lar oss gjøre en detaljert undersøkelse av hverdagsliv utenfor vekstnarrativ, og som samtidig legger til rette for å eksperimentere metodisk, har vært en viktig del av motivasjonen for at akkurat dette arbeidet ble valgt.

1.2 Motivasjon

Ser vi historiefaglig på det, har ideen om hva som er viktig å skrive historie om, hva som er "begivenhetsverdig", variert med tiden.³⁹ Vanligvis drives fortellinger framover av hendelser og endring, mens det som ikke forandres har vært i bakgrunnen.⁴⁰ For eksempel kan vi, fra opplysningstiden og fram til 1980-tallet, si at innenfor vestlig- og europeisk historie, har det begivenhetsverdige vært framskritt og moderniseringsprosesser.⁴¹ Det at framsteget har stått sterkt i historietenkningen i flere århundrer er ikke så rart. Dersom menneskene oppførte seg rasjonelt og opplyst, var det egentlig bare én vei historien kunne gå. Det har gjort det meningsfullt å skrive om historiske framstillinger som underbygger håp om voksende utjevning og likhet.⁴²

Selv innenfor sosialhistorien, den grenen av historiefaget som temaene i denne undersøkelsen hovedsakelig kan knyttes til, har det ofte handlet om å fortelle om framskrittet, om de vellykkede kamper for bedre kår og om økende kunnskaper om sosiale interesser.⁴³ I sosialhistorie har en likevel ikke bare snakket om framsteg som en positiv og nødvendig form for utvikling. Moderniseringsprosesser har også blitt skildret med vekt på kostnader og tap. Men selv om vi her snur framstegsfortellingen til tapsfortelling, kan også dette leses som en annen måte å fortelle om den samme moderniseringen på, som en lineær utvikling langs en akse, og i én retning, bare med negativt fortegn.⁴⁴

Selv om vi i dag har blitt mer og mer klar over at det å ha en slik innfallsvinkel til historien gjør at vi kan gå glipp av "mye vesentlig og vidunderlig underlig", har denne tilnærmingen likevel vist seg å være seiglivet.⁴⁵

Disse potensielle blindsonene er en faglig motivasjon i seg selv for å skape en problemstilling med en annen tilnærming og er en av flere årsaker som ligger til grunn for valget om å sette fokus på en prosess som kan virke stabil, begivenhetsløs og stillestående.

En annen vesentlig motivasjon er basert i anvendelsen av metode. Dette kommer av at mikrohistorie kan være en fruktbar innfallsvinkel dersom en ønsker å detronisere etablerte bilder av hva som er begivenhetsverdig og ikke. Når en undersøker et objekt såpass nært og spesifikt, vil det være vanskelig å ikke se at de prosessene som har ført til at noe føles

---

³⁹ Sandmo 2015 s. 147

⁴⁰ Ibid. s. 153

⁴¹ Ibid. s. 146

⁴² Kaldal 2002a s. 60

⁴³ Kaldal 2002b s. 316

⁴⁴ Kaldal 2002a s. 60

⁴⁵ Sandmo 2015 s. 146

stabil, naturlig og åpenbart også har blitt skapt av endring og utvikling. Anledningen til å gjøre en utprøving av metode – til å eksperimentere med mikrohistorie som instrument for å kunne problematisere de etablerte forestillingene som "store fortellinger" gjerne fremmer – har vært for god til å la gå fra seg. Mikrohistorie som metode har selvsagt langt flere sider ved seg enn å kun være et virkemiddel for å løse opp standardiserte oppfatninger av historiens gang. Flere av disse andre sidene vil vi komme tilbake til i kapittel 2 og den avslutningsvise drøftingen av metode i konklusjonskapitlet.

En tredje motivasjon for å gjennomføre et slikt prosjekt var basert på kildetilgang. Det at det faktisk eksisterte et såpass stort og omfattende primærkildegrunnlag, bestående av jevnlig og detaljert korrespondanse mellom *A/S Gjersvik Landhandleri* og *R. Kjeldsberg A/S*, som strekker seg over en periode på drøye 35 år. I tillegg til dette betydelige materialet lever det også fortsatt et førstehåndsvitne (født i 1918(!)) til hvordan livet i Gjersvika, og på landhandelen, artet seg i mellomkrigstiden. Til sammen danner dette en unik mulighet for å gjennomføre en primærkildebaset mikrohistorisk analyse av noe hittil utforsket.

Til sist eksisterer det noen personlige motivasjoner. En av grunnene til denne spesielt gode kildetilgangen er min families koplinger til Gjersvika, da det var her mine tippoldeforeldre – de selvsamme Esten og Betzy Østby, som vi skal bli godt kjent med – bosatte seg for å drive landhandel i 1913. Dette har gjort at jeg har fått spesielt god tilgang til førstehåndsberetninger i både muntlig og nedskreven form. Denne personlige siden ved prosjektet har nok også gjort det ekstra interessant å arbeide med oppgaven.

1.3 Historiografi

Det er begrenset hva som er skrevet om Gjersvika før. Vi skal likevel diskutere noe av den litteraturen som er produsert om Gjersvika, eller hvor Gjersvika er tatt med som del av et større tema.

Det som skjedde i Gjersvika, eller rettere sagt det som ikke skjedde, har ført til at beretningen om gruvedriften på dette stedet ikke føyer seg inn i den nasjonale gruvedriftens nedskrevne historie. Drifta kom aldri skikkelig i gang, og selv om den så vidt nevnes i noen større verk, for eksempel *Bergverk i Norge: Kulturminner og historie* og *Nord-Trøndelag og Fosen – Geologi og landskap*, blir den kun omtalt i korte trekk, og det er ikke beretninger skapt for å fortelle spesifikt om forekomsten i Gjersvika.

Det meste av den informasjonen som eksisterer om Gjersvika må derfor hentes fra bygdebøker om Røyrvik kommune, fra Røyrvik historielags egne årsskrift og fra ulike minneberetninger skrevet av dem som en gang bodde der. Det har seg likevel slik at selv i denne litteraturen er det sjelden Gjersvika spiller "hovedrollen". Som oftest har Gjersvika i disse beretningene en birolle i et større narrativ. Slik ser vi det for eksempel i historien til Grong Gruber, Røyrvik kommune, Namdalen, norsk bergverksindustri eller et enkeltindivid med tilknytning til stedet.⁴⁶ Altså er ikke fortellingene alltid til for å gi bedre innsikt i akkurat Gjersvika. Om det i beste fall finnes en artikkel eller to hvor hovedtematikken er Gjersvika, så er de som regel skrevet i et begrenset format.⁴⁷ Videre må det nevnes at det er perioden 1911-1914 som det oftest blir redegjort for i litteraturen, altså de årene Grong Grubers tilstedeværelse i bygda var sterkest og optimismen størst.

Fokuset i denne undersøkelsen er landhandelen som ble opprettet i 1913, og hva vi kan tolke om lokalsamfunnet ved å se nærmere på driften av den. Landhandelen er det skrevet en artikkel om av Jon Birger Østby, publisert i et årsskrift fra Trøndelag folkemuseum

---

⁴⁶ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982, Røyrvik 1998a, Bjerken 1950, Christiansen 1999, Berg et al. 2016, Dahl, Sveian & Thoresen 1997, Østby 1996 og Støre 1960

⁴⁷ Østby 1976 og Røyrvik 1995

Sverresborg, og i en artikkel av Nina Rørvik, publisert i *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn*.

I tillegg finnes *Kjeldsbergarkivet* (arkivet etter Trondheimsgrossisten Rasmus Flor Kjeldsberg og etterkommere, oppbevart ved Universitetsbiblioteket, NTNU, avd. Dora), som en primærkilde. Der finner vi utfyllende og detaljert korrespondanse mellom R. Kjeldsberg A/S, som jo var hovedaksjonær og leverandør for A/S *Gjersvik Landhandleri*, og landhandelens butikkbestyrere fra 1913-48.

Det er viktig å bemerke at primærkildegrunnlaget for denne undersøkelsen er større enn bare materialet fra *Kjeldsbergarkivet*, da det finnes både muntlige og upubliserte nedskrevne beretninger fra personer med sterk tilknytning til landhandelen. Vi kan dermed slå fast at det er tilgang til primærkildemateriale ført over tid gjennom både korrespondansen, og detaljerte og spesifikke primærkildeskildringer og samtidsvitneberetninger fra livet på landhandelen. Som nevnt er denne kjensgjerningen, og mulighetene dette gir, sentral for valget av landhandelen og *Gjersvika* som forskningsobjekt.

Oppsummert, om vi tar et steg tilbake fra det som er av tilgjengelige kilder om *Gjersvika*, ser vi at det er en stor del av stedets historie som aldri har blitt undersøkt eller fortalt, og i alle fall ikke publisert. Det er i dette tomrommet denne undersøkelsen ønsker å posisjonere seg.

1.4 Disposisjon og fremgangsmåte

Den valgte problemformuleringen medfører, som vi har sett, å gjøre en undersøkelse av påvirkningen A/S *Gjersvik Landhandleri* hadde på lokalbefolkningens hverdagsliv, og videre å analysere de mer generelle sosioøkonomiske trekk i grenda *Gjersvika* med landhandelen som "nøkkelhull". Et tredje spørsmål blir å undersøke hvordan en eksperimentell mikrohistorisk analysemåte kan anvendes, både spesifikt og i en allmenn sammenheng. For å besvare disse problemstillingene er følgende disposisjon og framgangsmåte valgt:

Kapittel 2 – Teori og metode, innebærer i hovedsak en nødvendig redegjørelse for forståelsesmåte og anvendelse av *mikrohistorie*. Mikrohistorie gjennomgås både som en teoretisk retning og som metodisk instrument, altså hvordan vi anvender det analytisk. Kapitlet gjør også en kildekritikkdrøfting, som tar for seg styrker og svakheter ved å benytte seg av minner som kilde til historisk innsikt, både muntlige og nedskrevne. Dette innebærer samtidig en nærmere drøfting av deler av kildematerialet som ikke blir gått igjennom i detalj i *kapittel 1.3 Historiografi*. Til slutt diskuteres intervjuetodikken anvendt i datainnsamlingen.

Kapittel 3 – Bakgrunn: Oppstarten av A/S Gjersvik Landhandleri og premissene for drift etter 1914, omhandler, som tittelen antyder, den tidlige fasen i landhandelens historie. Dette bakgrunnskapitlets funksjon i analysen er å fungere som et sammenligningsgrunnlag for den påfølgende drøftingen av årene 1914-40. Kapitlet introduserer også et sentralt premiss for landhandelens videre utvikling: *Det er ikke mulig å fortsette som før*. Det er konsekvensene av dette premisset, og hva disse kan fortelle om landhandelen og bygdas sosioøkonomiske situasjon 1914-40, de påfølgende temakapitlene søker å diskutere. Hvert temakapittel er strukturert slik at det først beskriver empiriske funn og tolker disse fortløpende, før det avsluttes med en oppsummerende analyse av funn knyttet til det respektive temaet. Disse er som følger:

Kapittel 4 – Landhandleriet blir multiservicesenter, ser på den utvidede funksjonen landhandelen fikk ved å overta ansvaret for flere virksomheter som tidligere hadde vært adskilt i bygda: Varedistributør, poståpneri og "telefonsentral". Denne samordningen av virksomheter gjør at vi kan referere til butikken som et

multiservicesenter etter 1914. Kapitlet søker å vise hva denne organiseringen kan fortelle om lokalbefolkningens spesifikke sosioøkonomiske situasjon i perioden, og setter dette i sammenheng med metanarrativ om landhandleriets utvikling i Norge på mer generell basis. Diskusjonen av funksjoner som post og telefon innebærer at kapitlet også undersøker spørsmål omkring bygdas kommunikasjon og isolasjon.

Kapittel 5 – Byttehandel på landhandleriet, undersøker hva endringer i betalingsmetoder kan fortelle om Gjersvika. Det er klare indikasjoner på at det økonomiske systemet som oppstod etter at Grong Gruber dro, ble en blanding av de foregående systemene bygda hadde hatt: Delvis *naturalhusholdning*, slik de hadde hatt før 1911, delvis *pengehusholdning*, som var vanlig mellom 1912-1914, og dessuten en mer utpreget *byttehusholdning* i den forstand at de byttet varer fysisk. Kapitlet analyserer årsaker og implikasjoner knyttet til denne utviklingen i bygdas økonomiske system. Avslutningsvis søker et nærmere blikk på hvilke varer bøndene byttet inn på landhandelen å gi et enda mer konkret bilde av situasjonen.

Kapittel 6 – Varer og vaner under og etter første verdenskrig, handler om hvordan nye behov og kjøpemønster, som var en konsekvens av gruvedbyggingene, påvirket befolkningen i Gjersvika også i tiden etter gruvedleggelsen. Ved å se på butikkens varebeholdning, kan vi få informasjon som igjen kan si noe om befolkningens hverdagsliv. Materielle goder folk unte og ikke unte seg, og hva de var og ikke var selvforsynt med av utstyr, klær, mat og andre varer, forteller sin egen historie.

Kapittel 7 – Kreditt, nød og hjelp, ser på den utvidede bruken av kreditt, hvordan den skapte avhengighetsbånd mellom landhandelen og befolkningen for øvrig, og hvordan dette kan fortolkes mikrohistorisk til å si noe om de sosioøkonomiske forholdene. Fordi varene bøndene byttet inn på butikken i stor grad var sesongbaserte, ble det viktig å få kreditt i perioder da produksjonen eller fangsten var lav. For bestyrer Østby, på sin side, var det avgjørende at befolkningen overholdt avtalene sine og betalte ned på kreditten i de periodene det var mulig å drive produksjon. Slik oppstod et avhengighetsforhold mellom kjøper og selger som blir undersøkt i dette kapitlet.

Kapittel 8 – Landhandelens bestyrer og hans kone, tar for seg hva det betyr når driverne av en virksomhet blir viktige ressurser i lokalsamfunnet også utenfor rollen de har gjennom driften av samme virksomhet. Formålet er å undersøke roller ekteparet spilte i sambygdingenes liv, både gjennom landhandelens drift og ulike verv, for å avdekke betydningen av at det var akkurat Betzy og Esten Østby som kom for å drive butikk for Kjeldsberg i 1913.

Kapittel 9 – Refleksjon over mikrohistorie som metode, besvarer det tredje spørsmålet i problemformuleringen. Det tar for seg hvorvidt metodikken benyttet i denne undersøkelsen evnet å belyse de to andre problemformuleringene på en tilfredsstillende måte, og drøfter styrker og svakheter ved å skrive en avhandling med en mikrohistorisk innfallsvinkel.

Kapittel 10 – Konklusjon, gjør en avsluttende oppsummering av funnene gjort i de fem temakapitlene, og anvender disse til å besvare de to første problemformuleringene. Deretter gjøres en kort vurdering av hvordan materialet kunne blitt benyttet i videre forskning.

2. Teori og metode

Denne undersøkelsen lener seg på en mikrohistorisk tilnærming. Valget av akkurat mikrohistorie som tilnæringsmåte er, som nevnt, fundert i primærkildetilgangen. Det er også fundert i et formål om å se forbi standardiserte endrings- og suksessnarrativ som ikke er adekvate rammeverk for å undersøke eller fortelle Gjersvikas historie.

For å kunne gjøre en god analyse, som klarer å fange opp og anskueliggjøre de unike sidene ved Gjersvika og landhandelens situasjon og utvikling, trengs et metodisk nett som er så finmasket at disse aspektene ikke forsvinner mot bakgrunnen av større og mer dominerende historiske prosesser.⁴⁸ Det er nettopp her mikrohistorie, med sitt rom for flertydighet og sameksisterende mikrofortellinger, blir et hensiktsmessig analyseredskap og teoretisk rammeverk.

Foreløpig kan heller ikke mikrohistorie sies å være en dominerende retning innenfor historieforskning.⁴⁹ Dette fordrer en gjennomgang av mikrohistorie som teoretisk underlag. Ettersom oppgaven også har en målsetting om å eksperimentere med analysemåter innenfor det mikrohistoriske feltet, vil det være nødvendig med en nokså detaljert redegjørelse for de metodiske instrument som blir anvendt.

Separat, men likevel nært knyttet til redegjørelsen for mikrohistorie, er dette kapittelets påfølgende drøfting av kildekritikk. Denne delen vurderer tilnæringsmetoder til muntlige og nedskrevne minnebaserte kilder, som er nødvendig da denne analysen i stor grad baserer seg på intervju og memoarer som kilder til historisk innsikt.

Avslutningsvis gjøres en redegjørelse for intervjumetodikken som ble anvendt i datainnsamlingen av førstehåndsvitnets opplevelser av landhandelen og Gjersvika.

2.1 Mikro- og makrohistorie

Selve hovedskillet mellom mikrohistorie og tradisjonell historieskriving er enkelt forklart valg av forskningsobjekt.⁵⁰ En mikrohistorisk analyse tar vanligvis utgangspunkt i en liten og spesifikk enhet i sin konkrete kontekst.⁵¹ Det kan være alt fra et enkelt menneske til et mindre lokalsamfunn. Makrohistorien derimot skriver fortelling i større skala, og tar for seg mer langsiktige og overordnede utviklingstrekk og prosesser. Et legitimt spørsmål å stille vil derfor være om makrohistorien egentlig har plass til det avvikende. Om den ikke har det, står årsaks- og funksjonsforklaringer i fare for å bli generaliserte eller reduktive i denne typen historieskriving. I tilfeller hvor man er ute etter å differensiere epoker og tyde lange historiske prosesser, er ikke dette nødvendigvis et metodisk problem. Derimot, vil det fungere dårlig om man ønsker å gripe tak i små enheters spesielle utviklingstrekk.

Mikrohistoriens forventede styrke er at man i en slik kontekst i mye større grad kan omfavne det spesielle og unike. Med andre ord singularisere historien ved å bruke en spesifikk kontekst som utgangspunkt for undersøkelse og tolkning.⁵² På den måten vil man ikke bare oppnå dypere innsikt i en spesifikk enhet, men man vil også kunne problematisere enkelte forestillinger skapt av makrohistorien. Håpet er at dette kan gi fruktbare alternativer til utilstrekkelige eller reduktive begrep og definisjoner som man vanligvis forbinder med konkrete epoker og kontekster.

Dette betyr likevel ikke at mikrohistorie kun er begrenset til behandling av det lokale og "*det normale unntaket*". Vi kan også finne metafortellinger i (mikro)historiske framstillinger av det lokale eller små forhold.⁵³ Det gjør at også mikrohistorisk forskning kan

---

⁴⁸ Magnusson 2003 s. 709

⁴⁹ Ibid. s. 711

⁵⁰ Krøvel 2009 s. 4

⁵¹ Kaldal 1994 s. 47

⁵² Magnusson 2003 s. 721

⁵³ Kaldal 2002a s. 52

gjøres til delemner for en utvidet sosialhistorie, der målet er å lage den store syntesen. Dette betyr at det å skrive mikrohistorie ikke nødvendigvis fører til en frigjørelse fra historieskrivingens totaliserende fortellinger. Det er en potensiell narrativ bias man gjør klokt i å være oppmerksom på dersom en slik frigjøring skulle være ønskelig for forskningen man bedriver.

Proessen med å knytte mikrohistorien til en utvidet sosialhistorie er ikke noe dette prosjektet søker å gjøre. Vi skal ikke forsøke å syntetisere undersøkelsens funn til allmenne narrativ. Vi er på jakt etter de *spesifikke* forholdene som var unike for Gjersvika. Likevel må en selv med et slikt mål huske på, som Sigurdur Gylfi Magnússon presiserer i artikkelen "*The singularization of history*": *Social history and microhistory within the postmodern state of knowledge*: Det å møysommelig granske hvert fragment forbundet med undersøkelsesobjektet, samt vurdere alle mulige tolkninger direkte knyttet til materialet, utelukker ikke metanarrativ fortolkning. Hver enkelt mikroundersøkelse vil bygge på intellektuelle referanserammer som tar hensyn til den historievitenskapelige kontekst.⁵⁴ Metanarrativ påføres for eksempel gjennom det historiefaglige begrepsapparatet og språket som anvendes, skoleringen til den som analyserer, vitenskapelige standarder som legges til grunn, eller til og med den narrative strukturen og formen en historisk undersøkelse er forventet å ha.

Mikrohistorie som har som formål å begrense seg til det spesifikke, vil ikke nødvendigvis være mindre viktig som kilde til utvidelse av historisk innsikt. Tvert imot kan det ses på som en annen vei.⁵⁵ En annen vei vil i denne sammenhengen handle om å prøve å "desentrere blikket" vi anvender og ikke underordne det allerede etablerte fortellinger og forestillinger.

2.1.1 Å desentrere blikket

Når det er snakk om mikrohistorie er det viktig å huske på at det å skildre fortiden grundig, konkret og detaljert på et mikroskopisk plan, i seg selv ikke entydig betyr at denne skildringen korresponderer med fortidsmenneskenes opplevelse av de samme forholdene. Mikrohistorien foreskriver derfor i sin metode et strategisk grep for å hankses med dette problemet som går ut på å "desentrere blikket".⁵⁶

Programerklæringen om å desentrere det historiske blikket kan leses i flere retninger. En måte å gjøre det på har vært å bryte med oppfatninger om organisert politikk og samfunnsstyring som det "sentrale" og overordnede temaet når man skal oppnå historisk innsikt.⁵⁷ Å desentrere blikket trenger dog ikke handle om å utvide horisonten fra politikk til hverdagsliv, noe man ofte kan få inntrykk av når man ser på hvem som vanligvis er undersøkelsesobjekter i denne typen beretninger. Tvert imot kan det også, som nevnt tidligere, bare handle om å snu på bildet av det man vanligvis oppfatter som "naturlig og konstant", og detronisere etablerte bilder av modernisering.⁵⁸ Dette handler om å gjøre mer enn å slippe fram det man på forhånd selv ser på som sentralt, men heller å systematisk rette blikket mot det som fremstår som perifert, trivielt, og så normalt at man tar det for gitt og selvfølgelig.⁵⁹

Det er nødvendig å understreke at mikrohistorie ikke kun handler om å desentrere det historiske synsfeltet til andre sider ved samfunnet enn politikken.⁶⁰ Dette er heller ikke grunnen til at mikrohistorie er valgt som innfallsvinkel i denne undersøkelsen, selv om den

---

⁵⁴ Magnusson 2003 s. 720

⁵⁵ Kaldal 1994 s. 103

⁵⁶ Kaldal 2002b s. 315

⁵⁷ Kaldal 1994 s. 102

⁵⁸ Ibid. s. 103

⁵⁹ Kaldal 2002b s. 315

⁶⁰ Kaldal 1994 s. 103

omhandler hverdagslivet til helt vanlige mennesker. En viktigere grunn til valget er at man ved å benytte en "mikrohistorisk fremgangsmåte kan studere hvordan historiske prosesser har blitt konstituert i sin kompleksitet innenfor helt konkrete kontekster".⁶¹

Hvordan ville en makrohistorie av Gjersvika sett ut? Kunne den favnet dette stedets spesielle utviklingstrekk? I beste fall vil man kanskje kunne skape et bilde av Gjersvika som et tilfelle av en mislykket gruvedrift, eller som nok et offer i vedtatte forestillinger om steder hvor utvikling stoppet opp. Det ville vært en framstilling som skapte et meget forenklet inntrykk av dette stedet, ettersom subtile trekk som påvirket lokalbefolkningens liv i positiv retning da vil kunne bli oversett. Mikrohistorie blir derfor en måte å søke å gi Gjersvika en "ny" historie om hvordan fremgang også kan eksistere i motgang. Det er derfor det er en egnet metode når man skal undersøke et så lite og komplekst sted som Gjersvika, som hadde en utvikling som ikke nødvendigvis passer inn i den standardiserte malen om utvikling som "den store fortellingen" fremmer. I forlengelsen av dette kan vi si at en mikrohistorisk tilnærming dermed aktualiserer spørsmål rundt narrativenes rolle som "strukturer for oppbevaring" av historisk kunnskap.

2.1.2 Det narrative i et mikrohistorisk perspektiv

Det narrative er en ekstremt viktig side av hvordan mennesker forstår og husker historie. Fortid er det som har skjedd, men som ikke er blitt fortalt. Det er først når det er fortalt av noen at det kan kalles historie. Narrativets, og fortellerens, betydning i denne transformasjonen understrekes av den amerikanske historikeren Hayden White: "måtene historie fortelles på er ikke bestemt av fortiden, men av narrative konvensjoner hos dem som forteller."⁶² I *historiefaget* er fortellingen en måte å fremstille forskningsresultater på, altså som noe instrumentelt i forhold til erkjennelsesprosessen, men som vi ser er det også helt grunnleggende nettopp i den historiske måten å *tenke på*.⁶³

I en slik sammenheng er det viktig å være bevisst at også kilder ofte er narrative konstruksjoner, og forstås bedre om vi ser dem som det. Særlig i en analyse som denne, der mye av kildematerialet er muntlige kilder, er det viktig å forstå hvordan disse kildene fungerer og burde leses.

For det er ikke bare vi historikere som skaper fortellinger når vi skal bearbeide historisk fakta. Dette kommer av at når opplevde hendelser, ting eller handlinger kommuniseres, eller bare skal lagres i hukommelsen, kombinerer man performative og narrative grep.⁶⁴ Det betyr at vi minnes fortidige hendelser med og som fortelling. Ved å bli en del av fortellingen, får det vi mennesker har vært med på, sett, hørt, eller erfart, betydning.⁶⁵ Det fortalte er alltid relatert til det opplevende selvet som forteller, og omvendt er det med å skape dette selvet. Fortellingen er fortellerens dialog med seg selv og sin egen fortid. Mange små episoder fungerer som byggesteiner til å skape et bilde av livet som gir sammenheng og mening, og slik bygger broer fra fortid til nåtid.⁶⁶

Det at kildene ofte er narrative konstruksjoner bringer med seg noen interessante problemstillinger. For det første er det kjent at når man jobber med kilder, er det viktig å prøve å trekke ut faktaopplysningene man finner. Likevel, når kildene er beretninger med narrativt preg kan det være vel så nyttig å spørre seg: Hva forteller disse kildene og deres konstruerte narrativ om hvilke tolkningsprosesser som har utspilt seg i dette spesifikke

---

⁶¹ Ibid. s. 105

⁶² Kaldal 2016 s.105

⁶³ Kaldal 1993 s. 82

⁶⁴ Kaldal 2016 s. 104

⁶⁵ Ibid. s. 104

⁶⁶ Slettan 1997 s. 23

miljøet?⁶⁷ Målet blir da å komme nærmere en forståelse av hvordan mennesker har opplevd, tenkt og handlet i fortiden, samtidig som man fanger kulturelle endringer.

Mikrohistorien, som vanligvis tar sikte på å forklare små og konkrete forhold, kan gjøre det enklere å faktisk gripe tak i den overgripende rollen kulturelt betingede tolkningsprosesser kan spille i historisk kildemateriale. En analyse av den som forteller og måten denne forteller på, blir en stor del av forskningsmetoden for å forstå den spesifikke enheten man undersøker. Man ser på usikre, selvmotsigende, vakkende, uklare, forvirrede og unnlattende uttrykksmåter hos kilden eller i kildematerialet nettopp som noe å ta på alvor som de er, og som noe man kan bruke for å komme på sporet av flere tolkninger og betydninger. Da blir de istedenfor å være et hinder i jakten på det "egentlige", gode å ha i arbeidet med å avdekke flere lag av betydninger og meningsinnhold.⁶⁸ Clifford Geertz kaller denne fremgangsmåten, "thick description". Dette betyr ikke å skape detaljerte, grundige, nærgående og beskrivende framstillinger, men å la beskrivelsen handle om måter å fortelle på som tilfører bildet flere lag av tolkninger.⁶⁹

En annen som ser potensialet i å bruke mikrohistorie som utgangspunkt for narrativ tolkning av kildematerialet er den tyske historikeren Hans Medick. Han har uttrykt at mikrohistorie først og fremst nettopp handler om å stille blikket inn på lese måter som fanger opp variasjoner og flertydig meningsinnhold, noe som ellers lett kan bli borte bak store allmenne kategorier og begrep.⁷⁰ Altså kan det at noe er "mikro" like gjerne handle om analysemåtene, kildene og blikket, som objektene. Det gjør at det blir viktig å ikke knytte mikrobegrepet for mye til objektenes karakter alene.⁷¹

Når man leser kilden på denne måten har man gått fra en *faktuell* til en *kulturell* lese måte. Kultur vil her være forstått som tankemønstre, forestillinger, symboler, og redskaper som mennesker bruker for å gi mening til verden rundt seg.⁷² For det er vanskelig å finne "uskyldig" data som ikke i seg selv er narrative bilder av noe.⁷³ Vanligvis er de kildene vi benytter oss av skapt i et tidsbilde fundamentalt annerledes enn vårt, noe som vil kunne ha innvirkning på materialet man arbeider med.

En mulig innvending mot å undersøke tolkningsprosessene av, og tenkemåter om, den historiske hendelsen, heller enn den faktiske hendelsen, er at fokuset blir dratt bort fra hva som gjaldt på det fortidige tidspunktet det blir fortalt om. Et av flere mulige svar her er da at all "erfaring" er ettertolkning og i stadig forandring.⁷⁴ Følgelig burde ikke disse tolkningsprosessene være noe mindre interessante å undersøke, ettersom det viser betydningen kulturelle prosesser kan ha på måten fortellingene og kildene blir "formet" på. Det å tolke mening og avdekke motiv vil alltid være både nyttig og uunnværlig så lenge det er snakk om menneskelige handlinger.⁷⁵ Dette er noe som blir særlig tydelig når man arbeider med muntlige og skriftlige minner, noe denne undersøkelsen gjør i stor grad. Altså vil det å forstå tolkningsprosessene av beretningene om Gjersvika bli en del av oppgavens analyse, ettersom man da i mye større grad vil kunne få frem alle nyansene i hva denne typen kildemateriale kan fortelle oss.

---

⁶⁷ Kaldal 2002b s. 310

⁶⁸ Ibid. s. 311

⁶⁹ Kaldal 2002a s. 40

⁷⁰ Kaldal 2002b s. 308f

⁷¹ Kaldal 1994 s. 46f

⁷² Slettan 1997 s. 25

⁷³ Kaldal 1993 s. 96

⁷⁴ Kaldal 2002b s. 310

⁷⁵ Kaldal 1993 s. 87

2.2 Kildekritikk

Det empiriske materialet som blir brukt i denne oppgaven kommer, som nevnt tidligere, i stor grad til å være basert på muntlige og skriftlige minner. Kildene kommer til å være både i form av nedskrevne memoarer og faktiske intervju, ført og gitt lenge etter begivenhetene det fortelles om fant sted. Dette gjør at det til en viss grad er enkeltpersoners evne til å erindre, og til å fortelle, som skaper basis for undersøkelsen som skal gjennomføres. Denne typen kildemateriale blir derfor noe det er viktig å være kritisk til, ettersom det betyr at mye kan ha blitt glemt og at mye kan ha blitt formet i lys av senere opplevelser. Da dette er et såpass stort usikkerhetsmoment, ser jeg det derfor som relevant å gjøre rede for hva som taler for og imot bruken av denne typen kilder.

2.4.1 Kildekritikk av muntlige og nedskrevne minner

I norsk lokalhistorisk arbeid har minner alltid hatt en viktig plass som kilder til fortidig kultur og dagligliv, mens det innenfor den universitetsbaserte forskningen etter krigen, ble mindre påaktet. Det var først på midten av 70-tallet, med den sosialhistoriske bølgen som skylte over landet vårt, at gjennombruddet kom for muntlige kilder i akademisk historieforskning.⁷⁶

I kildekritiske diskusjoner om minner handler det ofte om hva mennesker kan huske lenge etter at de har opplevd noe, og hva de kan ha glemt. Dette kommer av at hukommelsen vår ikke bare er en evne som fungerer likt om alt. Synsintrykk, smak, lyder, musikk, tekster, resonnementer, tall, smerte, redsel, traumer, glede, nytelse, triumfer og meninger kan alle huskes og glemmes på forskjellige måter.⁷⁷ Det som avgjør hva som blir husket, og hvordan det huskes, er heller ikke nødvendigvis kun hva noe var når det ble opplevd, men også hvilken betydning det fikk senere.⁷⁸ Sånn sett må alle minner ses som kulturelt betingede, og i lys av hva en person kan ha opplevd i perioden mellom minnet ble skapt og når det skal "huskes". Dagfinn Slettan formulerer det på denne måten: "Alt har sin tid sier Predikeren, og hver tid har sitt meningsinnhold."⁷⁹

Likevel, det å erindre hendelser som skjedde langt tilbake i tid trenger ikke være noe negativt. For eksempel kan traurige eller traumatiske opplevelser være lettere å skildre når de er kommet på avstand.⁸⁰ Et annet poeng er at ifølge persepsjonspsykologien, glemmer vi de fleste detaljene i det vi opplever nokså fort, mens det vi sitter igjen med etter en viss tid gjerne sitter lenge.⁸¹ Dette gjør at det ikke nødvendigvis spiller så stor rolle hvor lenge etter i tid vi gjenforteller noe. For hvis noen kan fortelle pålitelig om noe en viss tid etterpå, vil de ifølge denne teorien kunne gjøre det i lang tid etterpå også.⁸² Det finnes til og med en del empiri på at vitneberetninger paradoksalt nok blir *mer* detaljerte med tiden.⁸³

Dette gjør likevel ikke faren for skjevhet på grunn av etterpåkløskskap noe mindre. Selv om en husker hendelser langt tilbake i tid, kan nye verdier og meninger gjøre at du føler helt annerledes rundt det enn du gjorde da de inntraff. Dette vil være en feilkilde det nesten er umulig å fange opp, ettersom en generell begrensning ved menneskehjernen er dens manglende evne til å rekonstruere tidligere overbevisninger som har forandret seg: Med en gang du inntar et nytt syn på verden, mister du mye av evnen til å huske hva du trodde før du skiftet mening.⁸⁴ Dette gjør for eksempel at kvaliteten på en beslutning ikke nødvendigvis blir vurdert etter om prosessen var solid, men ut ifra hvorvidt utfallet var godt eller dårlig.⁸⁵

---

⁷⁶ Slettan 1997 s. 23

⁷⁷ Kaldal 2016 s. 60

⁷⁸ Ibid. s. 60

⁷⁹ Slettan 1997 s. 28

⁸⁰ Ibid. s. 28

⁸¹ Kaldal 2016 s. 63

⁸² Ibid. s. 64

⁸³ Bugliosi 2007 s. 899f

⁸⁴ Kahneman, Lilleskjæret & Nyquist 2012 s. 220

⁸⁵ Ibid. s. 221

Det samme vil da gjelde for et minne. Dette gjør at man kan drøfte framstillingen, og en persons tanker rundt en hendelse, så mye man vil, det blir uansett kun spekulasjoner ettersom det er umulig å vite hvordan hendelsen opprinnelig ble opplevd.

Skjevhet på grunn av etterpåklokskap trenger likevel ikke være knyttet til det å skulle huske langt tilbake i tid, og noe som taler for det er at forhold som preger minner også kan virke radikalt fordreie og fortrenge midt i situasjonen.⁸⁶ Altså behøver ikke denne etterpåklokskapen være noe som påføres oss lenge etterpå. Det kan også skje i realtid eller umiddelbar ettertid. Da blir ikke feilkilden tid, men heller forhold som kan påvirke minner. Det at noe fordreies eller fortrenses midt i situasjonen kan dog være en *god kilde i seg selv* til de fortidige forholdene. De kan nemlig bli et bilde på tolkningsprosesser som har utspilt seg i miljøet som undersøkes. Problemet er bare at det er vanskelig å vite når et minne blir påvirket av de ytre forhold, noe som igjen gjør at det ofte blir spekulasjon.

Som nevnt er det vanskelig å skulle identifisere akkurat hvilke forhold som kan påvirke minneprosessen da det opprinnelige inntrykket av en situasjon vil forsvinne like fort som det oppstod. I så måte er jo alle minner, uansett hvor "nye" eller "gamle", farget av etterpåklokskap. Her kan man også trekke inn glorieeffekten. Den går ut på at det generelle inntrykket vi får av en person påvirker hvordan vi dømmer personen også på helt andre områder. Slik kan den bidra til å holde historier enkle og koherente ved å overdrive hvor konsekvente vurderingene våre er, for eksempel; gode folk gjør bare gode ting, og fæle folk gjør bare fæle.⁸⁷ Dette blir også et usikkerhetsmoment når man skal håndtere kilder som er så subjektive. Det er den personen, som man for eksempel intervjuer, sin oppfatning av en person eller hendelse som blir fasit. Dette kan føre til at enkelte egenskaper blir særlig overdrevet eller underdrevet etter hvor sympatisk noen er eller oppfattes å være.

Det er likevel ikke slik at det subjektive og det objektive bare kan skilles. Dersom vi bagatelliserer personlige opplevelser, og fraskriver dem verdi som kilder til historisk kunnskap, gjør det subjektive upålitelig, og det tilsynelatende ikke-rasjonelle til noe uinteressant. Da forenkler vi og står i fare for å framstille delmennesker i stedet for sammensatte, tenkende, følende og opplevende mennesker, som ofte er ambivalente og inkonsekvente, men først da virkelige.⁸⁸ I en mikrohistorisk nærstudie som denne vil det resultere i dårlig historisk håndverk. Ser vi rent kildekritisk på det, blir da usikkerhet og upålitelighet i en kilde en styrke, ettersom det er *en del av selve kildematerialet*.

Helt til slutt i dette resonnementet om kildekritikk og minner, kan det nevnes at enkelte argumenterer for at minnene er nåtidskonstruksjoner. Dette betyr at de vil si mer om oppfatningen man sitter med i dag, enn om fortidig kultur. Om dette skulle være tilfellet, kan en likevel innvende at alle beskrivelser gjøres ut fra nåtidens utsiktspunkt. Minnekonstruksjonen blir ikke til i et historisk tomrom, men representerer en erfart fortid og tradisjon. Alle kilder uttrykker jo forestillinger om opplevd virkelighet som ligger forut for kilden.⁸⁹

Oppsummert om kildekritikk, ser vi at et minne kan forandre seg, samtidig som at eldre minner ikke nødvendigvis er mindre sikre enn nye. Slik kan selv de mest detaljerte og korrekt gjengitte forholdene huskes på flere måter. Følgelig har muntlige kilder og minner sine begrensinger, men så lenge man er bevisst og transparent i måten de benyttes, burde gevinstene være større enn problemene ved å bruke de i en akademisk sammenheng.

---

⁸⁶ Kaldal 2016 s. 64

⁸⁷ Kahneman, Lilleskjæret & Nyquist 2012 s. 217

⁸⁸ Slettan 1997 s. 25

⁸⁹ Ibid. s. 26

2.3 Metodevalg: Intervju

En av de mest åpenbare måtene å samle inn muntlig kildemateriale på er å gjennomføre intervjuer med informanter. Et intervju kan gjøres på flere måter, og jeg vil her kort redegjøre for hvordan det ble gjort i dette prosjektet, og hvorfor det ble nødvendig å gjennomføre det på denne måten.

Mitt intervjuobjekt for denne oppgaven er Bergljot Lorås, f. Østby. For øyeblikket bor hun på Steinkjer, og er i skrivende stund 102 år gammel (f.1918). Hun er et førstehåndsvitne til begivenhetene som utspilte seg i Gjersvika fram til 1940, da hun flyttet derfra. Som datter av butikkbestyreren i bygda har hun hatt god tilgang til de forholdene som artet seg rundt landhandelen. Hun er også søsteren til oldemoren min, noe som innebærer at det er en relasjon mellom oss to fra før, og som nok var sterkt medvirkende til at det var mulig å få intervjuet henne over tid.

Min tilnærming til gjennomføringen av det første intervjuet var å la dette være et kartleggingsintervju. Dette innebar å la informanten få styre samtalen og tematikken så godt det lot seg gjøre. En av grunnene til dette var at jeg fortsatt var ganske tidlig i forskningsprosessen, og jeg ønsket å få oversikt. Altså visste jeg rett og slett ikke spesifikt hva jeg ville vite. I tillegg ville jeg forsøke å få tak i om det var noe jeg "ikke visste at jeg ikke visste" om forskningsobjektet. Dessuten ønsket jeg ikke å legge føringer på minnene hennes. Sånn sett ble dette intervjuet mer en samtale mellom venner, hvor den ene fortalte fritt om livet og barndommen sin. Det var også flere til stede, noe som gjorde at samtalen fløt mellom mange temaer, og skapte assosiasjoner til flere aspekter ved det levde livet. Denne uformelle samtalen fungerte bra, og jeg tror det var en fin opplevelse både for meg og intervjuobjektet. Informasjon ble ikke tvunget frem, hun fortalte det hun ønsket og husket.

De neste gangene jeg intervjuet henne hadde jeg forberedt spesifikke spørsmål. Jeg fant dog fort ut at dette ikke var veien å gå. Når man er 102 år, ja da er det ens privilegium å få fortelle det man vil fortelle, det man husker, det som har betydd noe. Og kanskje, i lys av kildekritikkdiskusjonen ovenfor, er ikke det så dumt, ettersom en da får et ganske tydelig innblikk i de tolkningene denne personen har foretatt. Muligens er ikke da disse intervjuene kun et redskap for å oppnå ny og dypere innsikt i det fortidige samfunnet, kanskje er det også viktig betydningen disse intervjuene får for intervjuobjektet. Urelatert til forskningsprosjektet men like fullt viktig: Det at noen vil lytte til deg, er genuint interessert i det du sier, og mener dine opplevelser er betydningsfulle, er en mellommenneskelig interaksjon som kan ha stor verdi.

3. Bakgrunn: Oppstarten av *A/S Gjersvik Landhandleri* og premissene for drift etter 1914

Påtroppende bestyrer Esten Østby ankom Gjersvika sommeren 1913, og *A/S Gjersvik Landhandleri* åpnet i september samme år.⁹⁰ Østby ble ansatt på fast lønn, men måtte kjøpe seg opp i aksjebeholdningen med kr. 5.000 (én kilde oppgir 3.000 kr) som garanti.⁹¹ Dette betydelige beløpet fikk Østby låne av den amerikanske mangemillionæren William Henry Singer jr., som han fra 1912 jobbet som hjelpemann for.⁹²

Til å begynne med bestod betjeningen på landhandelen, foruten Østby, av bakermester Pedersen og betjentene Antonius Hudning og Kristian Gjersvik.⁹³ I første omgang ble butikken lagt til bakeribygningen.⁹⁴ Den skulle egentlig vært i hotellets 1. etasje, men innredningen der var ennå ikke påbegynt våren 1914.⁹⁵ Dette skjedde heller aldri.⁹⁶ Mye tyder på at landhandelen måtte moderere planer og drift allerede i sin første periode, hvor de fortsatt hadde en kontantbetalende kundekrets å støtte seg på.

Det var i det hele tatt ikke lenge driften av landhandleriet var tilnærmet lik det eierne hadde sett for seg da Grong Gruber begynte med gruveutbygging og byutvikling. Vi har allerede nevnt at første verdenskrig, og Frankrikes rolle i den, førte til at de franske investorene ønsket å selge seg ut av prosjektet.⁹⁷ Disse endringene førte til at landhandelen ett år etter åpningen fikk en annerledes drivemåte enn den som opprinnelig var planlagt da virksomheten startet i 1913.

3.1 September 1913 – August 1914: Butikkdriften det første året

Hovedgrunnen til at landhandelen ble opprettet sommeren 1913, var som kjent å gi arbeiderne som kom i forbindelse med gruveutbyggingen et sted der de kunne handle. Vi har også etablert at måten landhandelen tok imot betaling på i perioden 1913-14 som regel var i kontanter, da de fleste som handlet der var anleggsarbeidere som fikk betalt slik.⁹⁸ Også enkelte bønder i omegnen handlet på butikken med kontanter i denne perioden, da utbyggingene hadde gitt dem mer å rutte med. Foruten mat, var tobakk den viktigste varen for anleggsarbeiderne, og fra andre anlegg var det kjent at mangel på snus kunne føre til arbeidsnedleggelse.⁹⁹ Ellers ble det også populært, både blant lokalbefolkningen og de tilreisende, med varekataloger og bestilling av klær eller annet fra varehus i byene.¹⁰⁰ Sammenligner vi med perioden før 1912 og Grong Grubers inntreden i bygda, må vi kunne se på disse behovene og ønskene som både nye og mer luksusbetonte enn tidligere.

Mye kan tyde på at virksomheten fikk en vanskelig start økonomisk. I slutten av januar 1914 skrev Østby i et brev til Kjeldsberg at årsoppgjøret for 1913 var gjort, og resultatet var tilfredsstillende, selv om han hadde håpet det skulle vært bedre. Problemet lå i at både frakt og andre omkostninger hadde slukt store deler av det forventede overskuddet.¹⁰¹ Videre, i en av Kjeldsbergs kopibøker, får vi vite at selve resultatet av forretningen var et overskudd på kr 2500 før husleie, mens bakeriet, på den andre siden

---

⁹⁰ Østby 1996 s. 2

⁹¹ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 99 og Østby 1996 s. 2

⁹² Østby 1996 s. 1

⁹³ Ibid. s. 3

⁹⁴ Østby 1976 s. 42

⁹⁵ Østby 1996 s. 3

⁹⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 16.06.14

⁹⁷ Store 1960 s. 32

⁹⁸ Østby 1976 s. 44

⁹⁹ Ibid. s. 43

¹⁰⁰ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 41

¹⁰¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev: 26.01.14

hadde gått med 300 kr i underskudd.¹⁰² I 1914 gikk også landhandelen med underskudd, og funn viser at i løpet av det første året av driften fikk ikke aksjonærene utbetalt utbytte.¹⁰³

I det første driftsåret for virksomheten ser vi av kildene at det å ha ansatte også kunne føre til ekstra arbeid og problemer: På landhandelen oppstod det allerede i januar 1914 trøbbel med den ene betjenten og som en reaksjon, sendte Østby et brev til Kjeldsberg. Innvendingene som ble fremsatt i brevet handlet om betjentens manglende evne til å holde avtaler, hans manglende respekt overfor Østby som sjef, og at kundene klagde på han.¹⁰⁴ Etter hvert som problemene hopet seg opp, ønsket Østby i første omgang å sette ned lønnen hans.¹⁰⁵ Dette godtok ikke betjenten, og saken endte med at Østby til slutt sa han opp, med velsignelse fra Kjeldsberg. Dette underbygger antakelsen om at driften av butikken ikke var problemfri fra starten av.

Også i driften av bakeriet og ansvaret for bakeren, kom en utfordring Østby måtte hanskes med i løpet av butikkens første leveår. Det viste seg nemlig at det å få ansatt en dyktig baker var lettere sagt enn gjort. Hovedproblemet med den første bakeren var at kundene klaget på at han var urenselig. Grong Grubers fagforening gikk så langt som å sende en oppfordring om at han måtte sparkes, da de ikke lenger kunne kjøpe brødene han bakte på grunn av hans dårlige hygiene. Østby så derfor ingen annen mulighet enn å føye seg etter denne oppfordringen og la bakeren gå.¹⁰⁶ I midten av mai kom det en ny, tilsynelatende renselig, baker, som leverte utmerkede brød.¹⁰⁷ Det tar likevel ikke mer enn ti dager fra Østby skriver om nyansettelsen til han må sende et nytt brev til Kjeldsberg og informere om at den nye bakeren hadde sluttet. Ifølge bakeren selv, tålte han ikke klimaet i Gjersvika og han fikk hodepine fordi bygda lå så høyt til fjells. Ikke var han fornøyd med lønnen, heller.¹⁰⁸ Etter dette foreslår Østby at de skal vente med å ansette en ny baker, ettersom arbeidsstyrken i Gjersvika ikke var stor nok til å kjøpe lønnsomme mengder brød på dette tidspunktet.¹⁰⁹

Kildematerialet antyder her at driften av bakeriet var koblet til driften av landhandelen. Om dette var tanken opprinnelig eller ikke, er usikkert. Vi har ikke tilgang til Østbys stillingsbeskrivelse, men i flere kilder blir han omtalt som bestyrer for A/S Gjersvik Landhandleri, altså uten at bakeriet nevnes. Opprinnelig skulle også bakeriet ha vært lokalisert i en egen bygning, noe som gjør det nærliggende å anta at det var noen andre enn Østby som skulle ha ansvaret for driften av det.¹¹⁰ Dette kan bety at Østby fikk ansvaret for mer enn det han egentlig var ansatt for å gjøre.

Østby hadde fortsatt sin andre butikkbetjent, men det må likevel ha blitt en god del mer arbeid på grunn av oppsigelsene. Dette elementet i driften ble nok derfor heller ikke helt som planlagt.

Situasjonsbeskrivelsen ovenfor av perioden september 1913-august 1914, etablerer sammenligningsgrunnlaget for analysen av utviklingen av landhandelen og Gjersvika i tidsrommet 1914-40.

3.2 August 1914: Endringer danner premisser for landhandelen og bygdas videre sosioøkonomiske utvikling

I kategorien uforutsette komplikasjoner for landhandelen blekner selvsagt alle de som er presentert i forrige kapittel i møtet med utbruddet av første verdenskrig.

---

¹⁰² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, 7B L0003 Kopibok Francis Kjeldsberg 1905-1922: 10.02.14

¹⁰³ Rørvik 1995 s. 11-12

¹⁰⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 13.01.14 og 08.01.14

¹⁰⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 28.02.14

¹⁰⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 25.04.14

¹⁰⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 19.05.14

¹⁰⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 29.05.14

¹⁰⁹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 16.06.14

¹¹⁰ Østby 1996 s. 3

Det er spesielt ett essensielt funn vi gjør når vi studerer kildematerialet for perioden direkte etter krigsutbruddet: Ettersom så å si all arbeidskraft forlot bygda relativt raskt da gruvevirksomheten stoppet opp, var det heller ikke lenger noen særlig kundekrets å drive butikk på. Dette gjorde at spørsmålet om hvorvidt landhandelen skulle drives videre eller ikke meldte seg. Enten måtte landhandelen stenge dørene for godt, eller så måtte den *tilpasse seg de nye betingelsene* i Gjersvika. Valget falt på det sistnevnte alternativet.¹¹¹

De første endringene som fant sted var nedleggelsen av bakeriet og oppsigelsen av den betjeningen som var igjen.¹¹² Østby, med hjelp av sin familie, ble da alene om å drive hele virksomheten.¹¹³ Det å legge ned deler av driften og si opp ansatte, var en måte for forretningen å spare penger på, noe som var helt avgjørende for at butikken skulle ha et eksistensgrunnlag også etter 1914. Kutt i utgiftene alene var likevel ikke nok, landhandelen var avhengig av å få nye kunder til forretningen etter at alle anleggs- og gruvearbeiderne dro.

Løsningen for landhandelen ble, som vi har etablert i innledningen, å henvende seg til bønder og samer i omegnen. En utfordring var at etter stansen i gruedriften var et faktum, hadde heller ikke disse gruppene særlige muligheter for ekstra inntekter.¹¹⁴ Altså var det ingen garanti for at de ville kunne bli en sterk nok kjøpegruppe for videre drift av landhandelen.

Samtidig hadde de fleste kundene forpliktelser fra før av hos kjøpmenn andre steder i daværende Grong storkommune, ettersom lokalbefolkningen allerede en god stund hadde vært avhengig av kolonialvarer som mel, kaffe, parafin, tobakk, sukker og salt.¹¹⁵ Østby så likevel på fjellbøndene som sin beste mulighet til å holde liv i virksomheten, noe som gjorde at han satte i gang en prosess med å få avvirket deres eksisterende handelsforhold på Kjølmoen i Namsskogan, Fiskum i Harran og Leir i Grong.¹¹⁶ Dette fikk han gjennomført ved å tilby seg å overta bøndenes gamle gjeld på disse stedene.

Oppsummert er altså et sentralt premiss, for landhandelen og for vår studie av den, at det **ikke lenger er mulig å drive på samme måte som før**.

Hva dette endringsimperativet innebærer, og hvordan utviklingen i landhandelens drift og den omkringliggende bygda responderer på dette premisset, er temaet for hoveddelens kommende drøfting. I det følgende blir det viktig å utforske nærmere hva disse endringene bestod i, og å se på hvordan vi ut fra disse igjen kan få en forståelse av hvordan den sosiale og økonomiske situasjonen i bygda egentlig var mellom 1914 og 1940.

Dette leder oss tilbake til de to innledende problemsstillingsspørsmålene: *Hvilke funksjoner fikk landhandelen i befolkningens liv etter at premisset for drift ble endret ved Grong Grubers nedleggelse i 1914 og hva forteller en mikrohistorisk studie av driften til A/S Gjersvika Landhandleri oss om sosioøkonomiske forhold i Gjersvika 1914-40?*

Disse spørsmålene skal i det forestående forfølges gjennom fem tematiske tilnærminger: Landhandelen som multiservicesenter; Landhandelens betalingsmetoder; Landhandelens varebeholdning; Landhandelens kredittgivning; Landhandelens drivere. Hvert av disse temaene beskrives og analyseres som utviklinger, med situasjonen 1913-14, beskrevet i dette kapitlet, som sammenligningsgrunnlag.

---

¹¹¹ Østby 1976 s. 44

¹¹² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 31.08.14

¹¹³ Østby 1976 s. 44

¹¹⁴ Østby 1996 s. 7

¹¹⁵ Østby 1976 s. 40

¹¹⁶ Ibid.

4. Landhandelen blir multiservicesenter

Et klart eksempel på premisset om at det ikke lenger er mulig å drive som før, er at Esten Østby i 1918 tok over bygdas poståpneri og hovedansvaret for telefonen Grong Gruber hadde fått installert i 1913.¹¹⁷ Posten ble vanligvis levert til bygda to ganger i uka, med mindre uforutsette ting skjedde. Kildene sier at telefonen først og fremst ble brukt av Østby til å bestille varer fra Kjeldsberg, men lokalbefolkningen kunne også bruke den dersom de hadde behov for å kontakte lege, lensmann eller andre offentlige instanser. Både poståpneriet og telefonen hadde de samme åpningstidene som butikken.¹¹⁸ Hvis det var krise, for eksempel at noen måtte ringe doktor på grunn av akutt sykdom, kan vi likevel se for oss at dette var mulig uansett hvilken tid på døgnet det var.

Butikken fikk dermed to ekstra funksjoner i tillegg til varehandel. Dette gjør at vi kan lansere en hypotese om at fra 1918 fungerte landhandelen som noe vi i dag kan tenke på som et *multiservicesenter*, eller en *multifunksjonell nærbutikk*, for bygdas befolkning.¹¹⁹

For å undersøke denne hypotesen, skal vi først beskrive og tolke disse to nye tjenestene som *separate* funksjoner. Det empiriske materialet om bruk av telefon og post lar oss analysere graden av intern og ekstern kontakt, eller isolasjon, blant innbyggerne. Hva vi kan anta om hvordan dette ble opplevd av datidens bygdeboere, blir deretter problematisert. Det å bruke både post og telefon som en inngang til bygdas kommunikasjonsvaner vil videre kunne belyse mer generelle sosioøkonomiske trekk i bygda, løsrevet fra betydningen et multiservicesenter fikk i folks liv.

Det neste steget blir å analysere implikasjonene av at "alt havner under samme tak". Hva betydde det egentlig for landhandelens rolle i grenda at den nå fikk flere funksjoner? I *Landhandelen i Norge (1948)*, av Peter A. Munch, finner vi karakteristikk for hvordan et landhandleri i Norge utviklet seg på 18- og 1900-tallet. Disse vil vi anvende som kilde til å gjøre en sammenliknende drøfting av *A/S Gjersvik Landhandleri*. Metodisk sammenstiller vi en metanarrativ framstilling med mikrohistorisk generert empiri for å sette landhandelens spesifikke rolle og utvikling i kontrast til generaliserte forestillinger. Relevante spørsmål å stille i den forbindelse vil være: Førte landhandelens nye funksjoner til at Østby ble den naturlige personen for befolkningen å henvende seg til med problemer? Og førte det til at "kirkebakken" ble byttet ut med landhandelen som det naturlige møtestedet for bygdefolket?

4.1 Kommunikasjon og isolasjon i Gjersvika

Tiden før første verdenskrig blir ofte referert til som globaliseringens første fase. Kunnskap, varer og kapital strømmet raskere enn noen gang før.¹²⁰ Dette gjaldt ikke bare storbyene. I trøndelagsfylkene var det ved århundreskiftet over 200 postkontor og poståpnerier, og mellom 1880 og 1910 spredte små telefonselskaper og -samlag seg til nesten hver eneste kommune.¹²¹ Dette makroperspektivet forteller oss at mindre bygdesamfunn var på vei til å bli innlemmet i det globale verdenssamfunnet. Men var det egentlig så enkelt som å montere en telefonlinje og anlegge hyppigere postavganger, så var bygda plutselig en del av verden?

4.1.1 Postordningen

I perioden 1912-14 ble det levert post til Gjersvika tre ganger i uka. Fra 1914 og utover ble det til sammenligning levert post to ganger i uka, med mindre uforutsette problem oppstod.¹²²

---

¹¹⁷ Ibid. s. 45

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Båtevik 2016 s. 198 og Båtevik, Halvorsen & Aarflot 2007

¹²⁰ Tretvik, Sandvik & Stugu 2005 s. 36

¹²¹ Ibid. s. 34f

¹²² Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 89f

Olaf Gjersvik var fast postkjører i Gjersvika. Mellom 1918 og 1928 kjørte han posten med hest for at den skulle kunne leveres vinterstid også.¹²³ Vi ser altså at selv om det i forbindelse med Grong Grubers utbygging ble anlagt bilvei inn til grenda fra norsk side, kunne ikke postleveringen basere seg utelukkende på motoriserte kjøretøy. Dette kom av at veien gikk over Steinfjellet, med høyeste passeringspunkt på over 800 meter, noe som gjorde at den ofte var nedsnødd allerede i september. Dette førte til at all biltrafikk måtte stanses fra dette tidspunktet og fram til sen vår/tidlig sommer.¹²⁴

Det at Olaf kjørte med hest og vogn var likevel ingen garanti for at posten kom fram til Gjersvika uten problemer. Været her var uforutsigbart, og særlig over fjellet kunne det bli forferdelige snøstormer. Østby skrev flere ganger til Kjeldsberg at det var for høye snøskavler til å ta seg fram over fjellet, og at været hadde blitt så ille at folk ikke engang greide å gå mellom husene nede i bygda.¹²⁵ Det at postruta kunne være krevende bekreftes også av Erling Østby. I sine memoarer skriver han at det var et mirakel at Olaf Gjersvik overlevde enkelte av turene han la ut på, og at det bare var hans gode kjennskap til veien, steinene, hvordan snøskavlene la seg og lyden fra telefonlinja som gjorde at han til enhver tid var klar over hvor han befant seg.¹²⁶

Det var heller ikke bare over fjellet det kunne være utfordrende føre. I 1920 var veiforholdene oppover Namdalen så dårlige at varer Østby fikk tilsendt i starten av mars ennå ikke hadde blitt fraktet inn til foten av Steinfjellet når det nærmet seg slutten av mai.¹²⁷ Altså var det ikke bare fjellovergangen som kunne skape problemer for post- og vareutvekslingen. Dette viser hvor usikkert brev som kommunikasjonsform var i Gjersvika.

4.1.2 Telefonen

En annen form for kommunikasjon, som også kunne være trøblete, var telefonen, og det var flere grunner til dette.

For det første var det hyppige problemer med linja, ettersom både snø og vind kunne gjøre signalene dårlige og til og med bryte dem helt.¹²⁸ Samtidig var linjenettet ekstremt utsatt i tordenvær, og det het seg at en ikke skulle benytte seg av telefonen når det tordnet. I sine barndomsminner skriver Erling at en person i bygda til og med ble drept når han snakket i telefonen fordi han tok samtalen når det tordnet.¹²⁹ Denne spesifikke begivenheten finner vi ikke dokumenter noe annet sted i kildematerialet, men en person med dette navnet står i *Rørvik gård- og grendehistorie bind 2*. oppført som å ha dødd i 1920.¹³⁰ Altså innenfor den tidsperioden Erling refererer til som barndom i sine memoarer.

For det andre ønsket folk å begrense telefonbruken sin. Østby, for eksempel, var engstelig for å bli avlyttet, og flere ganger skrev han til Kjeldsberg at folk overhørte samtaler hans.¹³¹ Det kan virke som denne frykten var en følge av at han var redd for å bli utkonkurrert av samvirkelagene i nærheten, og at han derfor ikke ønsket å snakke om for eksempel varepriser over telefon.¹³²

En siste årsak til at enkelte nølte med å bruke telefonen, var at det å ringe kostet penger. Kildene oppgir ikke hva takstene var, men i ei såpass fattig bygd som Gjersvika, hadde nok de fleste ofte andre ting de ønsket å bruke pengene sine på.

---

¹²³ Ibid. s. 91

¹²⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0028 Korrespondanse G-H 1926: Brev 14.09.1926

¹²⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260, L0028, L0058, L0064, L0127 Korrespondanse 1923-1934: Brev 24.01.23, 14.04.23, 29.05.26, 30.10.28, 27.03.29, 22.05.34

¹²⁶ Østby 1996 s. 25

¹²⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239 Korrespondanse Cre-Gra 1920: Brev 20.05.20

¹²⁸ Østby 1996 s. 24

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Rørvik 1998b s. 107

¹³¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0268, L0111 Korrespondanse 1924 og 1933: Brev 03.05.24 og 07.07.33

¹³² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0111 Korrespondanse 1933: Brev 16.03.33

I sum er det klart belegg i kildematerialet for at bygda i perioder kunne være uten kontakt med omverdenen i flere dager dersom både postkjøringen og telefonen var ute av drift samtidig.¹³³

4.1.3 Isolasjon

Når vi undersøker tidsrommet etter august 1914, tyder altså mye på at de kommunikasjonsmidlene som skulle knytte folk og land mer sammen ikke nødvendigvis hadde denne virkningen i Gjersvika. Det gjorde heller ikke situasjonen bedre at hele 9 av 12 måneder var bygda avskåret fra nesten all trafikk.¹³⁴ Dette betydde at 75% av året hadde ikke innbyggerne kontakt med så mange andre enn naboen sine. Selv om det var bilvei inn til bygda og det var satt opp fast rutebiltransport til Namsos to ganger i uka, hjalp ikke dette så mye når snøen la seg tidlig og smeltet sent.¹³⁵ Følgelig visste folk at når rutebilsjåføren sa "God Jul" i september, var det få som kom over fjellet før snøen smeltet i juni.¹³⁶

Det er også verdt å nevne at været ikke bare isolerte befolkningen fra resten av verden, men at det også kunne isolere bøndene fra butikken. I 1921, for eksempel, da den første godværsdagen kom 9. april og mars hadde hatt nedbør 24 av 31 dager, er det usannsynlig at det var mange kunder på butikken de tre første månedene det året.¹³⁷ Gårdene lå spredt og avsides, noe som betydde at reiseveien til butikken ofte kunne være lang og kronglete.

Opprinnelig hadde butikken faste åpningstider fra klokken 09-13 og fra 16-20.¹³⁸ Etter at Grong Gruber forlot bygda, og butikkens kunder i stor grad begrenset seg til bønder, var det mange som kom og handlet utenfor disse avgrensede tidsrommene. Noe av grunnen til dette var at både føre og årstid kunne skape krevende reiseforhold, og derfor ble åpningstidene etter 1914 mer fleksible.¹³⁹ Folk måtte få handle uansett når på døgnet de kom, ellers hadde ikke virksomheten hatt et stort nok kundegrunnlag å drive på. Følgelig må vi kunne konkludere med at vær og klima definitivt kunne sette en stopper for besøk på landhandelen. Dette betyr at bygdefolket ikke nødvendigvis bare kunne bli isolert *eksternt* i forhold til omlandet, men også *internt* på sine respektive gårder i forhold til hverandre.

Det er likevel ikke bare nedsnødde veier og upålitelig telefon- og brevkommunikasjon som indikerer at bygda var isolert. For eksempel var det ikke rent sjelden at barn som vokste opp på de mest avsidesliggende gårdene ikke hadde vært "nede i sentrum", i dette tilfellet i Røyrvik, hvor internatskolen var, før de skulle begynne på skolen.¹⁴⁰ Det betyr at 8 år av livet visste de ikke om annet enn skogen, dyrene og gården.

Det var i det hele tatt lange avstander mellom mange av brukene og "alt annet", noe som lar oss spekulere på om heller ikke de voksne på gården reiste veldig mye rundt. Det hadde seg likevel slik at dersom noen ønsket å skaffe seg lønnet arbeid, måtte de som regel ut av grenda, noe som også gjorde at de fikk sett en større del av verden.¹⁴¹ Det kan derfor virke som om det ofte var litt enten eller for fjellbøndene. Enten dro de ut for å finne arbeid og levde store deler av året borte fra gården og bygda, eller så bodde de hjemme på gården og levde noe vi i dag kan kalle en skjermet tilværelse.

---

¹³³ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239, L0260 Korrespondanse 1920 og 1923: Brev 24.01.23, 22.12.20

¹³⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0268 Korrespondanse Fe-Hold 1924: brev 03.05.24

¹³⁵ Østby 1996 s. 21

¹³⁶ Intervju 1 med Bergljot Lorås

¹³⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0247 Korrespondanse 1921: Brev 09.04.21

¹³⁸ Østby 1976 s. 45

¹³⁹ Ibid. s. 45 og 48

¹⁴⁰ Westgård 1996 s. 17

¹⁴¹ Nymo 2003ibid. s. 11

Bygda fikk sin første radio i 1923.¹⁴² Dette var ganske tidlig om vi tar i betraktning at radioen fikk sitt gjennombrudd i Norge bare tre år tidligere, og at det ennå i 1925 fortsatt bare var et fåtall i Norge som eide et radioapparat.¹⁴³ I flere år var dette bygdas eneste radio. Det er ingen holdepunkter i kildene for at bøndene hadde radioer på gårdene sine, med andre ord var det ikke slik at radio ble allemannseie i Gjersvika i 1923. Dette betyr at selv om bygda tidlig fikk radio, var det bare et fåtall mennesker som hadde, og som hørte på den. Følgelig kan vi tenke oss at globale hendelser var noe folk kunne være distansert fra, og at de fortsatt i stor grad var isolert fra den typen informasjonsspredning.

Et annet moment som viser hvor isolert bygda var, er en hendelse Erling Østby omtaler i sine memoarer. Et år kom det nemlig en loffer til Gjersvika, og han stjal penger. Dette førte til stor ståhei i befolkningen, og selv om de fant personen og fikk tilbake det som var tatt, var det helt uhørt den gangen at det fantes mennesker som livnærte seg ved å stjele fra andre.¹⁴⁴ Det kan altså virke som Gjersvika var et samfunn preget av tillit, siden bygda så langt hadde vært spart for denne typen relativt vanlig kriminell atferd.

De eksemplene vi nå har vært innom etablerer at Gjersvika var et temmelig isolert samfunn på 1920- og 30-tallet. Det er derfor nærliggende å regne med at bygdefolket levde i en skjermet tilværelse. Dette betyr likevel ikke at *de selv* nødvendigvis opplevde det slik. Det er vanskelig å kjenne på manglende kommunikasjon og kontakt dersom en ikke har opplevd en tid hvor det var annerledes. For Gjersvikas del er det belegg som taler både for og imot at befolkningen følte seg isolert. Disse argumentene skal vi undersøke nærmere nå.

For det første kan det argumenteres for at kommunikasjon og kontakt var bedre under Grong Grubers tid i bygda enn det den var etterpå. Vi har sett at post ble levert oftere. Samtidig var det under Grong Gruber en mye større flyt i alt av varer, tjenester og nyheter, både til gruvearbeiderne og til lokalbefolkningen, enn hva det ble senere.¹⁴⁵ Lokalbefolkningen kan derfor i årene 1911-1914 ha fått et godt innblikk i hvordan et samfunn med hyppig og stor informasjonsspredning var å leve i. En referanseramme som kunne latt de tolke den senere økte isolasjonen som en negativ utvikling.

For det andre finnes det flere tilfeller hvor befolkningen refererte til egen livssituasjon som isolert. I Kjeldsbergs arkiv er det for eksempel brev hvor Østby kommer med utsagn av typen "har ikke hadd nogen forbindelse med yderverdenen paa 4 dager", og "Telefonen har ogsaa blevet ødelagt, saa nu er vi helt utestængt fra ydterverdenen".¹⁴⁶ Dette tyder på at befolkningen hadde en formening om at de kunne være isolert. Alle trenger likevel ikke å ha vært av denne oppfatningen. For eksempel er det sannsynlig at Østby, som utsagnene kommer fra, hadde mer kontakt med omverdenen enn de fleste andre. Som butikkbestyrer var han ofte i kontakt med vareprodusenter, handelshus og fraktfirma. Denne hyppige kontakten gjorde at det kunne være merkbart for Østby dersom den samme kontakten uteble. Ut fra dette kan vi spekulere på om opplevelsen av isolasjon var relativ. Den kunne variere fra gård til gård, med gårdenes beliggenhet og mellom familiemedlemmer ut fra deres engasjement i organisasjonsvirksomhet og arbeidsliv utenfor kommunegrensen.

Det at tilværelsen til tider kunne være preget av intern og ekstern isolasjon, enten de det rammet var klar over det eller ikke, bringer likevel med seg noen moment det er verdt å drøfte videre. Det er nemlig vanskelig å ta stilling til tilværelsen om en er fysisk og sosialt skjermet og følgelig ikke vet hvordan den kunne vært annerledes. Samtidig var dette en annen tid, og det vi i dag ser på som harde og tøffe kår, trenger ikke å ha vært oppfattet slik

---

¹⁴² Østby 1996 s. 33

¹⁴³ Radiohistorie 2019

¹⁴⁴ Østby 1996 s. 23

¹⁴⁵ Støre 1960 s. 41

¹⁴⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239, L0260 Korrespondanse 1920 og 1923: Brev 22.12.20 og 24.01.23

den gangen. Kan en drøfting av befolkningens datidige selvoppfattelse gi oss pekepinner på hvor mye eller lite isolasjonen påvirket menneskene i Gjersvika?

4.1.4 Den pragmatiske fjellbonden

Det er liten tvil om at folk i Gjersvika merket godt de harde tidene som var i mellomkrigsårene, og Østby skriver flere ganger i korrespondansen med Kjeldsberg at folk hadde det vanskelig på grunn av lite penger.¹⁴⁷ I hvor stor grad befolkningen selv reflekterte over dette, er likevel usikkert. Det er i prinsippet entydig i kildematerialet at *alle* i bygda hadde relativt lite å rutte med. Det kommer blant annet fram av mengden kreditt landhandelen hadde delt ut til befolkningen på starten av 1930-tallet. Hele 60-70.000 kroner lå kreditten på totalt for butikken, noe som den gangen tilsvarte en hel årsomsetning for Østby.¹⁴⁸ Dette tyder på at det var relativt mange i bygda som lå etter med innbetalingene sine. Den vanskelige økonomiske situasjonen omtales i brev Østby har sendt til Kjeldsberg:

Juletrafikken har været omtrent som vanlig, men begynner at bli smaat med penger for folk. Paa grund av tiderne har vi strammet krediten lidt, men er det ikke saa greit, naar man har bare med bønder at gjøre, da dem til enkelte tider kan ha lidt penger og til andre tider intet.¹⁴⁹

Her sier Østby eksplisitt to ting: 1) at det hovedsakelig var bønder som handlet på butikken hans; og 2) at stort sett *alle* hadde lite penger. Han går til og med så langt som til å si at enkelte ganger hadde de ingenting. Dette er med på å ytterligere underbygge antakelsen om at det ikke var særlig store sprik mellom samfunnslagene i Gjersvika.

Likevel vil et samfunn aldri være helt homogent, og selv om nesten samtlige i bygda var bønder, var det også noen få som jobbet på fast lønn fra en arbeidsgiver. Følgelig må vi kunne gå ut ifra at enkelte i Gjersvika hadde bedre råd enn andre. Det er sannsynlig at de som jobbet som vedlikeholdsarbeidere på fast lønn fra Grong Gruber, og Østby, som var butikkbetjent og jobbet på fast lønn fra Kjeldsberg, hadde mer penger enn resten av befolkningen.¹⁵⁰ Men som vi skal se, sydde også Østby-familien sine egne klær, som igjen kan tyde på at forskjellene i befolkningen tross alt ikke var så store.¹⁵¹ Det er altså ikke sikkert menneskene som i denne tiden levde i Gjersvika og omegn *følte* at de manglet noe. Det var ikke noen som var betydelig bedre stilt enn de andre å sammenlikne seg med.

I hvor stor grad befolkningen reflekterte over sin egen livssituasjon og knappheten i ressursgrunnlaget, er det vanskelig å lese ut fra kildene. Det kan likevel synes som de fleste ikke følte helt på de store forskjellene, og at det var en slags kollektiv tilfredshet og aksept rundt egen tilværelse. For eksempel skriver Kristian Nymoene følgende i sine memoarer: "Men det ble ikke arbeid å få til alle innom bygda, og skulle en da fø familien måtte en utenfor bygda. Da var det bare å legge det nødvendigste utstyret i strisekken å gi seg i vei";¹⁵² og "I 1922 begynte Grong Gruber med veiarbeid mellom Gjersvika og Joma. Der arbeidet jeg i 6 år. Det var noe uvant med både fjell og jordarbeid, men jeg lærte det også."¹⁵³

Utsagnene bærer preg av en pragmatisk innstilling. Det første viser hvordan Nymoene, for å brødfø familien, måtte dra utenbygds, uten at han problematiserte dette ytterligere. I tråd med mikrohistorisk metode, bør vi her ta høyde for hvordan unnlatelser, unøyaktigheter eller prioriteringer i måten kilden ordlegger seg på, kan fortelle oss om historisk tenkesett og holdninger. En slik *kulturell* lese måte av kildematerialet kan rette fokus mot hva kilden *ikke*

¹⁴⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0028, L0064, L0127 Korrespondanse 1926-1934: Brev 03.03.1926, 08.02.1934, 25.02.1929

¹⁴⁸ Østby 1976 s. 45

¹⁴⁹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239 Korrespondanse Cre-Gra 1920: Brev 22.12.20

¹⁵⁰ Østgaard 1990 s. 20

¹⁵¹ Østby 1996 s. 42

¹⁵² Nymo 2003 s. 10-12

¹⁵³ Ibid.

sier noe om, og presentere tolkningsalternativer. Nymoen sier for eksempel ingenting om at det kunne bli strevsomt å være borte såpass lenge fra familien sin, eller at det kunne bli tungt og krevende gårdsarbeid for kone og barn når han dro. Én tolkning er at dette var en problematikk Kristian ikke følte på, men at det likevel er noe som var aktuelt for flere i bygda. En annen er at Nymoen utelater dette fordi han ikke vil fremstå på en spesifikk – sytete, umandig, utakknelig, følsom? – måte. Uansett legger han det fram i sine memoarer som om dette var naturlig, og sånn sett uproblematisk omstendigheter å havne i.

I det andre sitatet snakker Kristian om at han måtte starte med arbeid han aldri hadde gjort før, men at dette ikke var noe problem, da han jo kom til å lære det også. Altså var ikke innstillingen at dette var noe som ville bli krevende, men at man løste problemene etter hvert som de oppstod. Dette må også sies å være et tegn på at innstillingen var å gjøre det beste ut av de situasjonene en havnet i. For mange var det nok positivt bare det å få et ærlig arbeid, uansett hva. Kristian var heller ikke alene om å ha denne pragmatiske innstillingen.

Berit Westgård har en tilnærmet lik tone i sitt minneskriv, hvor hun omtaler hvordan hennes og andre barns oppvekst artet seg: "Barn måtte settes bort i 7-8 årsalderen. Gjøre nytte for seg så godt de kunne. Som gjeter om sommeren, vedhugging og vannbæring vinterstid. Var tungt arbeid for et barn, men det ble det ikke tenkt over på den tid."¹⁵⁴

Dette utdraget er også talende for en respekt og aksept for det strevsomme livet og de ikke helt optimale forholdene. Berit skriver at barn ofte ble satt til hardt arbeid, og mange måtte flytte hjemmefra i ung alder. Men dette var norm og allment akseptert i samfunnet. Det ble derfor, så langt kildene viser, ikke satt spørsmålsteget ved at barn drev med denne typen arbeid. Igjen, når vi leser disse beretningene i ettertid, er det lett å tolke dem som belegg for en vanskelig tilværelse. Men fjellbøndene i Gjersvika hadde vokst opp i kår hvor alle måtte bidra i det daglige gårdsarbeidet fra de var barn. Det kunne være alt fra å spinne og sy sine egne klær til å lage verktøy og redskaper til husholdningen, jakt og arbeid på gården.¹⁵⁵ Det kan virke som det var tiden de levde i eller stedet de levde på, med samfunnsnormer og retningslinjer med en annen aksept og tilnærming til det å drive med hardt arbeid og å havne i det vi i dag vil se på som krevende situasjoner. Kombinert med det å ha en tilværelse som etter datidens standard muligens ikke var isolert, men som likefullt hindret befolkningen i å kunne sammenligne tilværelsen sin med andres, kunne dette skape en rasjonell og pragmatisk holdning til egen livssituasjon.

De minnene som er presentert ovenfor er skrevet ned i ettertid. Derfor kan det tenkes at eventuelle sterke følelser fortelleren hadde i øyeblikket av en hendelse eller situasjon, i årenes løp er fortrent. Dette gjør det relevant å supplere framstillingen med hva folk i samtiden tenkte om tilværelsen sin.

4.1.5 "Men vi faar vel forsøke og komme over dette ogsaa"

Det vi har sett på så langt er minner og memoarer fortalt i ettertid. Finner vi den samme pragmatiske tonen i kildematerialet som er produsert fortløpende i samtiden?

Korrespondansen mellom Kjeldsberg og Østby danner en vesentlig del av denne oppgavens kildegrunnlag. En av grunnene til dette er at det er her vi finner det materialet som er skrevet ned i det tidsrommet analysen tar for seg, og at det er ført jevnt og trutt over tid. Altså er ikke dette informasjon som har blitt bearbeidet til fjerne minner, eller forstyrret av andre narrativ. Det danner derfor et godt sammenligningsgrunnlag for senere muntlige og nedskrevne minner, som da kan bli verifisert eller avkreftet: Er den pragmatiske tonen i ettertidssitatene ovenfor til stede i brevvekslingen mellom Kjeldsberg og Østby?

---

¹⁵⁴ Westgård 1996ibid. s. 17

¹⁵⁵ Rørvik 1998a s. 16

"Det blir saaledes lidt pinibelt og skaffe penger en ti utover her til vi faa begynne og exportere fisk, kjøtt, ost m.m. men vi faar vel forsøke og komme over dette ogsaa"¹⁵⁶ Utsagnet sier mye om mentaliteten i Gjersvika. Det er noe rasjonelt over det Østby sier når han velger å avslutte setningen med "men vi faar vel forsøke å komme over dette ogsaa". Så selv om det var trange kår og vanskelig å skaffe penger, var det ikke snakk om å gi opp. En måtte bare komme seg over det og gå videre. Følgelig kan det virke som det var noe med holdningene og måten folk formulerte seg på som tilsa at folk aksepterte den livssituasjonen de stod i. Dette betydde ikke at de ikke kunne være fortvilte eller misfornøyde. Vi ser for eksempel i utdraget ovenfor at Østby benytter seg av ordet "pinibelt". Altså sier han her eksplisitt at forholdene var vanskelige. Så selv om tonen var rasjonell og pragmatisk, og han avholdt seg fra sutring, betydde ikke det nødvendigvis at tanken om en lettere tilværelse var helt fremmed for folk i Gjersvika på 1920- og 30-tallet. Mye tyder likevel på at bygdas relativt jevnfordelte inntektsnivå og de begrensede impulsene de hadde utenfra, kan ha gjort tankegangen i bygda mer pragmatisk og rasjonell, og dermed spilte inn i hvordan befolkningens selvopfattelse artet seg.

4.2 Landhandleriet: bygdas nye samlingslokale?

Peter. A. Munchs bok *Landhandelen i Norge* kom i 1948. Den dekker landhandleriets utvikling gjennom 1800-tallet og helt fram til utgivelsesåret. Altså er perioden denne analysen fokuserer på dekket av Munch. Et annet argument for bokens relevans som deskriptivt verktøy er at dens perspektiv på landhandleriet, tross bokens alder, sammenfaller godt med den oppfatningen flere kilder knyttet til landhandelen i Gjersvika fremmer.

En av de tradisjonelle landhandelskarakteristikkene som nevnes i Munchs bok, er at en landhandel med postkontor, eller med andre lignende tjenester ved siden av det å distribuere varer, førte til at kjøpmannen på denne butikken også ble en sentral skikkelse i bygda. Et moment som igjen var med på å gjøre at hans butikk ble et samlingssted for bygdas befolkning.¹⁵⁷

Ettersom landhandelen i Gjersvika også ble poståpneri i 1914, skulle vi tro at den også i større grad enn før ble et samlingssted for bygdefolket. Ifølge Munch er det en ventet konsekvens når landhandler får flere funksjoner at de også får økt betydning for lokalbefolkningen. Men når jeg ønsker å få bekreftet denne hypotesen av mitt intervjuobjekt, et samtidsvitne til begivenhetene som utspilte seg i Gjersvika post Grong Gruber, blir den avvist.¹⁵⁸ Hun presiserer ikke hvorfor det ikke stemmer, men det er to ting som kan tenkes som mulige forklaringer på denne avvisingen.

Én forklaring kan være at det rett og slett ble for langt mellom Gjersvika sentrum og de omkringliggende gårdene. Selv om lengden på reisen ikke kunne sammenlignes med hvordan det hadde vært før landhandleriet ble opprettet, da de måtte helt til Namsos, Harran eller Grong for å handle, var det fortsatt et godt stykke inn til Gjersvika fra de mest avsidesliggende gårdene. Flere kunne bruke opp til en dag på å komme seg fram og tilbake, og enkelte måtte også overnatte hos butikkbestyrerens familie fordi de reiste så langt. Det var likevel ikke bare avstanden som gjorde det tungvint, men også kronglet terreng og mye dårlig vær. Altså kunne mangel på fremkomstmidler og infrastruktur skape en bygdeintern isolasjon som gjorde det vanskelig å omgås sosialt på landhandelen utenom når nødvendige ærender skulle ordnes, og vær og føre tillot det.

Denne forklaringen sammenfaller med kapitlets tidligere funn omkring bygdas isolasjon og empirien om at det var tungvinte og til tider elendige reiseforhold. En annen

¹⁵⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0136 Korrespondanse E-G 1935: Brev 14.03.35

¹⁵⁷ Munch 1948 s. 141

¹⁵⁸ Intervju 1 med Bergljot Lorås

forklaring kan forankres i en kulturell lese måte. Mitt intervjuobjekts utsagn, som bryter med andre kilder, kan omhandle at hun selv bodde i Gjersvika, og ikke på en av gårdene langt borte. Samtidig hadde hun en sterk tilknytning til landhandelen og jobbet og oppholdt seg der mye. Denne kjensgjerningen kan ha gjort at hun ikke anså landhandelen som et sted hvor folk dro for å møte andre, da den var en såpass stor del av hverdagen hennes. Ettersom hennes vitneutsagn er det eneste tegnet som kan tyde på at landhandelen ikke fungerte som et samlingssted for befolkningen i grenda, blir hennes tilknytning til den derfor et usikkerhetsmoment. Andre kildeutsagn sier: "Butikken var et naturlig møtested. På butikken traff man kjente, man kunne slå av en prat og høre nytt."¹⁵⁹ Det varierer altså hvor mye kildene omtaler landhandelen som et møtested eller ikke. Kanskje gjenspeiler dette at befolkningen hadde ulike relasjoner til det sosiale livet omkring butikken, eller at butikkens rolle som samlingssted var ulik til ulike tider?

4.3 Landhandelen som multiservicesenter – oppsummering av funn

I det foregående har vi undersøkt og drøftet ulike konsekvenser av at landhandelen fikk tilleggsfunksjoner etter at telefonen og poståpneriet ble en del av virksomheten i 1914.

Når vi undersøker telefonen og postens rolle i mellomkrigsårene i Gjersvika, er det belegg for å si at telefon og hyppige postavganger relativt nylig hadde blitt introdusert for befolkningen der. Det var også en postordning før 1914, men den var ikke like omfattende.¹⁶⁰ Det paradoksale med introduksjonen av disse nyvinningene var at verken telefonen eller postordningen nødvendigvis førte til at bygda fikk større kontakt med omverdenen. Norsk kommunikasjon- og samferdselshistorie i makroperspektiv forteller at begge disse kommunikasjonsformene var viktige deler av prosessen som handlet om å knytte lokalsamfunn til omkringliggende samfunn på starten av 1900-tallet. Det ser altså ikke ut til å ha fungert riktig slik i Gjersvika. Når samtidsvitne Erling Østby ser tilbake på livet i bygda, beskriver han samfunnet på denne måten: "I min hukommelse fortoner det hele seg som et isolert samfunn, som virket utmerket, ja nesten utrolig bra [...]."¹⁶¹ En forsterkende faktor var at elendige værforhold førte til at telefonen ofte var ute av drift, og at posten noen ganger ikke kom fram på flere uker. Det er derfor mye som taler for at befolkningen deler av året var avstengt fra å motta impulser utenfra.

Likevel viser kildematerialet at det fantes personer i Gjersvika som levde store deler av året utenbygds i forbindelse med arbeid. Dette betyr at det eksisterte folk i bygda som hadde jevnlig kontakt med andre enn kun de som bodde i umiddelbar nærhet. Altså kan en ikke trekke en generell konklusjon om at alle i Gjersvika levde isolerte liv.

På den andre siden må vi kunne gå ut fra at den isolasjonen som var, påvirket befolkningen og deres rom for tolkning. For eksempel kan det ha gjort at de ikke så på sin egen tilværelse som spesielt krevende, selv om det kunne være knapt med både penger og, som vi skal se i senere kapittel, mat. Vi ser i eksempler hvor befolkningen beskriver hendelser og refererer til egen livssituasjon at formuleringene ofte har et aksepterende og rasjonelt preg over seg. Det indikerer en oppfatning av at en situasjon vi i dag ville sett på som kjedelig og strevsom, bare var som ventet, og som måtte håndteres deretter.

Et annet sentralt funn i drøftingen av den pragmatiske fjellbonden, er at inntektsnivået i bygda var relativt jevnt. Dette betyr at ulikhetene mellom folk var minimale, noe som kan ha ført til at noe vi ser på som en vanskeligstilt tilværelse i dag ikke ble opplevd slik den gangen. Videre var dette en helt annen tid enn vår, og uansett hvor i verden en

---

¹⁵⁹ Østby 1976 s. 45

¹⁶⁰ Rørvik 1998a s. 216

¹⁶¹ Østby 1996 s. 9

bodde, og hvilken sosial klasse en tilhørte, må en analyse ta høyde for at oppfatningen av egen livssituasjon kunne være annerledes enn den vi har i dag. Det er derfor vanskelig å konkludere sikkert rundt akkurat dette, da det i stor grad handler om hvilke forutsetninger folk hadde og deres subjektive, samtidige, opplevelser av forhold.

En videre nyanse i funn er at det varierte i hvor stor grad folk i Gjersvika følte at livet var vanskelig. Dette kunne henge sammen med yrke og hvor i bygda de bodde. Vi kan se for oss at de som for det meste oppholdt seg i Gjersvika sentrum, og følgelig hadde en hyppigere kontakt med omverdenen og folk på gjennomreise, var mer bevisst at de kunne ha lite å rutte med i forhold til andre. De som bodde på de mer avsidesliggende gårdene er det derimot sannsynlig at følte mindre på disse forskjellene, da de var mer skjermet for denne regelmessige kontakten.

I kapitlets andre hovedspørsmål ble hvorvidt det at landhandelen tok over telefon og post også førte til at landhandleriet fungerte som et nytt samlingssted i bygda, undersøkt. Kildematerialet dokumenterer at *A/S Gjersvik Landhandleri* på mange måter fungerte som et multiservicesenter, i den forstand at det foregikk flere tjenester der. Dette kunne i sin tur ha gitt såpass stor pågang at mange kom dit for å treffe andre mennesker, også uten å ha noen spesielle ærender. Slik fungerte det nok også for noen. Vi finner samtidig at det kunne være lange avstander mellom gårdene og landhandelen, noe som gjorde det mindre sannsynlig at mange dro dit uten å ha et ærend. Samtidig handlet folk oftere enn de gjorde før Grong Gruber startet opp, da de nærmeste butikkene lå i Harran, Grong eller Namsos. På den måten var befolkningen oftere innom butikken.

Det er vanskelig å konkludere sikkert i spørsmålet om landhandleriets status som mulig ny "kirkebakke", hvor bygdas folk kunne samles. Til det spriker kildematerialet og vitneutsagnet fra mitt intervjuobjekt for mye. De divergerende utsagnene er mikrohistorisk interessante i seg selv, da de indikerer ulike tolkningsprosesser og narrativ hos innbyggerne rundt "hva" landhandelen var.

Det er umulig å vite sikkert hvordan landhandelen ble oppfattet i bygda. De fleste som kunne sagt noe om det, er borte. Men det er sannsynlig at når folk først besøkte butikken, gjorde det at både posten og telefonen var der, det enklere for befolkningen å få Østbys hjelp med ting som å fylle ut dokumenter, formulere brev og ringe. Legger vi dette til grunn, er en rimelig konsekvens av at landhandelen ble et slags multiservicesenter, at det bidro til å gi Østby og familien hans en viktigere rolle i livet til befolkningen i Gjersvika, enn de ellers ville ha hatt. Når vi møter folk i sårbare situasjoner, for eksempel når de trenger å snakke med lege eller lensmann, kommer vi nærmere hverandre enn vi ellers ville ha gjort, for 100 år siden som i dag.

I lys av premisset fra vår undersøkelse av driften 1913-14 om at *det ikke lenger var mulig å drive på samme måte som før*, ser vi at *A/S Gjersvik Landhandleri* ikke lenger bare var butikk, men også et sted å komme til med alle slags problemer. Disse problemenes mangfold skal vi se nærmere på i et senere kapittel, hvor vi diskuterer alt Østby gjorde for befolkningen i bygda.

5. Byttehandel på landhandleriet

Det økonomiske systemet i Gjersvika gjennomgikk endringer mellom 1911 og 1940. Disse endringene kan vi dele inn i tre faser: 1) Før Grong Gruber, fra starten av 1800-tallet og fram til 1912; 2) under Grong Gruber, 1912-1914; og 3) etter Grong Gruber, 1914-1940.

I den første fasen drev befolkningen i Gjersvika noe som var tilnærmet likt et naturalhushold: De produserte det meste til sitt eget forbruk og handlet bare ved spesielle anledninger. I denne perioden eksisterte det ikke noen butikk i bygda, og bøndene måtte reise til Namsos eller Grong dersom de skulle handle kolonialvarer. Det meste av denne sporadiske handelen skjedde ved bytte av vare mot vare, en til to ganger i året.

Dette økonomiske systemet endret seg da Grong Gruber startet utbygginger i 1912. På grunn av de nye arbeidsmulighetene som gruvesatsingen ga, fikk både den lokale bondebefolkningen og tilreisende arbeidere lønn i kontanter, og kjøp av varer og tjenester med penger som mellomledd ble enklere å gjennomføre. Den lokale landhandelen ble opprettet i dette tidsrommet, og det å handle ble følgelig en større del av folks hverdag. Et lokalt handelsmarked oppstod i bygda, og det å drive vareutveksling ble mer vanlig for folk. Den andre fasen av Gjersvikas økonomiske system var altså preget av pengehusholdning.

I den tredje fasen, da gruvedriften var lagt ned og mulighetene for lønnet arbeid utenfor gårdsdriften hadde forduftet, endret dette seg igjen. Kontanter ble en sjeldenhet, slik det hadde vært før 1912, og de fleste tilreisende gruve- og anleggsarbeiderne forlot stedet da deres arbeidsmarked forsvant. Dette førte til at det var fjellbøndene som ble landhandelens faste kundekrets fra 1914 og utover, og som følge av dette måtte butikken legge om betalingsmåten sin. Den gikk fra å være en forretning hvor det ble lagt opp til at de fleste betalinger skulle skje kontant, til at det utover 1920- og 30-tallet heller ble betalt med varer som lokalbefolkningen selv hadde produsert, avlet, skutt eller dyrket.¹⁶² Flere bønder gikk i denne perioden også tilbake til å være delvis selvbergede. Slik gikk Gjersvika fra å i en kort stund ha hatt et økonomisk system der det meste av handelen foregikk med penger som mellomledd, til en ordning der folk selv produserte en stor del av det de trengte til eget forbruk, og hvor utvekslingen av varer og tjenester skjedde i form av byttehandel. Ut fra dette kan vi si at bygda etter 1914 utviklet et økonomisk system som var en slags hybrid mellom penge-, bytte- og naturalhusholdning.

Ettersom dette betyr at bygdas økonomiske system etter Grong Gruber ikke passer inn i en standarddefinisjon, skal vi i dette kapitlet drøfte og utdype dette komplekse temaet nærmere med mål om en presis beskrivelse av de lokale forholdene i Gjersvika. Deretter vil det være relevant å se spesifikt på hvilke varer bøndene byttet inn på landhandelen, da dette er informasjon som ytterligere vil kunne underbygge og utdype hvordan befolkningens hverdag artet seg i mellomkrigsårene, og hvilke ressurser de hadde tilgjengelig.

5.1 Naturalhusholdning, pengehusholdning og byttehusholdning

Begrepene naturalhusholdning, pengehusholdning og byttehusholdning kan alle ha relativt konkrete og klare definisjoner. Historisk har for eksempel naturalhusholdning blitt brukt om jordbrukssamfunn hvor det meste av klær og mat ble produsert på gårdene.¹⁶³ I disse samfunnene var det som regel lite handel, og det meste av produksjonen ble brukt til selvforsyning. I Gjersvika stemmer dette godt med forholdene slik de var før 1912, en tid da befolkningen stort sett levde av det de kunne høste på eget gårdsbruk og det naturen bidro med av vilt, fisk og bær.¹⁶⁴ Det hendte likevel at bøndene også dro inn til de større handelssentrene for å kjøpe varer de selv ikke kunne produsere, men det var sjelden, og de

---

¹⁶² Rørvik 1995 s. 11f

¹⁶³ Thomassen 2020

¹⁶⁴ Rørvik 1998a s. 210

fleste begrenset seg til 1-2 handledurer i året.¹⁶⁵ Selv om dette betyr at folk i Gjersvika ikke var helt selvbergede i perioden før 1912, er det viktig å huske at det heller ikke eksisterer, eller har eksistert, særlig mange eksempler på samfunn som utelukkende drev med selvberging. Det er faktisk svært få, og de fleste samfunn med denne typen økonomisk system vil derfor ha en naturalhusholdning i modifisert form.¹⁶⁶ De var ikke helt selvberget, men nesten. Situasjonen i Gjersvika fram til 1912, selvberging med sporadiske handledurer, faller meget godt innenfor beskrivelsen ovenfor. Vi kan derfor si at funnet er at Gjersvika hadde en naturalhusholdning i modifisert form i sin første fase.

Pengehusholdning er et økonomisk system basert på vare- og tjenestebytte hvor penger blir brukt som mellomledd.¹⁶⁷ Gjersvika tok i bruk dette systemet under utbyggingene til Grong Gruber. Dette kom både av at det ble opprettet et lokalt handelsutsalg, og av at det ble skapt nye arbeidsplasser med avlønning i form av kontanter. Altså kunne bøndene gjennomføre hyppigere handler, og de kunne få nye og flere behov tilfredsstilt. I slike samfunn er ikke hensikten med produksjonen bare å skape et levebrød, men også kapital. Inntektsoverskudd gjør det mulig å investere og bruke penger til å handle mer enn bare det mest nødvendige.¹⁶⁸ Dette betyr at vi på mange måter kan si at kapitalismen kom til Gjersvika i perioden 1912-1914. Når den først hadde fått fotfeste, var det ikke slik at en etter gruvedleggingen bare kunne, eller ønsket, å gå tilbake til hvordan det hadde vært før.

Det tredje og siste økonomiske systemet, byttehusholdning, favner på mange måter både pengehusholdnings- og naturalhusholdningsbegrepet. Begrepet er videre enn de to foregående, og kan derfor benyttes om nesten alle samfunn hvor innbyggernes behov dekkes gjennom bytte av varer og tjenester. Både pengehushold og naturalhushold kan altså falle inn under definisjonen av byttehusholdning, og det vil være en viss grad av dette økonomiske systemet i nesten alle samfunn. Det er likevel slik at det ofte forbindes med økonomier hvor både arbeidsdeling og spesialisert produksjon har vokst fram parallelt.¹⁶⁹ Fra 1914 og utover var byttehandel den viktigste formen for vareutveksling på landhandleriet i Gjersvika, og vi kan dermed fra ett perspektiv si at det ble praktisert byttehusholdning i denne perioden.

Bruken av dette begrepet i kontekst av Gjersvika kan likevel problematiseres. For selv om befolkningen byttet varer de hadde fremskaffet ved jakt, fiske eller dyrking av jorda mot kolonialvarer, kan vi ikke si at det var spesialisert produksjon de drev med, eller at det ble praktisert arbeidsdeling i bygda. Dette hadde flere årsaker:

For det første var det å skulle drive jorda, og dermed produsere større mengder korn, ugunstig klimatisk sett i Gjersvika. Det var ofte hardt vær såpass høyt til fjells, og vintrene var lange, noe som gjorde at avlinger var små og ofte slo feil.

For det andre var fedriften folk drev med i Gjersvika i relativt liten skala. En gårdsbesetning kunne se ut slik: ni kyr, ti småfe - geiter eller sau, en gris og 15 høns.¹⁷⁰ Enkelte kilder viser at det var flere som hadde færre dyr enn dette. I *Røyrviks Historietidsskrift* fra 2003, for eksempel, skriver Kristian Nymo at på hjemgården hans hadde de bare to kyr.¹⁷¹

For det tredje var det ikke lett å omsette produktene videre. Vi ser i kildene at det ble laget mye geitost, men den var det ustabil marked for utenfor bygda, noe som gjorde at det kunne være risikabelt å sette sin lit til salget av bare dette ene produktet.¹⁷²

---

¹⁶⁵ Østby 1976 s. 39

¹⁶⁶ Steen 1957 s. 21

¹⁶⁷ Thomassen 2014b

¹⁶⁸ Steen 1957 s. 22

¹⁶⁹ Thomassen 2014a

¹⁷⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G 1931: Brev 16.04.31

¹⁷¹ Nymo 2003 s. 10

¹⁷² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G: Brev 23.04.31

Vi finner altså at bøndene verken hadde gode nok muligheter til dyrking av korn, nok dyr, eller et pålitelig nok salgsmarked for produktene sine til å kunne gjennomføre en spesialisert produksjon på gårdene sine, som de igjen kunne basere alle sine inntekter på. Det ser derfor ut til at de fleste mer eller mindre byttet det de hadde for hånden og det de ellers kunne oppdrive av varer til ulike årstider. De fleste produserte derfor et spekter av ulike varer og var ikke spesialisert omkring en eller noen få.

To ytterligere problematiseringer av å bruke begrepet byttehusholdning til å beskrive Gjersvikas økonomiske system 1914-1940, er å se om det er sider av det som bedre lar seg beskrive som henholdsvis tilhørende et naturalhusholdningssystem eller tilhørende et pengehusholdningssystem:

1) En av årsakene til at naturalhusholdning ikke alene er tilstrekkelig til å beskrive Gjersvika etter 1914, er at vareutvekslingen mellom kundene og landhandelen fortsatte å være hyppig også etter at Grong Gruber dro. Selvberging var dermed ikke lenger den viktigste måten å skaffe seg mat på. Det betydde ikke at produkter folk hadde skaffet selv ved dyrking av jorda, jakt og fiske ikke ble fortært, men at den produksjonen ikke bare var ment å skulle tilfredsstille egne behov. Altså foregikk det en delvis form for selvberging, men ikke nok til at Gjersvika utelukkende var et selvbergingssamfunn. Dette førte i sin tur til at markedet spilte en mye større rolle i bygda etter 1914 enn hva det hadde gjort før 1912.

2) Det innebærer at det er belegg for å hevde at Gjersvika også hadde en form for pengehusholdning i denne perioden, enda det nesten ikke var kontanter å oppdrive blant befolkningen. Selv om det ikke ble handlet med fysiske penger, hadde produktene som ble byttet inn på landhandelen en pengeverdi, fundert i en kronkurs, i og med at kolonialvarene de ble byttet mot hadde en pengeverdi. Dette betyr at selv om det var lite kontanter, fikk befolkningen penger i form av tilgodehavende på butikken, og skyldte penger der i form av kreditt. Landhandelen, på sin side, fikk inntekter av å distribuere disse produktene videre.

Selv om vi altså kan problematisere bruken av begrepet byttehusholdning på flere måter i forbindelse med Gjersvikas økonomiske system, er likevel analysen at det er en passende karakteristikk å bruke: Befolkningen drev helt konkret og faktisk med byttehandel av varer og tjenester, et av hovedkjennetegnene på en byttehusholdning. Å bruke byttehusholdning til å beskrive Gjersvika 1914-40 kan rettferdiggjøres ytterligere av at begrepene pengehusholdning og naturalhusholdning, som på forskjellige måter kan være dekkende for deler av stedets økonomiske system i perioden, begge kan falle innenfor en bred forståelse av byttehusholdning som økonomisk system.

Det presise valget vil dog være å beskrive Gjersvika-samfunnets økonomiske system etter 1914 som en blanding av natural-, penge- og byttehusholdning. Dette kan også underbygges av Øyvind Østeruds teori om bondeøkonomien, som sier at å vektlegge at natural- og pengehushold var motstandere er lite fruktbart. En må heller legge vekt på en dobbelorientering mot både marked og naturalproduksjon, der tyngdefordelingen er slik det trengs for forsyningene. Østeruds hovedpoeng er altså at bønder ofte hadde en husholdningsøkonomi der både markedet og produksjon for eget bruk var vitalt.¹⁷³

Dette er et viktig trekk ved livet i Gjersvika, fordi det viser at selv om samfunnsutviklingen der på mange måter fikk en bråstopp da Grong Gruber la ned virksomheten, førte de endringene som ble gjort i den korte perioden gruva var i drift til varige endringer i befolkningens hverdag. Det ble til dels en ny måte å forsørge seg på, og tilbud og etterspørsel ble viktigere å ta hensyn til i produksjonssammenheng enn hva det hadde vært tidligere. Hadde ikke landhandelen fortsatt, og hadde ikke Østby modifisert driften og tatt hensyn til de endringene som faktisk måtte skje når det kunne være pengeknappe tider i bygda, er det likevel usikkert om dette hadde vært gjennomførbart. Altså

---

¹⁷³ Pryser & Dimola 1999 s. 118

er det nærliggende å tenke at landhandelens eksistens i seg selv var med på å gjøre det mulig for befolkningen å opprettholde denne typen økonomisk system.

For å få et mer konkret og utfyllende bilde av hvordan den økonomiske og sosiale situasjonen i Gjersvika var etter 1914, skal vi videre i kapitlet se nærmere på de produktene som ble fremstilt og byttet inn på landhandelen.

5.2 Produkt og råvarer befolkningen byttet inn mot kolonialvarer

Kjeldsbergs arkiv gir et godt innblikk i hvilke varer lokalbefolkningen byttet inn, og som Østby igjen sendte videre til sin arbeidsgiver og handelspartner i Trondheim. De varene som blir nevnt hyppigst, og som landhandelen reklamerte for at de distribuerte, var: fjellvannsfisk, vilt, viltskinn, smør, geitost og multegrøt.¹⁷⁴ I tillegg til disse produktene var også reinslakt og reinskinn, som landhandelen begynte å ta inn helt på slutten av 20-tallet, noe de sendte videre for salg på vegne av kommunens samiske befolkning.¹⁷⁵

Vi skal ta for oss disse matvarene separat. Spørsmål å stille i denne forbindelse vil være: Var produktene befolkningen produserte varer de også konsumerte selv, eller ble de hovedsakelig framstilt for byttehandel? Var det spesielle måter produktet måtte behandles eller foredles på før det ble sendt videre fra landhandelen? Hvilke arbeidsmetoder og fremgangsmåter benyttet befolkningen for å fremstille eller anskaffe produktet? Hva slags marked var det for varen nasjonalt og lokalt, og kunne den gi god økonomisk avkastning?

Svarene på disse spørsmålene vil kunne skape et bilde av hvordan hverdagslivet var i Gjersvika, da det er nærliggende å tenke seg at en god del av folks hverdag gikk med til å produsere, jakte, fiske, sanke, dyrke og drive byttehandel. Samtidig vil de kunne lede oss til nye, mer grunnleggende spørsmål knyttet til den økonomiske og sosiale situasjonen i Gjersvika. Disse spørsmålene vil dreie seg om hva befolkningens kosthold hovedsakelig besto av, om systemet av byttehandel egentlig var lønnsomt, hva slags type gårdsdrift samene og bøndene drev med, og, ikke minst, i hvilken grad den enkelte gård kunne klare seg på det de dyrket selv supplert med produkter fra jakt, fiske og bærsanking.

5.2.1 Fjellvannsfisk

Fisk, og spesielt fjellørret, var en populær vare å bruke som betalingsmiddel på butikken. Én mulig årsak var at det ikke krevde ekstraordinære ferdigheter å få fisken på land, samtidig som fiske- og konserveringsteknikker hadde gått i arv i bygda gjennom generasjoner.

Fiskingen foregikk for det meste på den store innsjøen Limingen. Det var også flere mindre fjellvann i området hvor en kunne få god fangst. Fiske var i tillegg matauke en kunne drive med hele året. Riktignok kunne Limingen være islagt til ut i juni, men da var isfiske et godt alternativ. Det at det var gode muligheter for å drive med denne typen fangst, tyder på at fisk var en vare som kunne distribueres av og via landhandelen til alle årstider.

Selv om mye av fisken ble levert inn til landhandelen og solgt videre til handelspartnerne Kjeldsberg i Trondheim, til rakfiskprodusenter på Hamar og Gjøvik, og til det svenske fengselsvesenet, som brukte norsk fisk som mat til fangene, var den også vanlig kost hos lokalbefolkningen.¹⁷⁶ Dette bekreftes av Erling Østbys memoarer, hvor han skriver at det ble spist mye fisk i bygda. Samtidig forteller han om en helt spesiell måte å tilberede fisken på, nemlig å koke den allerede røykte ørreten. Det var en tilberedningsmåte han ikke hadde hørt om noe annet sted enn i Gjersvika.¹⁷⁷ Dette viser igjen at fisk utgjorde en viktig del av det daglige kostholdet til befolkningen, da det er sannsynlig at denne typen tilberedning var resultat av et ønske om å variere et måltid man ofte spiste mest mulig.

¹⁷⁴ Stempel på brev Østby sender til Kjeldsberg og andre kunder fra 1930 og utover

¹⁷⁵ Hermanstrand, Kosmo & Røyrvik 2009 s. 228

¹⁷⁶ Røyrvik 1995 s. 12

¹⁷⁷ Østby 1996 s. 14

Landhandelen hadde flere måter å behandle fisken på før den ble sendt videre til kunder utenfor Gjersvika. For å kunne distribuere fisk var det nemlig helt avgjørende at den ble behandlet. Rå fisk og dårlige kjøle- og frysemuligheter ville fort ha ført til råtten fisk når transporten kunne ta flere dager. Den kunne saltes, og dette var den hyppigst brukte metoden før 1916.¹⁷⁸ Etter hvert så Østby det likevel som mer hensiktsmessig å røyke den, noe blant annet Kjeldsberg, som bestilte fisk både til forretning og privat bruk, satte pris på.¹⁷⁹ I starten var røykeriet relativt primitivt: To gamle sementtønner.¹⁸⁰ Dette gjorde at graden av røyking på fisken kunne variere. Det kommer likevel ikke fram noe misnøye blant kundene i kildematerialet, noe som tyder på at den røykingen som skjedde var tilstrekkelig. Det kan virke som røykingen for det meste ble utført av landhandelen, da det ikke står spesifisert noe sted at bøndene gjorde denne prosessen selv. Det er likevel nærliggende å gå ut fra at denne måten å behandle fisken på også kan ha blitt benyttet av andre i bygda.

Mye tyder altså på at fiske både var viktig for at befolkningen skulle greie å sette mat på bordet og for at de skulle kunne ha et byttemiddel på landhandelen. Selvsagt skjedde det også at fiskelykken uteble, men det virker likevel som det var en relativt pålitelig matkilde. I korrespondansen mellom Kjeldsberg og Østby er det stadig kasser med fisk som Østby ønsket å "bli av med", og det eksisterer regninger på fiskeutstyr Østby hadde kjøpt inn til forretningen for å selge videre.¹⁸¹ Dette tyder på at fiske var noe de fleste kunne gjøre, og faktisk gjorde, samtidig som det også kan indikere at markedet for røykt ørret i resten av Norge ikke var det beste. Det er likevel sannsynlig at etterspørselen svingte i takt med hvor gode tilbudene var andre steder i landet.

5.2.2 Vilt og viltskinn

På samme måte som fisk, ble også vilt og viltskinn brukt som betaling på landhandleriet. Skinnene var hovedsakelig fra rødrev og røyskatt, mens mye tyder på at rype var det kjøttet som det ble solgt mest av.¹⁸² Skinn og vilt ble som regel solgt videre gjennom Kjeldsberg, men enkelte ganger kunne landhandelen også eksportere direkte til England.¹⁸³

En av grunnene til at rype var en vare som det ble eksportert mye av, hadde sammenheng med at det kunne være svært mye av den enkelte år. Vinteren 1926-27, for eksempel, som i ettertid har blitt kalt "det store rypeåret", tok butikken inn 24 000 ryper på tre måneder. Hvis vi deler dette tallet på 90 dager, ble det altså fanget om lag 266 ryper om dagen. Det er noe varierende tall i kildene, men det stemmer relativt godt.¹⁸⁴ Det kunne altså være enorme mengder med rype i fjellet. Samtidig var rypejakt noe de fleste kunne holde på med, ettersom snarer ofte ble benyttet. Barn helt ned i 6-7-årsalderen kunne fange rype.¹⁸⁵

Selv om det enkelte år var svært mye rype og annet vilt i fjellet, trengte dette, paradoksalt nok, ikke alltid å være en fordel. For eksempel førte i 1927 de store kvanta av fugl som ble jaktet og sendt videre, til at også prisen på denne varen sank kraftig. Det var nesten ikke penger å få for ryper, verken i Norge eller utenlands. Østby forsøkte å sende to partier til Newcastle i England, men med lite hell. Første forsendelse sommeren 1927 ga et magert resultat, og andre forsendelse hadde firmaet enda ikke lyktes å selge da han fikk beskjed om den dårlige fortjenesten på første parti.¹⁸⁶ Dette betyr at selv om vilt kunne gi

¹⁷⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0233 Korrespondanse F-I 1916: Brev 18.08.16

¹⁷⁹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0233 Korrespondanse F-I 1916: Brev 13.09.16

¹⁸⁰ Ibid: Brev 18.08.16

¹⁸¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 29.09.14 og NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0111 Korrespondanse F-H 1933: Brev 10.02.33

¹⁸² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G 1931: Brev 11.05.31 og Østby 1976 s. 56f

¹⁸³ Ibid.

¹⁸⁴ Rørvik 1995 s. 30

¹⁸⁵ Østby 1996 s. 10

¹⁸⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H 1927: Brev 25.01.27, 04.02.27, 05.02.27, 14.02.27, 19.02.27, 24.02.27, 03.05.27, 07.05.27, 19.05.27, 20.06.27, 25.08.27, 03.11.27

god fortjeneste, var det ikke en sikker inntektskilde for verken landhandelen eller den lokale befolkningen. Prisene på det nasjonale og internasjonale markedet kunne variere mye, og da var det noen ganger like greit å beholde deler av viltet selv. For befolkningen var jakt altså en viktig ekstrakilde til matauke, og førte til at få kjøpte kjøtt og flesk på butikken, da dette var noe de kunne få tak i selv.¹⁸⁷ Dette indikerer at kjøtt som fisk var noe lokalbefolkningen leverte inn til landhandelen, og likedan noe de samtidig beholdt deler av til egen bruk.

Om det var vanskelig å selge kjøtt videre når tilbudet var større enn etterspørselen, betydde ikke det at det ville være mer fordelaktig for butikken at det var lite vilt i fjellet. Dårlige værforhold og lite dyr kunne amputere jakten helt. For eksempel skrev Østby til Kjeldsberg på midten av 1930-tallet at været hadde vært så dårlig at både viltfangsten og reinslaktingen var umulig å gjennomføre, og at det derfor var bort imot umulig for han å få inn penger til forretningen den høsten.¹⁸⁸ De årene var det åpenbart heller ikke mye av folks gjeld som ble nedbetalt, noe som førte til at landhandelen i disse periodene ofte gikk med underskudd.¹⁸⁹ Med andre ord kunne både for mye og for lite fugl føre til dårlig lønnsomhet.

Andre fuglearter enn rype som det ble drevet jakt på for videresalg på landhandelen, var: tiur, orrhane, orrhøne og jerpe.¹⁹⁰ Det ble også tatt inn rovfugl til butikken. Her lå de til lensmannen kom for å klippe klørne og utbetale skuddpremie.¹⁹¹ Altså var det ikke bare salg til landhandelen som kunne gi inntekter på vilt.

Jakt var en sesongaktivitet. Derfor var det deler av året da det ikke ble byttet inn særlig mye vilt på landhandelen. I disse periodene ble kredittgivingen, som vi skal komme tilbake til i kapitlet: Kreditt, nød og hjelp, viktig.

Det var ikke bare jakt og fiske bøndene kunne tjene penger på, også bær var noe Landhandelen kunne distribuere for videre salg, og da var multer særlig ettertraktet.

5.2.3 Multegrøt

Multer er en bærsort som det ble plukket mye av, og som butikken omsatte for befolkningen. Den modnet siste halvdel av august måned, og ble da sendt videre enten rå eller behandlet.¹⁹² Det vanligste var å lage multegrøt av bæra, noe som vil si at multene ble kokt til de tyknet. Etter varmebehandlingen ble bærene helt på tredunker: Kvartinger på 30 liter, eller åttringer, som tok 15 liter.¹⁹³

Multegrøt var noe det kunne lages mye av, og det som ikke ble omsatt, spiste bygdefolket selv, men da med litt sukker på. Altså var også multer noe som dels ble solgt videre, men også dels brukt i det daglige kostholdet. For befolkningens del var multer et viktig tilskudd i kosten fordi det var en av få kilder de hadde til vitamin C. For ei bygd som hadde lange vintre og begrenset antall soldager, kunne ikke det skade.

Markedet for multer i Norge var bra, og det var ingen omsetningsproblemer. Det meste gikk til *Carl A. Jensen* i Oslo og Kjeldsberg i Trondheim. Det var nesten alltid multer i terrenget, og ett år kom det 600 kilo fra én gård alene. Det kunne likevel variere veldig hvor mye det var å oppdrive hvert år, og frostnetter kunne ødelegge bærene helt over store områder.¹⁹⁴ Altså kan vi konkludere med at akkurat hvor god fortjeneste multen ga ville variere etter hvor mye det til enhver tid var å oppdrive, og om det var sesong.

---

¹⁸⁷ Østby 1996 s. 35

¹⁸⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0009 Korrespondanse En-G 1925: Brev 14.03.35

¹⁸⁹ Kjeldsberg arkivet et eller annet sted

¹⁹⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers: Brev 05.01.22 (feilplassert i arkivet)

¹⁹¹ Østby 1976 s. 57

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Intervju 3 med Bergljot Lorås

¹⁹⁴ Østby 1976 s. 57

5.2.4 Geitost og smør

De fleste fjellbøndene i Gjersvika drev med en eller annen form for fedrift. De hadde ikke så mange dyr, men nok til at de kunne produsere en anselig mengde ost og smør. Altså holdt bøndene kyr og geiter for melka de gav, ikke først og fremst for slakt. Det ble ystet både brun og hvit geitost på gårdene. Det meste av produksjonen ble solgt videre til landhandelen, men noe ble også beholdt til eget bruk. Følgelig var ost og smør, som de øvrige matvarene vi har vært inne på, også noe som både ble omsatt og brukt i eget kosthold.

Osten landhandelen tok inn ble hovedsakelig sendt til Kjeldsberg i Trondheim. Det er likevel usikkert hvor godt denne varen egentlig ble tatt imot hos kjøpmannen. I et brev fra Kjeldsberg til Østby kommer han nemlig med følgende evaluering av osten:

Det vilde være av meget stor betydning for bønderne deroppe hvis de kunde lære dem at lage gjetost. Det kan trygt sies at bortset fra enkelte hæderlige undtagelser kan bønderne i Trøndelagsfylkene ikke lage gjetost. Gjersvikosten er ofte god av smak, men mange av dem har et saadant utseende at undertegnede ofte skjæmmes for at staa bak disken og by dem frem.¹⁹⁵

Dette tyder på at ostens dårlige kvalitet gjorde at Kjeldsberg ikke kunne få noe særlig fortjeneste på den, og at den derfor heller ikke var særlig ettertraktet på markedet. Det finnes likevel dokumentasjon som kan problematisere dette, og som viser at det faktisk var en viss etterspørsel etter Gjersvik-osten:

På grunn av høymangel, ble mange geiter nødslaktet i 1922. Dette betydde mindre melk, og dermed mindre produksjon av både ost og smør. Som en følge av dette ble det i 1923 produsert så lite geitost at landhandelens kunder i Trondheim reagerte og etterlyste mer.¹⁹⁶ Altså må det ha vært et marked for osten. Uåret 1922 viser også at det heller ikke alltid var lett å få produsert ost. Om det hadde vært et dårlig år for jakt, fiske eller korn, måtte geiter og andre husdyr slaktes og brukes som mat, og det var ikke lenger melk å lage ost og smør av. På den måten ble både ost- og smørproduksjon en usikker inntektskilde, og befolkningen måtte ty til andre næringsvirksomheter når tilgangen på melk var dårlig.

5.2.5 Reinkjøtt og reinskinn

Det var ikke bare fjellbøndene landhandelen drev forretninger med. Samene som holdt til i Østre Namdalen ble etter hvert viktige kunder.¹⁹⁷ Samene kunne tilby reinkjøtt og reinskinn, som var populært blant de større handelshusene i byene, og dermed også lette å omsette.¹⁹⁸

Reinslaktingen foregikk i oktober og november. Landhandelen stilte med folk til slakting, mens samene gjorde selve avlivingen.¹⁹⁹ Reinkjøtt ga god fortjeneste, men det var også andre fordeler med dette samarbeidet, både for landhandelen og for bøndene. For det første var samene storforbrukere av varer fra butikken, noe som gjorde at vareomsetningen på landhandelen økte når Østby drev forretninger med denne kundegruppen.²⁰⁰ Ellers skapte også slaktevirksomheten arbeidsplasser for lokalbefolkningen.²⁰¹ Østby ansatte gjerne fra 8 til 10 personer til selve slaktingen, mens to til tre ble satt til å partere.²⁰² Det betyr at når Østby på en høst kunne ta imot opptil 500 dyr, ga det en relativt god inntekt for de ansatte. Det må likevel nevnes at det er usikkert hvor pålitelig akkurat tallet 500 er. I Lappefogdens årsberetning for 1937 ble det oppgitt at samene i Østre Namdal tilsammen hadde tatt ut 574 dyr til salg og eget bruk. Det kan derfor virke litt overdrevet at 500 av 574 dyr hadde gått til

¹⁹⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G: Brev 23.04.31

¹⁹⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 18.09.23

¹⁹⁷ Hermanstrand, Kosmo & Røyrvik 2009 s. 228

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Østby 1976 s. 59

²⁰⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934: Brev 19.11.34

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Østby 1976 s. 59

landhandelen.²⁰³ Namdalen er, og var, et relativt stort område, og det var flere butikker samene kunne drive handel med i dalen. Samtidig skulle samene beholde noe av det de hadde slaktet til eget bruk.

Etter at reinen var partert, ble den pakket og sendt til forskjellige deler av landet. Bog, steik og rygg gikk til Oslo. Sidene og innmaten gikk til det lokale markedet for revefôr i Namdalen, mens skinnene ble solgt til *Brun* i Trondheim og *Rieber* i Bergen.²⁰⁴ Østby sendte også reintunge og margbein til Kjeldsberg.²⁰⁵

Selv om det kan virke som reindriften var mer lønnsom med tanke på utbytte enn produksjonen av geitost og smør, var det ikke uten problemer å holde på med denne virksomheten. På starten av 1920-tallet, i samme periode som det måtte slaktes ned en større mengde husdyr på grunn av høymangel, var det også nedgang i reinbestanden. Det var flere grunner til dette. For det første var det en økning i antall rovdyr, og både ulv og bjørn kunne gjøre stor skade på en flokk. For det andre hadde det vært en svært sein og kald vår, og midtsommers var det flere beiteområder som fortsatt var helt dekket av snø. Altså var det lite mat å oppdrive for reinen. For det tredje brøt det ut reinsyke.²⁰⁶ Slike problemer kunne oppstå fra tid til annen. Vi kan lese om problemer med reindriften også på midten av 1930-tallet i korrespondansen mellom Kjeldsberg og Østby.²⁰⁷

Det var altså ikke bare gårdsdrift som kunne være utfordrende i fjellbygda. Utfordringene som nevnes ovenfor kan være noe reineiere overalt i Norge møter på, men det bidro likevel til at en i Gjersvika ikke bare kunne basere seg på bytte av ett produkt. Derfor ble det å kombinere reindrift med gårdsdrift vanlig på begynnelsen av 1900-tallet.²⁰⁸

5.3 Kombinasjonsbruk og krisen i mellomkrigstiden

Betegnelsen kombinasjonsbruk sikter til bibeskjeftigelser i tillegg til det å drive en gård. I tillegg til samene i Gjersvika drev også bøndene der med kombinasjonsbruk. De holdt husdyr på spredte fjellgårder, og kunne heller ikke basere alle sine inntekter på driften av gården alene. Jakt, fiske og bærsanking var noe de fleste var avhengige av å drive med for å få tilstrekkelig med varer som de enten kunne bytte inn på landhandelen eller benytte til egen berging. Vi kan derfor slutte at det ikke var store nok gårdsbruk i Gjersvika til at bøndene kunne basere sin livberging utelukkende på det gården kastet av seg. Når gruvedriften ikke ble noe av, og alle inntektsmulighetene den kunne gitt framover forsvant, virker denne kombinasjonen av produksjon- og fangstvirksomhet nødvendig for at det faktisk skulle være et livsgrunnlag i Gjersvika. Det var slik befolkningen hadde overlevd før Grong Gruber kom til bygda, og det ble slik flere måtte fortsette etter at gruvedriften ble lagt ned.

Kombinasjonsjordbruket vi har presentert ovenfor, var gårdsdrift kombinert med fangst og fiske. I Gjersvika var dette likevel ikke den eneste måten å kunne drive et lønnsomt mangesysleri, selv om det var den mest utbredte. Ettersom det ikke var særlig gode muligheter for lønnet arbeid i bygda, hendte det at enkelte "dro ut".²⁰⁹ Dette var som oftest mennene, og de søkte da til alt fra skogs- og anleggsarbeid til gruvearbeid. Enkelte dro også til sjøs. I tilfellene mennene reiste utenbygds, måtte kona og barna drive gården alene.²¹⁰ Dette kunne være svært tungt arbeid, men samtidig var denne arbeidsdelingen helt nødvendig for at flere familier kunne opprettholde en grei økonomisk situasjon.

²⁰³ Hermanstrand, Kosmo & Røyrvik 2009 s. 229

²⁰⁴ Ibid.

²⁰⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934: Brev 19.11.34

²⁰⁶ Hermanstrand, Kosmo & Røyrvik 2009 s.229f

²⁰⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0136 Korrespondanse E-G 1935: Brev 14.03.35

²⁰⁸ Hermanstrand, Kosmo & Røyrvik 2009 s. 213

²⁰⁹ Nymo 2003 s. 11

²¹⁰ Westgård 1996ibid. s. 17

Kildematerialet viser altså at de fleste bøndene i bygda hadde en drift tilpasset de klimatiske forholdene, hvor de drev med husdyr istedenfor korn. Andre kilder utvider bildet ved å vise at vanskelige dyrkingsforhold førte til at det nærmest var umulig å dyrke korn, og at det å få tilstrekkelig med høy til dyrene vinteren igjennom, ikke alltid var lett. Dette gjorde at bøndene enkelte år måtte kjøpe høy fra andre steder i landet for å ha nok.²¹¹

Det var åpenbart begrenset med innmark i Gjersvika, og bøndene måtte derfor ofte drive utmarksbruk. Dette var ikke uvanlig i norske dal- og fjellbygder på begynnelsen av 1900-tallet, og det var ofte slik at antallet dyr på en gård var "stort" i forhold til hvor mye innmark som var tilgjengelig.²¹² Altså krevde denne typen gårdsbruk at alle ressurser ble benyttet. Det viktigste en hentet fra utmarka var selvsagt gress, men også lauv, mose, skav og lyng kom godt med som fôr.²¹³ Samtidig var det avgjørende at bonden om somrene fikk husdyrene til seters eller skogs for å spare på fôr. Slik brukte han heller ikke opp gresset i utmarka i umiddelbar nærhet, som kunne slås og tørkes til vinterfôr. Denne praksisen ser vi spor av i kilder som viser at barn i Gjersvika hadde gjeting som sommerjobb.²¹⁴

Konklusjonen rundt Gjersvika-bøndenes benyttelse av kombinasjonsbruk, som vi kan trekke i lys av drøftingen ovenfor, blir svært klar. Bøndene hadde ikke et godt nok ressursgrunnlag til å drive større gårdsbruk enn det de faktisk gjorde, og kombinasjonsbruk var derfor den beste, muligens også den eneste, måten å drive og overleve på her.

Setter vi denne konklusjonen i en større kontekst, vil vi i sekundærlitteratur finne at dette ikke er et fenomen som var unikt for Gjersvika. I *Norsk økonomisk historie 1500-1970: bind 1. 1500-1850*, skriver Ståle Dyrvik blant annet om jordbrukets utvikling i det førindustrielle Norge. Selv om perioden boken drøfter er tidligere enn tidsrommet vi ser på i denne oppgaven, kan forklaringene som fremsettes likevel være relevante. Tidsperspektivet på utviklingsprosesser vil ofte variere fra bygd til bygd, by til by og land til land, og start- og sluttpunkt på en historisk periode eller prosess vil sjelden være lik i alle samfunn.

Et poeng hos Dyrvik, og som kan drøftes opp mot forholdene i Gjersvika, handler om at løsningen for å øke bøndenes økonomiske gevinst i perioden 1500-1850 ikke nødvendigvis var å intensivere jordbruket, men heller å søke økonomisk vekst i de periodene det ikke var så mye gårdsarbeid å drive med.²¹⁵ Altså at bøndene fant arbeid i andre næringer som de kunne drive med ved siden av gårdsdriften. Dyrvik skriver: "Den økonomiske veksten i det førindustrielle Norge kunne i mange tilfeller skje lettere utenfor jordbruket enn innenfor, lettere ved en kombinasjon av jordbruk og andre næringer enn ved ensidig jordbruksutvikling."²¹⁶ Ser vi denne generelle førindustrielle veksten i sammenheng med hvordan situasjonen var i Gjersvika spesifikt under første halvdel av det industrielle 1900-tallet, kan vi tenke oss at måten bøndene drev gårdsbruket sitt parallelt med ulike tilleggsvirksomheter på, trolig var den optimale måten for å sikre utkommet for en familie. En eventuell intensivering av gårdsdriften ville vært mindre lønnsom i lengden, om enn noe avhengig av hvilke næringer bonden valgte å kombinere gårdsdriften med.

For bøndene i Gjersvika ville det ha krevd mye penger og arbeidskraft for å greie å opprettholde ressursgrunnlaget om en skulle intensivert gårdsdriften. Innmark var mangelvare, og selv om det var mye utmark, var en av ulempene ved å måtte ty til den for å skaffe fôr, at det ville kreve svært mye arbeidskraft. Altså er det nærliggende å tenke at "vinninga ville gått opp i spinninga" dersom bonden hadde prøvd å øke fortjenesten sin på denne måten. Det ville blitt en gårdsdrift med høye utgifter, parallelt med at en fikk utnyttet mindre av året til å arbeide, ettersom mye av virksomheten ville vært sesongbetont.

---

²¹¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0253 Korrespondanse Du-H 1922: 03.05.22

²¹² Timberlid 1980 s. 12

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Westgård 1996 s. 17 og Østby 1996 s. 26

²¹⁵ Dyrvik et al. 1979 s. 13

²¹⁶ Ibid.

En annen makrokontekst fra sekundærlitteratur som kan være nyttig for å analysere kombinasjonsbruket, er den økonomiske krisen i Norge og store deler av verden 1920-40. Edvard Bull d.y skriver i bind 13 av *Cappelens Norgeshistorie* at jo mer "moderne" en bygd hadde blitt, jo lengre den hadde kommet inn i pengehusholdet, jo større ble den økonomiske krisen. Samtidig sier han at bytteøkonomien flere bygder drev med, hvor en byttet fra seg egenproduserte produkter mot kolonialvarer, var forholdsvis "krisesikker".²¹⁷ Fattigdommen i Gjersvika trenger altså ikke skyldes at kombinasjonsbruket var en dårlig måte å drive gård på. Tvert imot, i stedet kan det være at dette kombinasjonsbruket egentlig gjorde bøndene der *bedre rustet* til å håndtere økonomiske nedgangstider. For selv om krisen rammet befolkningen i Gjersvika hardt, var det nok andre steder den rammet hardere. Det er også verdt å nevne at på en generell basis rammet krisen hardere på flatbygder og i skogsbygder, og mindre i fjell- og fjordbygder.²¹⁸ Altså kan vi spørre om blandingen av bytte-, natural- og pengehushold som var i Gjersvika gjorde livsgrunnet her sikrere enn mange andre steder.

Det er i det hele tatt vanskelig å vite hvor hardt krisen rammet i Gjersvika. Det er som Bull skriver: "De "fattigste" bygdene greide seg best, det fattigslige livet ble verken stort verre eller bedre på grunn av krisen".²¹⁹ Nå hadde Gjersvika og bøndene i omegnen nettopp vært inne i en kort oppgangsperiode før første verdenskrig brøt ut, men det er ikke til å komme forbi at bygda før den tid var fattig, og slik sett trenger ikke situasjonen som oppstod i mellomkrigstiden ha vært verken noe bedre eller verre enn den hadde vært før 1912.

5.4 Natural-, penge- og byttehusholdning i kombinasjon som økonomisk system i Gjersvika – oppsummering av funn

Den første delen av det foregående kapitlet så på utviklingen av Gjersvikas økonomiske system og viste hvordan det gikk fra å være et naturalhushold med modifikasjoner før 1911, til et pengehushold mellom 1912-14, for så å ende som en slags blanding av natural-, penge- og byttehushold etter 1914. Dette er interessant, gitt premisset fra analysen av perioden 1913-14 om at *det ikke lenger var mulig å drive på samme måte som før*. Utviklingen til bygda og landhandelen på dette området virker ikke å bevege seg i én retning.

Funnet er nemlig at bygda, og med det *A/S Gjersvik Landhandleri*, ender opp i en kompleks tilstand etter 1914: Innbyggerne handlet mer enn før og fikk tilfredsstilt større deler av sine daglige behov gjennom vare- og tjenesteutveksling, samtidig som flere fortsatte med, eller gikk tilbake til, grader av selvberging. Landhandelens rolle i dette systemet var å være stedet disse transaksjonene hovedsakelig kunne utføres. Knytter vi dette funnet til vår problemstilling, kan vi se følgende gjennom nøkkelhullet *handel på A/S Gjersvik Landhandleri*: Delvis en *kontinuitet*, delvis en *diskontinuitet*, og delvis en *regresjon* i de sosioøkonomiske forholdene i Gjersvika. Kontinuitet gjennom at den økte handelen og verdisetning av varer og tjenester i kronevaluta, som kom med Grong Gruber, til en viss grad fortsatte. Diskontinuitet gjennom omfattende bruk av kreditt lokalt, og at landhandelen tar en rolle som distributør for salg av varer ut av Gjersvika, noe som ikke hadde vært praksis tidligere. Regresjon i form av delvis retur til naturalhushold, ustabile og periodiserte inntekter, samt varebytte som den normale transaksjonsformen på landhandelen, alle tre praksiser vi så i bygda før 1912, som hadde blitt svekket i perioden med Grong Gruber.

Den andre delen av kapitlet gjorde en nærstudie av produkt og råvarer bønder og samer produserte, og videre livberget seg eller byttehandlet med. Disse varene, hovedsakelig jakt-, fiske- og gårdsprodukt, samt deres anskaffelsesprosesser og behandlingsmetoder, kan si oss noe om det sosiale livet i bygda. Dette var viktige beskjeftegelser i folks hverdag. Store

---

²¹⁷ Bull 1976-1980 s. 137

²¹⁸ Ibid. s. 137f

²¹⁹ Ibid. s. 138

delar av livet gikk med til disse arbeidsoppgavene. I dag vil vi kanskje se på enkelte av disse aktivitetene som ferie- og fritidssysler, den gang var det derimot for folk i Gjersvika en viktig forutsetning for å overleve.

Vi har også anvendt kildene omkring Gjersvikas produksjon og omsetting av varer til å få innsyn i hvor god befolkningens økonomi var. Det er klare, nærmest entydige indikasjoner i kildematerialet på at det ofte var dårlige tider. Det virker som fortjenesten på produktene befolkningen i Gjersvika fremstilte og byttehandlet med i mellomkrigstiden, varierte. Dette gjorde at det enkelte år var bedre forutsetninger for å tjene penger enn andre år. Altså var det uforutsigbart hvor mye bøndene kunne ha til gode på butikken, og derfor også hvor mye av kostholdet sitt de kunne basere på kolonialvarer. Varene befolkningen brukte til innbytte på butikken kunne også av ulike årsaker i perioder være vanskelige å få tak i eller fremstille. Gitt bøndenes økonomiske forutsetninger, er det derfor nærliggende å anta at det hovedsakelig var nødvendigheter som ble kjøpt på landhandelen.

Dette indikerer at det også etter 1912 kunne være en ganske stor grad av selvberging i Gjersvika. Likevel virker det som graden av selvberging kom an på hvor mye det til enhver tid var mulig å høste fra naturen, og om det fantes andre arbeidsmuligheter i bygda. Disse faktorene tatt i betraktning, betyr det at folk i perioder hadde et relativt ensidig kosthold.

Kapitlets tredje del drøfter om begrepet kombinasjonsbruk kan brukes til å beskrive måten bønder og samer drev på i Gjersvika. Bygda hadde små og mellomstore gårdsbruk, og kanskje var det verken økonomisk gunstig eller realiserbart å drive på en annen måte. Til og med butikkbestyrer Østby drev både jakt og fiske ved siden av. Funn tyder på at selv om kombinasjonsbruk i Gjersvika ikke var særlig innbringende økonomisk sett, så var det likevel en sikkerhet i det å drive med flere forskjellige virksomheter. En hadde da noe å falle tilbake på dersom alt annet sviktet. Det er styrker i argumentet at kombinasjonsbruk ikke bare var én av måtene å opprettholde en tilværelse i Gjersvika på, men muligens den eneste. Vi må likevel nyansere kombinasjonsbruk som den beste, og mulig eneste, løsningen for bøndene i Gjersvika. Selv om driftsmåten var tilstrekkelig til å gi et livsgrunnlag i bygda, er det usikkert om den tilfredstilte mye mer enn de helt grunnleggende behov. Mulige årsaker ligger i funn etablert tidligere i analysen: 1) At de forskjellige varene bøndene solgte på det nasjonale- og internasjonale marked hadde store svingninger i fortjeneste; 2) At produksjonskapasiteten på gårdene og de klimatiske forholdene i fjellet hvert år, varierte; 3) At den relativt høye arbeidsledigheten i hele landet i mellomkrigstiden ikke garanterte jobb, verken i eller utenfor bygda.²²⁰ 4) At det lille arbeidet som fantes i bygda på grunn av den økonomiske krisen, også som regel var dårlig betalt.²²¹

Kunnskap om hvordan handelstransaksjonene i bygda spesifikt foregikk, som dette kapitlet har etablert, er i tillegg et nødvendig underlag for drøftingen i de tre neste temakapitlene. En analyse av varer og kjøpevaner, gjort i *kapittel 6 – Varer og vaner under og etter 1. verdenskrig*, må bygges på kunnskap om hvordan oppgjør for disse faktisk foregikk, som vi nå vet. En analyse av kredittsystemet til landhandelen, undersøkt i *kapittel 7 – Kreditt, nød og hjelp*, styrkes betraktelig av kunnskapen om at kredittsystemet er en direkte følge av byttehandel, som vi i dette kapitlet har funnet var en sentral side av Gjersvikas spesifikke økonomiske system. Varetypene og bytteøkonomien forårsaket periodiserte og ustabile inntekter for lokalbefolkningen. Dette medførte en utstrakt bruk av kreditt for kjøp av varer på landhandelen de delene av året produksjonen stod stille. Den utvidede bruken av kreditt som oppstod er også enda en indikasjon på hvor marginal den økonomiske situasjonen i bygda til tider kunne være.

---

²²⁰ Ibid. s. 138

²²¹ Nymo 2003 s. 11

6. Varer og vaner under og etter 1. verdenskrig

Vi etablerte i oppgavens innledning at befolkningen i Gjersvika fikk mer å rutte med i årene da Grong Gruber drev med utbygging rett før utbruddet av 1. verdenskrig. Hovedgrunnen til dette var at firmaet ble avhengig av bidrag til kost, losji og byggematerialer. Da utbyggingen stanset opp, forsvant imidlertid mange av disse ekstra inntektene, og folk kunne ikke lenger unne seg de samme godene som før. Videre var Norge i 1920- og 30-årene, som mange andre land, i en periode med høy arbeidsledighet, lave lønninger og dårlig fortjeneste for næringsdrivende. Nedleggelsen av gruvedriften ble derfor nærmest katastrofal for deler av befolkningen, etter at de i de gode årene hadde lagt seg til visse kostbare vaner.²²²

Det at folk ikke lenger kunne unne seg de samme godene som før, handlet ikke bare om at bygdas eneste store arbeidsgiver forsvant lokalt. Verdenskrigen globalt førte til rasjonerings, noe som også begrenset vareutvalget på landhandelen. Som et resultat av dette kan vi forestille oss at de første par årene etter at Grong Gruber dro, ble de tøffeste.

Premisset om at ting ikke kan fortsette som før i driften av landhandelen synes igjen å gjøre seg gjeldende. Det interessante å undersøke blir da hvordan behov og handlemønster har endret, eller ikke endret seg, som en konsekvens av kollapsen i den kontante kjøpekraften. En konkret måte å utforske dette spørsmålet på gjennom kilder, blir å undersøke butikkens varebeholdning med det formål å identifisere hva befolkningen brukte og ikke brukte penger på. Forhold som det vil være relevant å undersøke i den forbindelse er: Hvilke varer ble det handlet mest og minst av på butikken, og hvilke produkter, som før hadde vært på handlelisten, hadde bygdefolket ikke lenger mulighet til å kjøpe? Hva forteller folks kjøpevaner om ønskene deres, og fikk de tilfredsstilt behov utover de helt grunnleggende?

Metodisk vil det å undersøke kjøpevaner kunne fortelle noe om befolkningens hverdagsliv, kosthold, bondeøkonomi, prioriteringer og landhandelens rolle i disse.

6.1 Rasjonering under første verdenskrig

Norge ble ikke rammet direkte av krigshandlingene under første verdenskrig, men også her merket folk ringvirkningene av det som foregikk i Sentral-Europa, både gjennom rasjonerings og stigende varepriser. Det var flere ulike varettyper som måtte rasjoneres i Norge, men for befolkningen i Gjersvika virker det likevel som det var begrensningene på kjøp av tobakk og parafin som det ble vanskeligst for folk å håndtere.²²³

En av årsakene til dette var nok for det første at det var lange vintre i Gjersvika, og parafinlamper var en viktig lyskilde i mørketida.²²⁴ Det varierte likevel fra familie til familie hvor viktig parafinrasjoneringen var. For de som bodde i "Gjersvika sentrum", for eksempel, var ikke mangel på parafin noe problem. Dette kom av at Grong Gruber hadde anlagt kraftstasjon under sin tid i bygda, og derfor sørget for at alle som bodde i "sentrum" hadde tilgang til elektrisitet. Det var de spredte fjellgårdene lenger unna som fikk mørke dager, og ettersom parafin var såpass vanskelig å oppdrive under krigen, måtte bøndene vente til sent på kvelden før de kunne tenne lampene sine.²²⁵

Selv om befolkningen følte på parafinmangelen, var nok likevel tobakkrasjoneringen verst for folk. Enkeltes desperasjon blir godt illustrert av Erling Østby i hans memoarer:

Tobakksrullene var ikke emballert den gangen, og den skuffen i disken hvor vi hadde skråtobakken, var helt brun innvendig av tobakkssaus. Når nøden var riktig stor, hendte det at en

---

²²² Støre 1960 s. 56

²²³ Østby 1996 s. 14

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Ibid.

bad om å få en flis fra skuffen å tygge på, og den viste i ettertid tydelig at en del hadde fått dette ønsket oppfylt.²²⁶

Dette sitatet indikerer at tobakk må ha vært en svært ettertraktet vare for en relativt stor del av befolkningen i 1914-1918. I den forbindelse kan vi også se nærmere på opprinnelsen til denne varens popularitet i Gjersvika. Det er sannsynlig at higen etter tobakk var enda et resultat av Grong Grubers korte tilstedeværelse i bygda, og det er flere grunner til dette:

For det første virker det sannsynlig at opprettelsen av et lokalt handelssentrum, hvor det var mulig å handle tobakk mer regelmessig, skapte et marked. For tiden før 1912 eksisterer det ikke kilder som sier noe om dette. Det gjør at vi rett og slett ikke kan vite om graden av tobakksbruk i befolkningen fram til da. At varehandelen var såpass sporadisk fram til 1913, forteller oss dog at det ikke kan ha vært en jevn leveranse av tobakk til bygda.²²⁷

For det andre var det blant de tilreisende anleggsarbeiderne i årene 1912-14 en sterk snuskultur. Ingeniør Johan Støre forteller i sin bok *Grong Grubers saga* at under utbyggingen av veien over Steinfjellet, ble det hentet inn 50 rallare fra Sverige. Ifølge Støre var det aller viktigste kravet disse rallarne satte, og som Grong Gruber forpliktet seg på, at det hver dag skulle gis en viss mengde snus pr person.²²⁸ Det er hevet over tvil at det i et tidsrom var stor etterspørsel og marked for snus i Gjersvika. Dette kan ha lagt føringer for lokalbefolkningens forbruksmønster også etter anleggsarbeiderne forsvant.

Med et blick preget av presentisme, kan vi se på tobakk som en mer luksuspreget vare for folkene den gangen, ettersom den ikke var nødvendig for å overleve. Det er likevel ikke sikkert en person i Gjersvika i mellomkrigstiden så det på den måten. Det er dog indikasjoner på at Gjersvika-samfunnet var klar over at tobakk ikke var livsviktig, og at pengene helst burde vært prioritert annerledes. Datteren til Østby, Gunvor, forteller at hun mislikte å stå i butikken når folk som til vanlig hadde lite penger handlet tobakk først, som de betalte kontant, for så å "krite" matvarene til kona og ungene.²²⁹ Altså var det ikke allment godtatt i samfunnet at menn bare "måtte" få tobakken sin.

Ettersom befolkningen i Gjersvika i mellomkrigstiden hadde svært lite penger, en faktor som blir understreket igjen og igjen av det empiriske kildematerialet, virker det også sannsynlig at nesten alle varene en kunne få tak i som ikke var spiselige, var luksusvarer. Dette er en logisk antagelse å gjøre når vi vet at varene befolkningen handlet mest av i denne perioden, var produkter som mel, sukker, salt og kaffe.²³⁰

Selv om krigen ute i Europa førte til rasjoneringer også på landhandelen i Gjersvika, var det ikke slik at folk gikk sultne av den grunn. Fisk, rype, hare og orrfugl kunne jo ikke rasjones, og om det var lite varer på landhandelen, vet vi at befolkningen skaffet seg det mest nødvendige på egen hånd.²³¹

6.2 Behov og forbruk i mellomkrigstiden

En gransking av *A/S Gjersvik Landhandleris* varebeholdning kan fortelle oss mye om hva som ble solgt, og ikke solgt, i bygda i mellomkrigstiden. De viktigste kolonialvarene som folk handlet på butikken 1918-40 var mel, gryn, kaffe, salt og sukker eller sirup. Ellers gikk det også en del i bønner, erter, margarin og "ferske svsker".²³² Akkurat hva som skjuler seg bak oppføringene av "ferske svsker" i kildene er usikkert. Svsker er tørkede plommer, og sånn sett per definisjon uferske, et produkt med lang holdbarhet gjennom det å være konservert.

---

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Rørvik 1998a s. 117

²²⁸ Støre 1960 s 43

²²⁹ Østgaard 2012 s. 58

²³⁰ Østby 1976 s. 14

²³¹ Østby 1996 s. 14

²³² Østby 1976 s. 50f

Vi kan spekulere på om formuleringen muligens kan ha antydnet at de ikke var hermetiserte, slik mange av de andre varene måtte være.

Uansett forteller kildematerialet oss at de mest kjøpte varene i perioden 1918-40 var produkter som var basisvarer i enhver husholdning, og som hadde lang holdbarhet. Når vi velger å kalle dette basisvarer, er det selvsagt vanskelig for oss å vite for sikkert om dette var synet til innbyggerne i 1920. Men det virker sannsynlig, blant annet på grunn av at før Grong Gruber anla et handelssentrum i Gjersvika, hadde befolkningen i bygda og omegnen handlet denne typen varer i Grong, Namsos og Harran i nærmere 100 år.²³³ Det betyr at disse varene allerede var en del av kostholdet, en etablert tradisjon og praksis, og noe en mest sannsynlig så på som nødvendig å ha i husholdningen.

Mel og salt, for eksempel, var viktige for å kunne bake brød, og hermetiske grønnsaker var sannsynligvis populært, ettersom både frukt og grønnsaker var noe det ble produsert lite av i Gjersvika. Hermetiske varer holdt seg også lenge.

Ut fra tilgjengelighet var ferske produkter kanskje noe av det mest eksklusive en kunne kjøpe på landhandelen. De "ferske" sviskene kan derfor ha blitt sett på som noe ekstra bøndene unte seg. En slags "luksusvare", med andre ord. Hadde det vært hundre år tidligere, ville kanskje kaffen vært den mest eksklusive varen av de som er nevnt ovenfor, men dette var en drikk som på første halvdel av 1900-tallet faktisk var ganske utbredt blant alle samfunnslag i Norge, også i bygdene.²³⁴

Etter krigen kan det virke som tobakkskonsumet fortsatte, og at dette var noe befolkningen prioriterte selv i pengeknappe tider. For eksempel finner vi i Kjeldsbergarkivet flere brev, sendt mellom bestyrer Østby og Kjeldsberg i perioden 1920-1940, hvor det ofte var lagt ved fakturakopier fra både *Conrad Langaard Tobaksfabrik* og *Tiedemanns Tobaksfabrik*.²³⁵ Sjefen for Tiedemanns tobakksfabrikk kom til og med til Gjersvika på besøk. Han fikk losji på hotellet og ble rodd i elven når han ønsket å fiske.²³⁶ Vi ser et kontinuerlig samarbeid mellom landhandelen og tobakksfabrikkene gjennom hele mellomkrigstiden, og kjøpet av tobakk vedvarte altså gjennom hele landhandelens levetid. Det betyr at noe luksus unnet befolkningen seg også etter at Grong Gruber hadde forlatt bygda. Dette var noe mennene kunne gjøre, da det var de som dro på butikken for å handle, og det ble enkelt for dem å bruke litt av familiens matbudsjett på denne varen.²³⁷

Den utstrakte jakt- og fiskevirksomheten i Gjersvika skapte behov og marked for jaktutstyr, og dette er derfor noe vi ser landhandelen hadde i sitt sortiment. Både jakt og fiske var populære beskjeftigelser i bygda, og en viktig kilde til matauke. Det ble solgt kuler, hagl, krutt, tennsatser, patronhylser og ståltråd til snarer. Ferdige patroner ble det solgt lite av.²³⁸ Dette skyldtes at jegerne lagde patronene sine selv fremfor å kjøpe dem ferdige, noe de sparte en del penger på. Varebeholdningen forteller også at det ble solgt mye fiskeutstyr. Kildene her underbygger trekk vi har vært inne på flere steder i oppgaven, nemlig at jakt og fiske var en viktig del av folks hverdag, og at de fleste prøvde å spare penger der de kunne.

Ellers ser vi at stoff til klær og ferdige plagg var noe av det mest kostbare en kunne få tak i på landhandelen. Ettersom kvinnene sjelden var med for å handle, var det også mennene som måtte plukke ut bluse- og forklestoff. Kvinnene sendte med lapp med mål og type stoff, men om det var mer å velge mellom, måtte mannen eller butikkbetjenten ta avgjørelsen.²³⁹ Det virker likevel usannsynlig at det var særlig sortiment å velge mellom, da dette var dyre varer. Folk sydde for det meste selv, enkelte spant og vevde på gårdene sine,

---

²³³ Ibid. s. 40

²³⁴ Kaffe 2017

²³⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, Korrespondanse 1920-1940

²³⁶ Intervju 3 med Bergljot Lorås

²³⁷ Østby 1976 s. 52

²³⁸ Ibid. s. 54

²³⁹ Intervju 3 med Bergljot Lorås

og noen sydde også på bestilling for andre. Om noen, mot all formodning, skulle finne på å kjøpe ferdigsydd plagg på butikken, kunne de velge mellom skjorte, undertøy, gensere og noen dresser. Større ting måtte bestilles.²⁴⁰

Stoff og ferdige plagg var altså av de mer eksklusive varene folk i bygda handlet. Det at befolkningen faktisk kunne gå til innkjøp av dette, indikerer at de til tider også hadde midler til å unne seg mer enn bare det helt nødvendige for å overleve. Klær ble nok likevel som regel brukt helt til de var utslitt, gjerne fordi de gikk i arv. Vi vet for eksempel at Betzy, kona til Esten, ga bort mange av barnas klær etter de hadde vokst ut av dem. Det er derfor sannsynlig at folk flest ikke hadde flere forskjellige plagg som de kunne bytte på å bruke. Nå var ikke dette noen uvanlig situasjon å være i for nordmenn på starten av 1900-tallet, men gitt bøndene i Gjersvikas økonomiske situasjon, er det likevel nærliggende å gå ut fra at de økonomiske forutsetningene var én grunn til at folk ikke kunne unne seg så mange plagg.

En annen ting det ble kjøpt lite av i mellomkrigstiden, var gaveartikler. Følgelig var det heller ikke mye slikt i butikken. Enkelte kunne bestille salmebøker med navn til konfirmasjonen, men sølvgjenstander og klokker ble kun levert på bestilling. Butikken hadde dog alltid et utvalg briller, og det var populært. Det ble heller ikke solgt mange bøker.²⁴¹ Dette er enda en indikasjon på at bøndene prøvde å begrense innkjøp av mer unødvendige varer, og at de vanligvis ikke hadde råd til å unne seg produkt som ikke hadde en eller annen viktig nyttefunksjon i livbergingen. Samtidig kan det at landhandelen solgte lite bøker tolkes som en indikasjon på at lese- og skriveferdighetene ikke var de beste i bygda.

Dette faktum kan underbygges ved at Østby måtte hjelpe flere med å fylle ut dokumenter og skrive brev.²⁴² Før internatskolen ble startet i Røyrvik i 1922, var det heller ikke fast skole i området, og befolkningen måtte nøye seg med omgangsskole.²⁴³ Dette var et vanlig system på landsbygda fra 1739, året da den første norske folkeskoleloven ble vedtatt i Norge.²⁴⁴ Ettersom elever som gikk på omgangsskolen kunne ha betraktelig færre skoledager enn de som etter hvert fikk fastskole, blir det et spørsmål om hvor godt utbytte elevene egentlig fikk av denne undervisningen. Samtidig var det store forskjeller på omgangsskolene. For eksempel kunne en ha 216 skoledager i året, mens en annen hadde bare fem.²⁴⁵ Dette betyr at det ikke trenger å ha vært de beste forutsetningene for å lære seg å lese og skrive i Gjersvika og omegnen før det kom fast internatskole på 1920-tallet.

Nærmeste lege var ni mil unna. Dette førte til at landhandelen også måtte ha et visst utvalg av medisiner og medisinsk utstyr. For eksempel kunne befolkningen få kjøpt: kamferdrops, hoffmannsdråper, nafta, rigabalsam, borsyre, gasbind, rensed bomull, plaster, vaselin, globoid og Sloans Liniment mot gikt.²⁴⁶ Det gode utvalget av diverse medisinske produkter var nok en følge av at legen sjelden hadde mulighet til å reise til bygda, og at konsultasjoner ofte måtte foregå over telefon. Befolkningen ble derfor nødt til å få tak i legemidler selv, og ettersom det heller ikke var noe apotek i nærheten, ble landhandelen det naturlige stedet for å kjøpe disse produktene. P.A. Munch bekrefter at det å ha en variert varebeholdning ikke var uvanlig for landhandler på den tiden: Innbyggerne skulle kunne kjøpe alt de trengte der, og da måtte det finnes alt fra mel og sukker til medisiner, klær og jaktredskaper.²⁴⁷ Vi kan muligens føye apotek til multiservicesenterbildet vårt?

Til jul tok butikken alltid inn litt ekstra varer. Det kunne for eksempel være nøtter, appelsiner, epler, druer, drops, marsipan, sjokolade, julepynt, julehefter og julekort.²⁴⁸

---

²⁴⁰ Østby 1976 s. 52

²⁴¹ Ibid. s. 55

²⁴² Ibid. s. 49

²⁴³ Røyrvik 1998a s. 271

²⁴⁴ Høigård & Ruge 1947 s. 43

²⁴⁵ Ibid. s. 126

²⁴⁶ Østby 1976 s. 50

²⁴⁷ Munch 1948 (I forordet)

²⁴⁸ Østby 1976 s. 52

Østbyene fikk vanligvis en egen kasse med godt fra Kjeldsberg til jul. Det var om å gjøre å få julevarene over fjellet når det var mildvær. Det var egentlig bare til jul landhandelen tok inn fersk frukt, ellers var den tørket eller hermetisert.²⁴⁹ Dette underbygger ytterligere funnet om at fersk frukt var noe av det mer eksklusive en kunne kjøpe på landhandelen. Det var noe befolkningen fikk tilgang til bare ved helt spesielle anledninger, så selv om andre varer kunne være dyrere, var fersk frukt eksklusivt i det at tilgangen på den var begrenset.

Kildematerialet forteller også en historie om hva som *ikke* ble solgt på landhandelen, og vi kan ut fra denne informasjonen identifisere varer som glimrer med sitt *fravær*. Ferskvarer som kjøtt, fisk og frukt var slike varer. Det kan være flere grunner til dette, som hver for seg og sammen kan si noe om forbruksmønster, vaner og hverdagsliv i Gjersvika. Kjøtt og frukt var dyrt, og samtidig var jo Gjersvika et avsidesliggende sted. Frakt i vinterhalvåret, spesielt, kunne bli problematisk, og Østby måtte derfor ofte kjøpe store kvanta av endel varer før snøen la seg.²⁵⁰ Det blir derfor rimelig å anta at varer som ikke hadde god holdbarhet ble nedprioritert. I tillegg var bær, fisk og flere typer kjøtt noe de fleste kunne skaffe selv gjennom sitt delvise naturhushold.

Ellers var også trelast noe det ble solgt lite av. Dette var kanskje ikke så rart om vi tar i betraktning at det så å si var umulig for flere av grunneierne i bygda å få solgt sitt eget tømmer. Altså er det lite som tyder på at dette var en mangelvare i Gjersvika. En annen vare det ble solgt lite av, var jordbruksredskaper.²⁵¹ Ser vi det i sammenheng med at gryn og mel var populære varer, er det naturlig å gå ut fra at korndyrking var noe svært få drev med. Ifølge intervjuobjektet mitt, var det bare to gårder som lå sydvendt, og som derfor hadde gode nok forhold til å dyrke litt bygg i skråningene.²⁵²

6.3 Varebeholdning og kjøpevaner – oppsummering av funn

Vi klarer å identifisere et ganske tydelig kjøpemønster blant befolkningen i Gjersvika ved å undersøke landhandelens varebeholdning i mellomkrigstiden. Varene det ble handlet mest av, var basisen i kostholdet. Det virker logisk at folk med lite penger først og fremst kjøpte disse produktene, og slik sett fortsetter handlevaner og -valg som kildematerialet viser at de hadde hatt i minst 100 år før perioden vi undersøker.

Andre varer som ble populære i bygda på 1920-tallet, slik som noen tobakksprodukter, finner vi at kan være et resultat av tilbuds- og etterspørselsendringer under gruvedriftsperioden 1912-14. Før foregikk handel sjelden og sporadisk, og selv om folk fortsatt ikke handlet særlig ofte etter 1914, ser vi at det likevel ble en vesentlig endring i folks innkjøpsrutiner. Bøndene kunne ikke være så avhengige av kolonialvarer som de ble i mellomkrigstiden uten å ha regelmessig påfyll av produkter.

Da vi avslutningsvis undersøkte hva varebeholdningen og andre støttekilder forteller oss at det ble solgt lite eller ingenting av, gir dette også en analytisk inngang til befolkningens sosioøkonomiske situasjon. Ferskvarer – som enten var dyre, vanskelige å transportere inn eller oppbevare intakt, eller som folk kunne skaffe seg selv, slik som fisk, kjøtt og bær – finner vi at det ble omsatt lite av. Det er også en klar indikasjon at det var lite omsetning av luksusbetonte varer som ikke hadde en nyttefunksjon i livbergingen, slik som gaveartikler, stoff, klær og bøker. Sistnevnte kan muligens ha hatt ekstra dårlig etterspørsel i bygda som en følge av dårlig tilgang på skole og leseopplæring.

Det at det likevel var en viss omsetning av mer luksusbetonte varer, viser at befolkningen ikke bare handlet for å tilfredsstille grunnleggende behov gjennom kjøp av basisvarer. Kildene indikerer at iblant kunne de unne seg goder som ikke var livsviktige.

²⁴⁹ Østby 1996 s. 36

²⁵⁰ Rørvik 1995 s. 12

²⁵¹ Østby 1976 s. 54

²⁵² Intervju 3 med Bergljot Lorås

Dette funnet gir mening om vi ser det i forbindelse med hvordan bondeøkonomien, som vi gjorde rede for i forrige kapittel, artet seg. I et økonomisk system som har periodiske svingninger i løpet av året, og i tillegg er avhengig av hvorvidt avlinger, jakt, fiske, sanking og gårdsproduksjon ga avkastning eller ikke, vil kjøpekraften variere. Hadde bøndene mer å rutte med i en periode, ville de naturlig nok også kunne bruke mer i den perioden. Altså kan vi ikke generalisere Gjersvika 1914-40 og si det bare ble kjøpt nødvendigheter på butikken.

Det er lett å trekke en rask reduktiv slutning om at dårlig økonomi førte til at det bare var nødvendige matvarer som ble kjøpt, men det var ikke slik i Gjersvika, og selv i dårlige tider kjøpte folk tobakk. Det er nettopp denne *inkongruensen i utviklingen* som kommer tydelig fram når en studerer en såpass liten og avgrenset enhet som Gjersvika-samfunnet.

7. Kreditt, nød og hjelp

Kapittel 5 – Byttehandel på landhandleriet etablerte at etter 1914 økte andelen personer som trengte kreditt på landhandelen.²⁵³ Analysen argumenterte for at dette kom som en naturlig følge av at folk mer og mer baserte seg på sesongens egenproduserte matvarer når de skulle betale for varene de handlet. Kreditt var løsningen som gjorde at befolkningen kunne handle gjennom alle årstider når betalingsmetoden var byttehandel. Ettersom bøndene gjerne hadde opparbeidet seg gjeld fra perioder med lite produksjon når de kom for å bytte inn varer, ble det meste av produktene de leverte på landhandelen omsatt i kolonialvarer. Det var sjelden de fikk oppgjør i kontanter.

For en liten landhandel kunne det å skulle basere storparten av salget nesten utelukkende på kreditt, være krevende. Det var ingen garanti for at pengene som ble lånt ut ville komme inn igjen, og kjøpmannen måtte stole på kundene sine. Dette var derfor en situasjon som skapte et visst avhengighetsforhold mellom kjøper og selger. Kjøper var avhengig av selgers forståelse, villighet og tillit til å gi kreditt, mens selger var avhengig av kjøpers evne og ønske om å overholde betalingsavtalen. Østby var klar over dette avhengighetsforholdet, og i korrespondansen fra Kjeldsbergarkivet finner vi følgende utsagn:

Paa en maate sett saa er det beklageligt at landhandleriet i de snart 20 aar som er gaat ikke skulde ha kommet lengre med de utestaaende fordringer, men paa den anden side saa er det ogsaa bra da folk staar i et vist avhengighedsforhold til os. Skal vi greie stillingen nogenlunde saa maa vi ha den omsetning som er og da trenger vi hele bygden saalenge som det ikke er noget arbeide ved gruberne.²⁵⁴

Videre skal vi derfor se på den utvidete bruken av kreditt i Gjersvika, og hvordan dette kan illustrere det tette forholdet mellom de som bodde i bygda. Samtidig vil dette kunne belyse fjellbøndernes økonomiske og sosiale kår.

7.1 Kreditt knytter handelsmannen og bygdefolket sammen

"Hele kredittsystemet hvilte på personlig kjennskap og gjensidig tillitt og ble vevet inn i bygdesamfunnet av gjensidige skyldigheter og tjenester."²⁵⁵ Formuleringen kommer fra Peter A. Munchs *Landhandelen i Norge*, som det også er referert til i et tidligere kapittel. Sitatet er beskrivende for det vi skal se på videre, ettersom det å innvilge folk kredittkjøp på ingen måte var uten risiko for landhandelens del. Om kunder unnlot å betale gjelden sin, kunne det definitivt skape problemer for Østby og hans investorer. Dette gjorde det også til en viss grad, og ut fra korrespondansen med Kjeldsberg, kan vi noen ganger ane en ganske dårlig stemning mellom Østby og hovedaksjonæren i Trondheim på grunn av akkurat denne problematikken:

Hadde Kjeldsberg greid å sette seg inn i forholdene i bygda, ville det kanskje vært annerledes, men dette var åpenbart vanskelig for han. I flere brev retter Østby sterk kritikk mot Kjeldsbergs manglende oppfølging av bedriften, og det eksisterer også et brev hvor Østby skriver helt ufiltrert: "[...]er jeg kanskje sikker paa at har de varet riktig godt inde i forholdene saa har de vært enig i dette".²⁵⁶ Her ymter Østby om at Kjeldsberg ikke var "godt inne i forholdene i bygda", og at han som en følge av dette ikke egentlig forstod realitetene i Gjersvika etter 1914. I denne tidlige korrespondansen, virker landhandelen å være et investeringsobjekt for Kjeldsberg. Det er klart at han ikke ønsker å tape penger på forretningen. Da gir det mening at han følger opp hvor mye kreditt som ble gitt, og at han samtidig ikke er veldig interessert i å etterspørre andre forhold i Gjersvika.

²⁵³ Østby 1976 s. 44f

²⁵⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0111 Korrespondanse F-H: Brev 16.03.33

²⁵⁵ Munch 1948 s. 152

²⁵⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0028 Korrespondanse G-H 1926: Brev 03.03.26

Dette igjen satte Østby i en vanskelig situasjon. I ei lita bygd er det gjerne slik at alle kjenner alle, og de fleste vet ofte hvordan hver enkelts tilværelse arter seg, både på godt og vondt. Det kan derfor umulig ha vært lett for Østby å skulle begynne å kreve inn en gjeld som holdt på å bli for stor. Han levde i det samme miljøet som kundene sine, og hadde sannsynligvis større overbærenhet med dem enn en utenbygds aksjonær som tenkte lønnsomhet. Mye tyder derfor på at Østby ble splittet mellom sine forpliktelser overfor Kjeldsberg og lojalitet mot lokalbefolkningen.

For å vise hvordan det tette forholdet mellom kunde og kjøpmann kunne arte seg, hva kredittgivningen kom til å bety for lokalbefolkningen og hvordan Østbys rolle som butikkbestyrer ble noe mer enn bare det å distribuere varer, skal vi se nærmere på to enkelttilfeller som oppstod som følge av kredittsystemet.

7.2 Tilfellet Hans B. Nyvik

En person som særlig skulle slite med å betale ned gjelden sin, var Hans B. Nyvik. Han var svensk, gift med Sara Gunilla Persdatter og gårdbruker på *Nyvik Søndre* fra 1900 til 1926.²⁵⁷ Da Hans døde i 1926, tok Sara over og satt med eiendommen fram til 1935, da datteren Anna og hennes mann Peder Devik tok over. Sammen drev de gården videre fram til 1969.²⁵⁸

Eiendommen hadde mye skog, og det var her brukets potensielle inntekter lå så lenge planen om gruvedrift eksisterte. Men da Grong Gruber i 1914 forlot bygda på ubestemt tid, sank etterspørselen etter skog. Når det ble vanskeligere å leve av tømmerdrift, økte de økonomiske problemene fort for Nyvik-familien. I korrespondansen mellom Kjeldsberg og Østby kan vi gjennom flere år lese hvordan Østby måtte forsvare både Nyvikeiendommens ubetalte, og voksende gjeld, overfor Kjeldsberg og styret i selskapet, og hvordan Østby prøvde så godt han kunne å hjelpe familien med å håndtere den. Vi skal derfor først se på hvor omfattende denne korrespondansen var, som gir et bilde av hvor delaktig Østby var i saken, og dessuten hva hans motivasjon for å involvere seg kan ha bestått i. Deretter skal vi ta for oss selve saksforløpet. Det er langt og innviklet, men alle problemene som oppstod vil til sammen gi forståelse av hvor vanskelig den økonomiske situasjonen var for flere av bygdas innbyggere, og hvorfor de derfor var så avhengige av å hjelpe hverandre og møte forståelse hos Østby. Dette vil samtidig føre oss videre i drøftingen av landhandelens rolle i lokalbefolkningens liv og vise hvordan den, som en følge av kredittsystemet, ble mer omfattende og inngripende enn noen tenkte ved oppstarten i 1913.

7.2.1 Korrespondansen om Nyvik

Navnet Hans B. Nyvik dukker første gang opp i et brev fra Kjeldsberg til Østby 29. mars 1920. Kjeldsberg skrev da at Hans skyldte landhandelen kr 3800.²⁵⁹ Til sammenligning lå et årsverk for Østby som bestyrer på landhandelen på rundt kr 5000, som vi har grunn til å anta var av de bedre inntektene i bygda.²⁶⁰ Den hyppige omtalen av saken tyder på at den opptok både Østby og Kjeldsberg, noe som nok skyldtes beløpets størrelse

Etter dette første brevet nevnes familien Nyvik jevnlig i arkivet helt fram til 1942.²⁶¹ Det tar altså over 20 år før familien får en ordning på gjelden. I korrespondansen mellom Kjeldsberg og Gjersvik landhandleri A/S i perioden 1913 til 1956, altså i den tiden landhandleriet ble drevet, er det i alt 45 brev som omtaler saken på en eller annen måte.²⁶²

²⁵⁷ Rørvik 1998a s. 416

²⁵⁸ Ibid. s. 397

²⁵⁹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239 Korrespondanse Cre-Gra 1920: Brev 20.03.20

²⁶⁰ Hjulstad, Vekterli & Røyrvik 1982 s. 99

²⁶¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0228 Korrespondanse F-G 1942: Brev 13.02.42, 24.02.42

²⁶² NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239, L0253, L0260, L0268, L0009, L0028, L0044, L0058, L0064, L0086, L0094, L0102, L0147, L0159, L0217, L0228 Korrespondanse 1920-1942: Brev 29.03.20, 16.04.22, 02.05.22, 24.02.23, 26.03.23, 10.12.23,

Tyngdepunktet for omtale er i 1927, hvor saken blir nevnt i 8 enkeltstående brev.²⁶³ Ellers varierer det fra 1-6 brev per år.

For Kjeldsbergs del var dette en utestående fordring med dårlige nedbetalingsutsikter, og selvsagt ville dette bekymre en deleier med aksjer i bedriften. For butikkbestyrer Østbys del er det mulig at presset fra Kjeldsberg for å få en avklaring i saken var med på å trekke ham dypere inn i den. Han ønsket nok å tilfredsstille Kjeldsberg, men dersom Østby bare hadde tatt hensyn til landhandleriets interesser, måtte en faktisk kunne forventet at det ville tatt kortere tid å nedbetale gjelden. Selvsagt var det av interesse for Østby å ikke presse for hardt, det kunne slå tilbake på han selv og gjøre nedbetalingsutsiktene enda dårligere. Men det tok faktisk 20 år før gjelda var betalt, noe det neppe hadde gjort dersom Østby bare hadde brydd seg om landhandelen og Kjeldsbergs krav. Det vil vise seg i redegjørelsen av saken at det var flere tidspunkt i hendelsesforløpet der Østby kunne ha krevd inn pengene. Det er altså moment som tyder på at Østby muligens også hadde *andre motiv enn de rent økonomiske* for å hjelpe Nyvik-familien, og de vil vi søke å komme til bunns i etter hvert.

Noen få år blir ikke saken nevnt i det hele tatt.²⁶⁴ Årsaker til dette kan være at korrespondanse har gått tapt, eller at det enkelte år ikke hadde vært noen særlig utvikling i den. Det er likevel verdt å merke seg at fra 1922 til 1932 ble Nyvik-saken nevnt i minst ett brev hvert år. Selv om saken ofte nevnes i korrespondansen, er den likevel ikke alltid like lett å følge, og noe av dens kompleksitet kommer av at aktørene varierer. Først er det Hans, deretter Sara og datteren Anna som er ansvarlige for gjelden. For ikke å snakke om landhandelen: etter at Esten Østby dør i 1940, tar hans sønn Torleif over alt som har med driften å gjøre de siste årene før landhandelen blir samvirkelag i 1947.²⁶⁵ Det er også flere tredjeparter som hele tiden blir trukket inn, og viktigst blant disse er banker, trelastbolag, direktører, rettsinstanser og fjerne slektninger.

7.2.2 Sakens forløp

Det var altså vanskelig for Hans å tjene penger på tømmer etter 1914. Gruvedriften var lagt på is, og etterspørselen kollapset. Det betydde at dersom han skulle få betalt gjelden han hadde hos landhandleren, var han avhengig av å få lån i en bank. I perioden 1920 til 1923 var det store forhåpninger om at Grong Sparebank kunne innvilge et lån.²⁶⁶

Det hele endte med at Grong Sparebank ikke kunne innvilge et lån, og problemet lå i at et svensk selskap, *Kramfors Aktiebolag*, hadde obligasjoner i eiendommen: Nyvik Søndres tidligere eiere i 1871 hadde solgt brukets granskog til dette firmaet.²⁶⁷

I forlengelsen av å prøve å få avklart situasjonen med Kramfors, ble det i 1923 parallelt gjort en avtale med et trelastselskap fra Strømsund om skogen, og 10-12.000 trær ble blinket ut for salg.²⁶⁸ Men dette fikk Grong Gruber vite, og selskapet valgte da selv å melde seg som kjøper.²⁶⁹ Derfor ble det i 1924 antatt at Grong Gruber ville gjøre krav på både eiendommen og skogen.²⁷⁰ Det kom derfor overraskende på alle da gruvefirmaet i 1925 la handelen på is på ubestemt tid.²⁷¹

23.12.23, 15.02.24, 18.11.24, 14.01.25, 11.02.25, 27.06.25, 22.08.25, 03.03.26, 06.03.26, 1701.27, 05.03.27, 15.03.27, 21.03.27, 29.06.27, 04.07.27, 28.09.27, 06.10.27, 07.03.28, 09.05.28, 20.06.28, 10.01.29, 28.01.29, 14.03.29, 27.03.29, 12.07.29, 17.07.29, 17.11.30, 14.12.30, 21.01.31, 15.02.33, 11.06.36, 13.06.36, 24.06.36, 15.02.37, 22.04.37, 24.09.41, 27.09.41, 13.02.42, 24.02.42

²⁶³ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H: Brev 17.01.27, 05.03.27, 15.03.27, 21.03.27, 29.06.27, 04.07.27, 28.09.27, 06.10.27,

²⁶⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0247, L0102, L0127, L0136, L0170, L0189, L0202 Korrespondanse 1921-1940: År Nyvik-saken ikke nevnes 1921,1932,1934,1935,1938,1939,1940

²⁶⁵ Østby 1976 s. 62

²⁶⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239, L0253, L0260 Korrespondanse 1920-1923: Brev 29.03.20, 16.04.22, 02.05.22, 24.02.23, 26.03.23, 10.12.23, 23.12.23

²⁶⁷ Rørvik 1998a s. 396-99

²⁶⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 23.12.23

²⁶⁹ Rørvik 1998as. 398

²⁷⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0268 Korrespondanse Fe-Hold 1924: Brev 15.02.24

²⁷¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0009 Korrespondanse En-G 1925: Brev 14.01.25

Allerede på dette tidspunktet i redegjørelsen er Nyvik-saken ganske komplisert, og da har vi bare sett på de fem første årene av en sak som strekker seg over 20 år. Det er likevel relevant å gå igjennom resten av saken i detalj, da den representerer en tid og et sted som Gjersvika og viser hvor krevende det kunne være å leve og drive handel her. Altså blir den et bilde på tiden og den tilværelsen folk hadde i Gjersvika i 20- og 30-årene.

Etter at Grong Gruber trakk seg fra avtalen de hadde gjort med Hans, ble Kramfors igjen kontaktet. Ønsket var å få laget en ny avtale med dem. Problemet var bare at trelastprisene på denne tiden var svært lave, slik at det var lite å tjene på skogsdrift. Dette gjorde at Kramfors på dette tidspunktet heller ikke var særlig interessert i å drive skogen. Løsningen ble at Hans lar Østby melde eiendommen inn til inkasso.²⁷²

Vi sa innledningsvis at Østby ga Hans flere sjanser til å skaffe penger, slik at han kunne gjøre opp for seg på butikken. Nå var det ikke nødvendigvis Hans sin feil at alle de planlagte salgene mislyktes, det kan virke som han prøvde så godt han kunne å få en orden på problemene. Vi ser likevel hvordan Østby lot det gå 5 år fra første gang gjelden ble nevnt, til han faktisk gikk så langt som å sende beløpet til inkasso. Det kan bety at han var interessert i at kundene ikke skulle bli slått konkurs for å kunne betale gjelden de hadde.

Hans Nyvik dør i 1926, og hans kone Sara tar over bruket.²⁷³ I samme periode avholdt inkassoselskapet flere auksjoner på eiendommen for å prøve å få solgt den. På den siste auksjonen ble det lagt ned en protest fra svensken som Hans i sin tid hadde kjøpt bruket sammen med. Nå hevdet han rett på noe av eiendommen. Dom i saken ble avsagt i 1926, og kravet bortfalt.²⁷⁴ På grunn av den svenske protesten stoppet prosessen for å få solgt gården på tvangsauksjon opp.

Neste skritt ble igjen å prøve å få aktivisert Kramfors i kjøp av mer skog, pluss å drive skogen som allerede var kjøpt. Kramfors kom med et bud, men både Østby og bygdas ordfører mente det var et skambud, og at Sara for all del ikke måtte selge til den prisen. En av grunnene til at Østby mente det kunne være bedre å vente, var at i 1927, var det igjen håp om at gruvedriften skulle komme i gang, noe som igjen ville ha økt skogens verdi.²⁷⁵

I kildematerialet ser vi at gjennom store deler av mellomkrigstiden var det forventning om at gruvedriften kom til å starte opp igjen. Det er et moment som mest sannsynlig påvirket både Østbys og befolkningens innstilling til det å be om og å få kreditt. For eksempel kan utsiktene om en eventuell gjenoppstart av gruvedriften, og de arbeidsmulighetene den ville ført med seg, ha gjort at befolkningen ble mindre bekymret for å opparbeide seg gjeld på landhandelen. Likedan kan Østbys utsagn om at gruvedrift kunne øke verdien på skogen til Hans tyde på at også hans motivasjon for å fortsette å gi befolkningen kreditt delvis bunnet i forventninger om ny gruvedrift. En hendelse som ville brakt med seg mer kapital til både bygda og bøndene. Det kan se ut til at denne konstante forventningen, som hele tiden lå som et bakteppe i bygda, påvirket mye av hvordan både landhandelen og befolkningen forholdt seg til sin egen økonomiske situasjon.

I 1928 leverte Kramfors pantobligasjonene i Nyvik Søndres skog inn til inkasso. Dette førte til at det ble holdt nye tvangsauksjoner på gården. Under auksjonene la Østby og ordføreren ned protest hver gang. De mente obligasjonenes verdier ikke var korrekte.²⁷⁶ Dette førte til at det ble opprettet sak, hvor Kramfors Aktiebolag saksøkte Sara Nyvik. Sakens kjerne handlet om hvorvidt tvangsauksjonen, og den pris som ble budt der, kunne godkjennes eller ikke. Domsslutningen sa budene gitt under tvangsauksjonen ikke kunne stadfestes. Kramfors ble dømt til å betale Sara Nyviks saksomkostninger på 500 kr.²⁷⁷

²⁷² Ibid: Brev 11.02.25

²⁷³ Rørvik 1998a s. 416

²⁷⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H 1927: Brev 05.03.27, 15.03.27

²⁷⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H 1927: Brev 04.07.27, 06.10.27

²⁷⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0058 Korrespondanse D-H 1928: Brev 20.06.28

²⁷⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0086 Korrespondanse D-G 1930: Sakspapirer (dommen)

Her ser vi enda et eksempel på at Østby brydde seg mer om at Nyvik-familien skulle få det de hadde krav på enn at den utestående fordringen ble betalt ned. Han gikk til og med så langt som til å bli en aktiv del av rettssaken Sara Nyvik førte. Dette viser en mann som ikke lenger bare er butikkbestyrer, men en ressursperson som hjalp menneskene rundt seg. Sånn sett kan det tyde på at han i samfunnet etter hvert fungerte som en fars skikkelse, og dermed en person befolkningen kunne gå til for å få hjelp med problemer.

Etter at dommen var falt, tok det fortsatt flere år før det ble en avklaring på hva som skulle skje videre med skogen og gården. I 1932 skrev Østby til Kjeldsberg at fordi obligasjonene Kramfors hadde ikke kunne godkjennes til større beløp enn kr 6500, var det meningen at firmaet skulle igangsette tømmerdrift ved Limingen, og at alt tømmeret da skulle komme fra Nyvikskogen.²⁷⁸ Men som det ofte skjedde i denne saken, ble videre forhandlinger og avtaler utsatt på ubestemt tid.

Det at det ikke ble igangsatt tømmerdrift i 1932 handlet hovedsakelig om at markedet for tømmer og trelast fortsatt var dårlig.²⁷⁹ På samme måte som Hans sleit på starten av 20-tallet, sleit Kramfors ti år senere. I et tidligere kapittel så vi hvordan svingninger i det nasjonale og internasjonale markedet påvirket salg av mat i Gjersvika, og det at salg og eksport av en vare som tømmer også kunne bli problematisk, er derfor ikke rart. Det er mye som tyder på at det å kombinere gårdsdrift og tømmerdrift var vanskelig når det var lav fortjeneste i begge næringene. Igjen er kreditten uunnværlig i befolkningens liv. Likevel må det også sies at bøndene i bygda hadde greid seg uten et lokalt handelssentrum og utbredt kreditt i nærmere 100 år. Altså virker det sannsynlig at uansett hvordan tilstanden hadde vært etter at Grong Gruber dro, ville trolig lokalbefolkningen igjen ha klart å tilpasse seg.

I 1935 hadde landhandleriet fortsatt ikke fått dekket sine fordringer, og eiendommen hadde ennå ikke blitt solgt. I perioden fra dommen ble gitt i desember 1930 og frem til 1935, var det gjort flere forsøk på å komme til enighet med Kramfors, men uten hell. Kramfors ønsket ikke å selge sin del av eiendommen, ettersom de da ville gå med tap. Østby, på sin side, så gjerne at eiendommen nå ble solgt, da han ikke ville få innfridd det utestående beløpet uten at det skjedde. Han rådet derfor Sara Nyvik til å ikke betale eiendomsskatt, slik at gården måtte selges på tvangsauksjon. Problemet var bare at Kramfors oppdaget dette hver gang og betalte inn skatten.²⁸⁰

Dette var en ganske dristig plan, men til slutt lyktes den. Østby fikk dermed gjennomført tvangsauksjonen, Sara Nyviks svigersønn Peder Devik kjøpte gården, og alle svenske pantobligasjoner bortfalt. Peder Devik gikk samtidig med på å overta og betale kr 8000 av den samlede gjelden på kr 8897 som hvilte på gården.²⁸¹ I starten av 1937 kjøpte tre brødre fra Namsos skogen av Devik. Da ble også hele gjelden på kr 8897 innbetalt til landhandelen.

En ironi her er at selv når gjelden ble betalt inn, og situasjonen tilsynelatende var løst og avsluttet, oppstod det likevel problemer som gjorde at saken ble tema i korrespondansen mellom Kjeldsberg og landhandelen helt fram til 1942. Kjernen i denne problematikken var at Devik hadde betalt inn for mye, og han ønsket å få dette som tilgodehavende på landhandelen. Det sa Kjeldsberg seg enig i, muligens fordi dette ble et betydelig mindre tap enn det som lenge var forventet.²⁸²

---

²⁷⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0111 Korrespondanse F-H 1933: Brev 15.02.32 (brev feilplassert i arkivet)

²⁷⁹ Ibid.

²⁸⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0147 Korrespondanse F-H 1936: Brev 24.06.36

²⁸¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del F L0217 Korrespondanse G-H 1941: 24.09.41

²⁸² Ibid: Brev 24.09.41 og 27.09.41

7.2.3 Hva kan Nyvik-saken si oss om Gjersvikas økonomiske situasjon?

Denne redegjørelsen ble lang. Det var mye som skjedde, og flere personer og virksomheter var involvert. Nyvik-saken er likevel et godt instrument for å vise hvor krevende livet kunne være i ei fjellbygd i mellomkrigsårene. Selv om utsiktene til å få en ordning på saken hele tiden var der, og det stadig kunne virke som avtaler kom til å falle heldig ut, oppstod det av en eller annen grunn alltid problemer. Det kunne være alt fra dårlige markedsforhold og vrangle handelspartnere, til ubeslutsomme direktører og komplekse eierforhold.

Det er mye som tyder på at Nyvik-saken ikke var et enkelttilfelle. Det kan virke som unntaket heller var at folk faktisk greide å betale ned på gjelden de hadde på butikken. Dette kan bekreftes av at Østby gjentatte ganger måtte presisere for Kjeldsberg at det var svært lite penger i bygda, og dermed også vanskelig for befolkningen å få betalt ned de utestående fordringene. Nedenfor er utdrag fra to brev, ett fra 1926 og ett fra 1936:

Det er meget beklagelig at det ikke har lyktes os at faa ind mer penger i aarets løp, men har det været aldeles haapløst da her faktisk ikke findes penger.²⁸³

Det er beklageligt at vi ikke kan skaffe mer penger for tiden men presser paa saa godt vi kan. Det er ikke greit for folk heller naar det ikke er et dags arbeid og opdrive som det kan faaes kontant betaling for.²⁸⁴

Som vi ser av sitatene, er det lite som tyder på at den økonomiske situasjonen i Gjersvika ble bedre etter hvert som årene gikk. I fotnoten henvises det til ytterligere fem brev sendt i tidsrommet 1926 til -36, hvor Østby skriver tilnærmet det samme som i utdragene. Dette dokumenterer at det ikke bare var et og annet år befolkningens økonomiske situasjon var dårlig, men at dette var situasjonen i bygda nesten hvert år i hele mellomkrigstiden.²⁸⁵ Dette indikerer at det var ei bygd med en svak kjøpekraft, og som vi ser av utviklingen i Nyvik-saken, kunne dette igjen skape utfordrende livssituasjoner for befolkningen her. Noe som nok også er en avgjørende grunn til at Østby forsvarer kredittgivingen såpass mye som han gjør overfor Kjeldsberg.

Det fremgår også av korrespondansen med Kjeldsberg at Østby etter hvert sier han ønsker å innskrenke kredittgivingen:

Med hensyn til utestaaende fordringer har det hidtil ikke gaat saa rart, men vil en hel del bli indbetalt nu før nytaar saa jeg har godt haap om at faa fordringerne betraktelig ned til aarsoppgjøret. Alle kunder har faat baade mundtlig og skriftlig besked om at indbetale ældre gjæld og at krediten herefter maa indskrenkes efterhvert.²⁸⁶

Om dette var noe Østby mente eller om det bare var et spill for galleriet (Kjeldsberg), er vanskelig å vite, ettersom han i samme brev også sier: "Som forholdene nu ligger an er det distriktets folk som opretholder foretningen og det er min mening at vi ikke bør gaa for strengt frem".²⁸⁷ Østby skrev dette til Kjeldsberg i 1923, og vi vet at landhandelen i 1936 fortsatt slet med høy gjeld blant befolkningen. Følgelig er det lite som tyder på at innskrenkningen var særlig omfattende. Det kan umulig ha vært enkelt for Østby å skulle gjøre en aksjonær fornøyd samtidig som han skulle prøve å hjelpe folk med å tilfredsstille helt grunnleggende behov. Dette viser igjen hvor vanskelig den økonomiske situasjonen ble for mange etter at Grong Gruber forlot bygda, og hvor skjørt livsgrunnlaget faktisk var. Alt var avhengig av at bøndene fikk solgt det de produserte, og at de ble betrodd varer i de periodene produksjonen var lav.

²⁸³ NTNU UB, A-0075, Tredje del, R. Kjeldsberg, F L0028 Korrespondanse G-H 1926: Brev 03.03.26

²⁸⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0147 Korrespondanse F-H 1936: Brev 14.05.36

²⁸⁵ NTNU UB, A-0075, Tredje del, R. Kjeldsberg, F L0044, L0058, L0064, L0111, L0139 Korrespondanse 1927-1935: Brev 05.03.27, 07.03.28, 25.02.29, 16.03.33, 14.02.35

²⁸⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 23.12.1923

²⁸⁷ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 23.12.1923

Den krevende økonomiske situasjonen må også ses i sammenheng med tiden dette skjedde. Krisen i verdensøkonomien etter krakket på børsen i New York i 1929, gjorde at "de harde 30-åra" ble et begrep som forbindes med høy arbeidsledighet og lite penger over store deler av den vestlige verden. Dette betyr at Norge, ikke bare Gjersvika, var inne i økonomiske nedgangstider i denne perioden. Over hele landet var det vanskelig å få solgt både råvarer og ferdigproduserte varer, samtidig som det å skaffe seg lønnet arbeid også var utfordrende. Dette betyr at de økonomiske forholdene i Gjersvika ikke nødvendigvis var så spesielle, og at de kan ses på som et bilde på hvordan det var både i Norge og resten av verden på 1920- og 30-tallet. Det spesifikke bekrefter her tilsynelatende det metanarrative.

7.2.4 Hva kan Nyvik-saken si oss om Østby og landhandelens rolle i folks liv?

All informasjon om Nyvik-saken er hentet fra korrespondanse mellom Østby og Kjeldsberg. Ettersom vi har greid å konstruere et såpass detaljert kronologisk hendelsesforløp ut fra bare dette kildematerialet, viser det at Østby var relativt dypt involvert i saken.

I brevvekslingen ser vi også at både Østby og Kjeldsberg hadde sterke interesser av at saken ble avklart. Det kan dog virke som motivasjonen for å få på plass denne avklaringen varierte mellom de to. Tidligere i kapitlet kom vi fram til en hypotese om at mye tydet på at nedbetalingen av gjelden ville skjedd på et langt tidligere tidspunkt dersom Østby bare hadde brydd seg om å tilfredsstille Kjeldsbergs ønske om å få inn det utestående beløpet raskest mulig. Hypotesen styrkes av at det gjennom de 20 årene som saken pågikk var flere anledninger hvor Østby kunne ha krevd inn gjelden, men hvor han heller valgte å gi familien mer tid. I brev til Kjeldsberg skriver han: "Har selvfølgelig kundet sende beløpet til indkasso, men har jeg ikke hadd hjertelag dertil, da det under nuværende forhold har vært helt ødelæggende for manden"; og: "Vi kan selvfølgelig avholde eksekusjon og paa den maate indrive beløpet, men vil det for øieblikket være aldeles ødelæggende for manden".²⁸⁸

Måten brevene er ordlagt gir ikke inntrykk av at Østby bare ønsket å få nedbetalt kreditten raskest mulig. Han ville få gjennomført nedbetalingen på en måte som ikke ruinerte mannen som skyldte butikken penger i prosessen. Det var en æressak å kunne brødfø seg selv og sin egen familie. Vi har allerede sett eksempler på at Østby ved flere anledninger skrev til Kjeldsberg at folk gjorde sitt ytterste for å prøve å betale ned gjelden sin, men at det var vanskelig, da det ikke fantes noe arbeid som ga fortjeneste i bygda. Altså var Østby klar over hvor stort økonomisk press som lå på enkelte av fjellbøndene.

Selv om det så å si ikke fantes arbeidsmuligheter, var det likevel håp om at dette innen kort tid kom til å endre seg. Mye tyder nemlig på at noe av Østbys motivasjon for ikke å inndrive beløpet for raskt hadde å gjøre med en forventning han delte med bygda om at gruedriften kom til å starte opp igjen.²⁸⁹ Dersom dette skjedde, ville det kunne gi arbeid for folk i bygda, og for Hans Nyviks del, ville sannsynligheten for at han fikk solgt tømmer fra skogen sin øke. Derfor kan noe av grunnen til at Østby både gav kreditt, og ofte ventet med å kreve den inn, ha sammenheng med denne konstante forventningen om at Grong Gruber skulle starte virksomheten opp igjen.

Østby fortsetter å gi bistand til familien Nyvik også etter at kona til Hans tar over eiendommen, og han var en delaktig skikkelse i alle sakene som ble opprettet i forbindelse med salget av gården og skogen: "Om denne sak har det nu foregaat en proces mellem enken Sara Nyvik og undertegnede paa den ene side og svenskerne paa den anden".²⁹⁰ Som vi ser av dette sitatet var Østby så involvert at han ikke bare så på seg selv som en støttespiller, men som en faktisk part i konflikten. Følgelig blir den rollen som startet som en

²⁸⁸ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 24.02.23; Brev 26.03.23

²⁸⁹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0268, L0044, L0058, L0102, L0111 Korrespondanse 1927-1933: Brev 18.11.24, 06.10.27, 07.03.28, 31.03.32, 16.03.33

²⁹⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H: Brev 05.03.1927

generøs butikkbestyrer en ganske annen jo lengre tid det tar før gjelden blir betalt. I stedet for å bare tenke på forretningen, tyder mye på at det personlige aspektet blir mer og mer avgjørende. Det virker som det også var viktig for Østby at ingen mistet levebrødet sitt i prosessen, noe den langvarige bistanden han gav Nyvik-familien i denne saken indikerer. Dette igjen viser at butikkdirften og omsetningen ikke lenger var det eneste viktige, men at forholdet mellom befolkningen og landhandelen også hadde stor betydning for Østby. Det er derfor nærliggende å konkludere med at den rollen landhandelen ville hatt i befolkningens liv dersom Grong Gruber hadde fortsatt driften i 1914, kunne ha avveket fra den rollen vi ser her. Dette er et poeng vi skal ta opp igjen i kapittel 8, for der finner vi faktisk trekk som taler for at forholdet mellom bestyreren og befolkningen var mer platonisk og mindre inngripende i perioden 1913-14. Kredittgivningen ville ikke vært på langt nær like stor, og da ville trolig heller ikke forholdet mellom butikkbestyrer og kunde ha blitt så nært og personlig.

7.3 Tilfellet N.N.

Kildematerialet for denne delen av drøftingen er klausulert. Det vil derfor ikke bli brukt navn eller andre gjenkjennelige personopplysninger. Jeg vil likevel presisere at alle kildene som er brukt i forbindelse med de videre avsnittene er over 60 år gamle.

Familien som vi nå skal se nærmere på, var, som de fleste andre i Gjersvika, gårdbrukere. Familien var relativt stor, med flere barn. I Gjersvika var det vanlig med barnerike familier, selv om også barnedødeligheten periodevis var høy.²⁹¹ I tall for hele Norge under ett i samme periode, 1900-1930, finner vi at det var et fruktbarhetstall på 4 når vi beveger oss inn på 1900-tallet. Det sank til 3 først på 1930-tallet.²⁹² Altså var det ikke uvanlig med barnerike familier i mellomkrigstiden, verken i Gjersvika eller andre steder i landet. Den familien det er snakk om her, lå litt over gjennomsnittet.

Familien stod også i en meget krevende økonomisk situasjon, noe de heller ikke var alene om i bygda. Noe av utfordringen lå i at det var generelt dårlige tider og vanskelig å skaffe arbeid ved siden av gårdsdrifta, men et spesifikt forhold som gjorde det ekstra krevende, var at over halvparten av barna var utviklingshemmede. Dette førte til at det var vanskelig for dem å bidra til familiens økonomi, enten som arbeidskraft på gården, eller ved å gifte seg og flytte hjemmefra. Altså ble de heller en vedvarende "utgiftspost" for foreldrene. Vi må selvsagt regne med at de var mye mer for foreldrene sine enn bare en økonomisk belastning, men akkurat i denne sammenhengen var dette en av grunnene til at det økonomisk stod dårlig til med familien.

Den krevende økonomiske situasjonen gjorde at familien stadig måtte be fattigkassen i Røyrvik om understøttelse.²⁹³ Et av tegnene på at noen virkelig sleit, var at de selv spurte fattigkassen om støtte. Innstillingen i bygda den gangen var ellers at en ville heller sultet enn å ta imot trygd. Det var en skam mange ikke kunne bære.²⁹⁴ Fattigkassen i Røyrvik ser familiens situasjon og bevilger støtte.²⁹⁵

7.3.1 Fattigkassen i Røyrvik

Formålet med fattigkassen i Norge var å bevilge penger til de som hadde minst. For eksempel kunne fattigkassen hjelpe folk med finansiering av sykehusopphold, medisiner, mat og bosted, samtidig som de ga støtte dersom noen overtok forsørgelsen av barn som måtte settes bort.²⁹⁶ I Røyrvik kommune var det ganske mange barn som ble satt bort, noe som

---

²⁹¹ Røyrvik 1998a s.16

²⁹² Thorsnæs 2020

²⁹³ IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959: Brev 26.03.28, 06.12.30 og 27.04.31

²⁹⁴ Østby 1996 s. 40

²⁹⁵ IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959: Brev 25.11.33

²⁹⁶ Ibid: Brev 02.01.32

gjorde at flere biologiske søsken kunne ha forskjellige etternavn. Dette gjør det noen ganger vanskelig å holde oversikt over biologisk slektskap og relasjoner i dette samfunnet. Samtidig bekrefter dette at første halvdel av 1900-tallet var en tid da det også i Gjersvika var enkelte store familier der både egne barn og barn de hadde tatt til seg vokste opp sammen.

I Røyrvik historielags årlige tidsskrift ble det i 1996 publisert et minneskriv skrevet av Berit Westgård. Her forteller hun at av til sammen 10 søsken var det bare hun som fikk vokse opp hjemme på gården Litlebotn, de andre ble satt bort i 7-8-årsalderen.²⁹⁷

Det var avgjørende at fattigstøtten kom fra personens egen hjemkommune. Det var flere grunner til at dette var såpass viktig. For det første var fattigvesenet ofte kommunens største utgiftspost, altså hadde de ikke råd til å støtte folk som ikke var registrert i kommunen.²⁹⁸ For det andre var det enkelte som misbrakte denne ordningen ved å få støtte fra flere fattigkasser fra forskjellige kommuner samtidig. I fattigkassens arkiv advares det flere ganger mot folk som reiser rundt og misbruker fattigkassestøtten.²⁹⁹ Derfor var det alltid viktig å avklare *hjemstavnsrett*. For at en person skulle ha rett til støtte, måtte han eller hun ha bodd minst to år sammenhengende i kommunen.³⁰⁰

I Røyrvik kommune var det både enslige og familier som sleit med økonomien, og det var derfor også relativt mange som fikk støtte.

7.3.2 Landhandelen, fattigkassen og kreditten

En konsekvens av at Østby både satt i kommunestyret og var bestyrer for landhandelen, var kontakt og samarbeid med fattigkassen. Vi vet han kunne være gavmild i kredittgivingen, men enkelte ganger kunne han ikke betro kunder kreditt uten noen form for garanti. Han hadde derfor en avtale med fattigforstanderen om at hvis det ble riktig kritisk for noen, så kunne han levere matvarer inntil et visst beløp og senere belaste kommunen for summen.³⁰¹

Selv om dette var tilfellet, så ville ofte kunder, som familien til N.N, i størst mulig grad greie seg selv. Dette bekreftes i brev i fattigkassens arkiv. Eksempelvis står det hvor rosverdig det er av N.N å ville forsørge seg og sine.³⁰² Intervjuobjektet forteller at hennes far, Esten Østby, *derfor ikke fortalte denne husbonden at fattigkassen sto oppført som garantist når han handlet*.³⁰³ Det ville da virke som butikkbestyreren betrodde han kreditt på samme måte som han gjorde med alle andre.³⁰⁴ For N.N. ville det virke som Østby stolte på at han selv kunne gå god for varene han handlet, og ikke fattigkassen.

I et senere brev, etter at fattigkassen hadde gått med på å gi kr 125,- pr. kvartal til familien, kommer Østby med følgende beskrivelse av det som skjedde videre:

Nå når [...] blir betrodd varer på sitt navn betrakter han seg som en av de andre, og ikke som en som har sin understøtte i kommunekassen. Alle varer blir skrevet på hans navn og han får alle regninger. Han følger med og er redd for at beløpet skal bli for stort.³⁰⁵

Dette må kunne ses på som et ganske sterkt vitnesbyrd om at Østby hadde empati med kunder som hadde det trangt økonomisk, og at han prøvde å unngå å sette dem i forlegenhet. Å la være å si at fattigkassen ga sin garanti, var en liten handling, men den betydde mye for den som fikk slik omsorg. Østby hadde ikke noe å vinne ved å gjøre det på denne måten, han ville fått oppgjør uansett om N.N. fikk høre om støtten eller ikke.

---

²⁹⁷ Westgård 1996

²⁹⁸ Elvebakken 2019

²⁹⁹ IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959: 30.01.29

³⁰⁰ Elvebakken 2019

³⁰¹ Østby 1996 s.40

³⁰² IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959: Brev 10.02.33 og 25.11.33

³⁰³ Intervju 3 med Bergljot Lorås

³⁰⁴ Intervju 1 med Bergljot Lorås

³⁰⁵ IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959: Brev 25.11.33

7.4 Kreditt, nød og hjelp – oppsummering av funn

De to kredittskjebnene vi har sett på i det foregående viser hvor nært forholdet kunne bli mellom kunde og kjøpmann, og i begge tilfeller bidro Østby med mye assistanse for at familiene skulle komme seg ut av vanskelige situasjoner. Både det å vente med å sende Nyviks gjeld til inkasso, og det å være såpass hensynsfull med tanke på fattigkassens støtte til N.N., som ønsket å greie seg selv, viser at det antakelig var viktig for Østby at det var et godt forhold mellom dem som var igjen etter nedleggelsen av Grong Gruber.

Samtidig må det sies at det også finnes dokumentasjon som tyder på at dette ikke var Østbys hele motivasjon for å hjelpe sambygdingene sine. Vi må i tillegg gå ut fra at Kjeldsbergs relativt konstante mas om å få innfridd utestående gjeld, også var med på å motivere Østby til å hjelpe lokalbefolkningen med å håndtere kreditt som hadde blitt for stor. I den forbindelse er det verdt å nevne at å bidra såpass mye til at kundene hadde en komfortabel situasjon, var med på å sikre et visst kundegrunnlag og omdømme i en tid hvor konkurrerende kooperativer begynte å dukke opp i nabokommuner. Altså må vi også kunne se på deler av denne hjelpen som grep for å sikre videre driften av landhandelen.

Et annet viktig funn er at håpet om at gruvevirksomheten skulle starte opp igjen gjorde det tilsynelatende mindre risikofylt å gi kundene kreditt. Dette betyr at selv om Østby prøvde å få ned de utestående fordringene hos kundene, var han nok ikke for bekymret, da han hele tiden ventet (forgjeves) at en oppstart i gruve driften ville gi folk arbeid.

Selv om det kanskje ikke var så ofte en kjøpmann kunne skyve alt hensyn til økonomisk sikkerhet til side for immaterielle verdier, som for eksempel det å unngå å krenke en kundes selvfølelse, var nok likevel en ide om omsorg medvirkende i måten Østby forholdt seg til kundene på. Denne innstillingen har vi funnet en rekke indikasjoner på i drøftingen.

Begge enkeltsakene vi har gått igjennom i dette kapitlet var ganske spesielle tilfeller av gjeldsnedbetalinger som ble problematiske. Det var ikke slik at folk i Gjersvika alltid slet med å få betalt ned utestående fordringer, men mye tyder likevel på at det heller ikke var sjelden. Vi må derfor kunne konkludere med at den økonomiske situasjonen i Gjersvika på 1920- og 30-tallet var vanskelig, og da hovedsakelig på grunn av framveksten av et dårlig arbeidsmarked lokalt og nasjonalt, dårlige markeder for salg av produktene deres, og at befolkningen hadde fått flere og mer eksklusive behov som en følge av gruveutbyggingene.

Samtidig viser de to tilfellene at det kunne være vanskelig for en kjøpmann å forholde seg til denne typen kredittkunder. Selv om de ønsket å gjøre opp for seg, var det ikke alltid livssituasjonen tillot det. Sånn sett var dette et risikospill, og Østby måtte veie fordelene og ulempene med å involvere seg i denne typen handel opp mot hverandre. For Østby var det likevel på mange måter uunngåelig. Etter 1914 utgjorde fjellbøndene hele kundegrunnlaget, og når det ikke fantes annet arbeid for dem å livnære seg på enn gårdsdriften, måtte han være mer generøs med kreditten enn det Kjeldsberg kanskje skulle likt. Dette tyder på at flere i Gjersvika befant seg i en vanskelig økonomisk situasjon, uten klare og gode framtidsutsikter. Det var ei fattig bygd og mange visste aldri hvor mye mat de ville kunne sette på bordet neste dag.

Det at befolkningen fikk denne omfattende kreditten gjorde nok også at landhandelen fikk en annen rolle i befolkningens liv enn det den mest sannsynlig ville hatt dersom gruve driften hadde fortsatt etter første verdenskrig. Østby ble mye mer involvert i lokalbefolkningens privatliv og hjalp til på arenaer en butikkbestyrer vanligvis ikke vil engasjert seg på. Dette er adferd som kan knyttes opp til begrepet paternalisme, som vi skal komme nærmere tilbake til i *kapittel 8 – Landhandelens bestyrer og hans kone*. Det er altså mye som tyder på at kredittsystemet var en del av prosessen som ga Østby den rollen han fikk i bygda.

8. Landhandelens bestyrer og hans kone

En mikrohistorisk undersøkelse av *A/S Gjersvik Landhandleri* bør inkludere en beskrivelse og analyse av dens viktigste menneskelige faktor, spesielt fordi landhandelens drift etter 1914 er så betinget av de personlige egenskapene og motivene til de ansvarlige. Vi har allerede stadfestet, gjennom en rekke eksempel, hvor toneangivende Esten Østby var for utviklingen av landhandelen, og med det indirekte for betydningen landhandelen fikk i bygda og i befolkningens liv i mellomkrigstiden. I dette siste temakapitlet skal vi se mer direkte på hva Østby og hans kone gjorde i sin tid i Gjersvika og på hvordan disse handlingene kan tolkes, med tilhørende motivasjoner og konsekvenser, med Gjersvika som sosial kontekst.

Når vi legger til grunn at Esten Østby og hans kone Betzy ikke bare var involvert i driften av landhandelen, men også begge aktive i ulike organisasjoner og offentlige verv tyder dette på at deres påvirkningskraft også gjaldt utenfor selve butikklokalet. Dette er interessant å undersøke, da det vil kunne si oss noe om den betydningen en landhandel kunne få når menneskene som drev den også ble viktige ressurspersoner utenfor selve butikkdriften. Førte for eksempel organisasjonsvirksomheten og vervene de hadde til at landhandelen fikk større tillit i befolkningen? Eller gikk årsakssammenhengen kanskje *motsatt vei*, slik at en godt drevet landhandel skapte tillit til butikkbestyreren og kona hans i lokalbefolkningen, og at Esten og Betzy kunne ta styring og delta i beslutninger også på andre samfunnsområder? Samtidig var disse bibeskjeftigelsene i seg selv en konsekvens av butikkdriften: Verken Esten eller Betzy ville ha slått seg til i Gjersvika dersom landhandelen ikke hadde blitt etablert. Altså vil det å se nærmere på hvilken betydning engasjementene deres fikk for livet i bygda også forfølge målet i problemstillingen om å få inngang til sosiale prosesser i Gjersvika gjennom landhandelen.

8.1 Esten Østby

Erling, en av Esten Østbys tre sønner, beskriver sin far som "mannen med de tusen jern i ilden". Han var alltid opptatt med noe, og hans engasjement hadde stor spennvidde.³⁰⁶ Foruten landhandelen, som i seg selv var en fulltidsjobb, var han ekspeditør for fylkesbilene, poståpner, en tid organisator for driften av båten "Petrolea", hotellbestyrer noen somre, mellommann for fiske- og jaktrettigheter, mellommann for kjøp av hyttetomter og bygging av disse hyttene, varaordfører i Røyrvik kommune, formann i arbeidsledighetsnemnda, assistent for befolkningen i å skaffe legehjelp, rettshjelp og økonomisk hjelp, 17. maitaler, sangdikter og korsanger.³⁰⁷ La oss se på et utvalg av Esten Østbys bidrag til et trygt, levende og godt fungerende lokalsamfunn: Hans rolle i bygdas turistvirksomhet, de politiske vervene han hadde og den generelle hjelpen og assistansen han ga befolkningen.

8.1.1 Turisme

Et av de tiltakene Østby satte i gang for å prøve å bringe mer kapital til bygda og til landhandelens kasse, var tilrettelegging av turisme i Gjersvika. Han formidlet utleie av både fiske- og jaktrettigheter, og dette hadde en viss suksess. Noen av jegerne og fiskerne bygde seg etter hvert hytte og fikk på den måten en sterkere tilknytning til bygda. De kom tilbake år etter år og ble også en inntektskilde for bygdesamfunnet.

Turismen betydde ikke bare ekstrainntekter for landhandelen, men også for grunneierne i området, da det var på deres eiendommer jakten ble drevet.³⁰⁸ Følgelig var det å starte opp med turisme ikke bare en økonomisk fordel for landhandelen, men også for lokalbefolkningen. Likevel, som det er vist tidligere, er det mye som tyder på at verken

³⁰⁶ Østby 1996 s. 39

³⁰⁷ Ibid. s. 41 og NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934: Brev 22.06.34

³⁰⁸ Ibid. 19f

landhandelens eller fjellbøndenes økonomiske situasjon ble særlig mye bedre, eller at det begynte å komme mange turister til Gjersvika. Den sesongbetonte befolkningsøkningen fra turismen innebar likevel at det eksisterte andre inntektskilder enn gårdsdrift i bygda.

I forbindelse med Grong Grubers virksomhet ble det i 1913 også opprettet et hotell i det som opprinnelig var tenkt som messe for gruvearbeiderne.³⁰⁹ I den første tiden etter at gruvedriften ble lagt ned, da administrasjonen i selskapet fortsatt hadde tro på at gruva skulle drives igjen, drev Grong Gruber hotellet om somrene.³¹⁰ Dette var for at de som skulle foreta nye undersøkelser i forbindelse med gruva skulle ha et sted å bo. I lengden ble denne driften likevel for dyr, så selskapet oppfordret i 1921 Østby til å overta.³¹¹ Dette gikk Østby med på, og han leide inn både bestyrerinne og stuepike. Det å drive hotellet bidro kanskje til økt salg for landhandelen, men det var ikke en god forretning for Østby, da driften i seg selv var en betydelig utgift.³¹² Inntektene var også usikre, da det ikke var noen garanti for at turister ville komme. Én gruppe gjester kom likevel fast på hotellet, rutebilsjåførene. Etter 1919 kom de kjørende ca. to ganger i uken så lenge det var bare veier.³¹³

Turistvirksomheten kan se ut til å være et grep gjort for å gi økt fortjeneste for landhandelen, men vi kan vurdere om Østby også hadde bøndene i bakhodet da han utredet disse nye mulighetene. Det å få inn mennesker som brukte penger i Gjersvika, både gjennom å handle på landhandelen og ved leie av jaktområder, ville kunne gi et økonomisk løft for hele bygda. Vi har sett at for Gjersvika på 1920- og 30-tallet ville det vært sårt tiltrengt. Dette betydde også at det fantes muligheter for å tjene penger i bygda som ikke utelukkende var basert på salg av vilt, fisk, bær, ost eller tømmer.

Selv om det i noen år var satset hardt på nettopp turismen, ble den ikke en særlig innbringende næring. Situasjonen ble heller ikke bedre av at det på begynnelsen av 30-tallet kom endringer i jaktloven. På dette tidspunktet var jegerne fortsatt en av de viktigste inntektskildene til turistnæringen, og fangst var egentlig bygdas eneste trekkplaster. Det at innskrenkning av jakttiden for småvilt ble vedtatt i 1930, og at allmuens frie jakt på rovdyr og rovfugl ble opphevet i 1932, var derfor negativt for turistnæringen.³¹⁴ Vi ser konturene av disse endringene enda tydeligere i et brev Kjeldsberg sendte til Østby før sommerjakten i 1932. I brevet skrev Kjeldsberg at den nye jaktloven satte en stopper for sommerferie med fuglejakt i Trøndelag, og han spurte derfor om Østby heller kunne anbefale et "terreng" i Sverige.³¹⁵ Altså ble en av de viktigste aktivitetene bygda kunne friste med regulert bort. Av praktiske årsaker var det nok ikke så mange som kom for å jakte på andre tider på året, heller, ettersom framkommeligheten til bygda egentlig bare var god om sommeren.

Den negative utviklingen for turistnæringen må ses i sammenheng med det tidligere etablerte faktum at Gjersvika hadde begrenset kontakt med omverdenen, spesielt om vinteren. Få tilreisende ga også få impulser utenfra, selv om det var noen besøkende i enkelte perioder. Vi ser følgelig at turistnæringen, som kunne blitt en ny inntektskilde for Gjersvika-samfunnet, ikke hadde de beste forutsetningene for å lykkes i denne bygda.

8.1.2 Politiske verv

I 1923 ble storkommunen Grong oppløst og delt i fire nye enheter: Røyrvik, Namsskogan, Harran og Grong.³¹⁶ Dette førte til at Gjersvika ikke lenger lå i Grong, men i Røyrvik kommune.³¹⁷ Ettersom den nyopprettede kommunen måtte ha et styre, skulle det 16. mars

³⁰⁹ Ibid.

³¹⁰ Ibid. s. 20

³¹¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0247 Korrespondanse Du-Ham 1921: brev 14.05.21

³¹² Østby 1996 s. 20

³¹³ Ibid. s. 20f

³¹⁴ Kjos-Hanssen 1983 s. 55 og Skavhaug 2005 s. 6

³¹⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0102 Korrespondanse G-H 1932: brev 01.03.32

³¹⁶ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 25.02.23

³¹⁷ Ibid.

1923 holdes valg, og Esten Østby var en het kandidat til ordførervervet. Han hadde tidligere vært medlem av Grong herredsstyre, men da mot sin vilje.³¹⁸ I tillegg til dette medlemskapet, var han også aktiv høyremann og nominert på stortingslisten for Nord-Trøndelag flere ganger.³¹⁹ Fra 1934 var han også formann i arbeidsledighetsnemda.³²⁰

Østby ønsket likevel ikke å bli ordfører. Han mente selv at han hadde nok med driften av landhandelen og alt det andre han drev med. Derfor, ettersom det så ut til å bli et enstemmig valg, skrev han et brev til Kjeldsberg hvor han ba direktøren skrive en anbefaling om at han ikke under noen omstendighet kunne påta seg dette vervet: "[...]erklæringen maa være skrevet i en saadan form, at det ikke skinner igjennom at jeg har bedt om den."; og "[...]den maa indeholde et forlangende fra dem om at jeg av hensyn til forretningen, ikke maa paata meig formeget av kommunale stillinger".³²¹ Kjeldsberg gjorde som Østby ønsket og skrev noen ord om hvorfor det ikke var forsvarlig at Østby påtok seg ordførerstillingen.

En drøy måned senere sendte Østby et takkebrev til Kjeldsberg, hvor han informerte om at han heldigvis ikke hadde blitt valgt. Han hadde likevel måttet påta seg viseordførerstillingen, så helt fri fra forpliktelser var han ikke.³²²

Østbys popularitet før ordførervalget gjør det rimelig å anta at en godt drevet butikkdrift bidro til at befolkningen hadde tillit til han og ønsket å se han i det viktige ordførervervet. Det at de stolte på at butikkbestyreren også kunne styre samfunnet, kan vise at rollen landhandelen spilte i befolkningens liv var av større betydning enn bare som butikk.

Når vi leser om Østbys frykt for å bli ordfører, virker det som han egentlig ikke ønsket å påta seg flere oppgaver i lokalsamfunnet. Det var nok med landhandelen og å opprettholde en lokal handelsvirksomhet for bygdebefolkningen. Likevel indikerer hans øvrige engasjement at dette ikke helt stemmer. Østby oppsøkte jo ellers i politikken plattformer og stillinger der han kunne hjelpe og skape en bedre livssituasjon for folk. Selv om ordførervervet opplevdes som for stort og tidkrevende med tanke på alt det andre han hadde ansvar for, betydde ikke det at han ikke var interessert i å hjelpe de rundt seg. Dette behøver likevel ikke å ha vært hele hans motivasjon for å være såpass aktiv som han var, både i politikken og i andre verv.

I kildene finner vi flere eksempler på at Østby var en person som ønsket å hjelpe de rundt seg, noe som styrker tolkningen at han brydde seg om sine sambygdingers ve og vel.

8.1.3 Andre arbeidsoppgaver Esten ikke hadde trengt å påta seg

Året 1929 lå Betzys adoptivfar, Dr. Meidell, for døden. Betzy skulle derfor reise til Selbu for å besøke han. Samtidig som Betzy skulle reise, hadde en mann i bygda blitt syk og måtte fraktes til sykehus. Det ble derfor bestemt at de skulle reise sammen over Steinfjellet.

Da de kom over fjellet til Namsskogan, ble de hentet av en lastebil som skulle kjøre dem videre. Sykekorgen med mannen ble lagt bak på lasteplanet, og Betzy satte seg i førerhuset. Det tok ikke lang tid før den syke mannen bak på platten døde. Betzy ringte da Esten og sa han måtte fortelle det til mannens sønn, som var på vei tilbake over fjellet etter å ha kjørt dem til Namsskogan med hest og vogn. Esten fikk fortalt om dødsfallet, og sønnen sa da at han ikke ville kjøre hjem til moren på gården alene. Esten ble derfor med til gården for å overbringe de triste nyhetene. Etter dette hjalp han familien videre med å organisere begravelsen og alt det som følger med etter et dødsfall.³²³

Dette var ikke den eneste familien Østby hjalp etter dødsfall i familien. Bergliot, datteren til Esten og mitt intervjuobjekt for denne oppgaven, forteller om et møte med ei gammel barndomsvenninne. Som ung mistet venninnen faren i en skyteulykke, og det hun

³¹⁸ Ibid.

³¹⁹ Østby 1996s. 40

³²⁰ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934: Brev 22.06.34

³²¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923: Brev 25.02.23

³²² Ibid.

³²³ Intervju 1 med Bergljot Lorås

husket best fra begravelsen, var at moren satt og snakket med Esten om hvordan hun skulle gjøre ting videre, og at han deretter hjalp henne med å få gjennomført det.³²⁴

Tap av nære pårørende er opplevelser som kan være særlig krevende for mennesker å stå i. Om noen mistet en av sine nærmeste i Gjersvika, kanskje til og med hovedforsørgeren i familien, var det ikke alltid så lett å finne ut hvordan de skulle håndtere det praktiske. For eksempel var ikke alle spesielt skrivekyndige, eller de visste ikke hvilke instanser de skulle ta kontakt med. Fra Gjersvika var det tross alt ti mil til nærmeste lege, prest og lensmann.³²⁵ Esten hjalp derfor sambygdingene med blant annet å sette opp dokumenter og å ringe for dem som kviet seg for å snakke i telefon med fremmede.³²⁶

Dette viser at det var behov for en tillitsperson i bygda som folk kunne henvende seg til med problemer. Død og økonomiske problemer er noe folk har måttet håndtere gjennom årtusener, men lokalbefolkningen i Gjersvika var likevel noen ganger avhengig av hjelp for å komme seg gjennom slike situasjoner. Dette hjelper oss til å forstå hvordan livet i Gjersvika kunne arte seg: Det var et samfunn med marginale tilværelser hvor mange hadde behov for raushet og hjelp med tilrettelegging, og hvor folk også viste dette mot hverandre.

8.1.4 Avisutklippet som problematiserer, men ikke utelukker, Østbys paternalistiske posisjon i samfunnet

Vi har allerede ved flere anledninger diskutert det nære forholdet, preget av avhengighet, mellom Østby og lokalbefolkningen. Det er mye i kildematerialet som tyder på at de fleste i bygda stolte på han, og om de hadde problemer eller ønsket råd, var han en person de oppsøkte. Innlegget som dukket opp under overskriften "Ogsaa en forretningsmand" i avisa *Nordtrønderen* 26. mars 1915, står derfor i motsetning til det vi hittil har sett.

Under et litet møte i Gjersvik for ca 8 dager siden kom diskussionen ind paa folkene i Nordre Grong. Hr handelsmand Østbye kom med en del uttalelser som jeg syntes tydet derhen, at befolkningen omkring Gjersvik var saa lavtstaaende og saa litet avbalancerte at de ikke kunde komme sammen uten at de blev overstadig beruset og kom i krangel og slagsmaal. Jeg vil som grongning ikke undlate at gjøre dette bekjendt, da jeg tror folk burde ta sine reservationer overfor en forretning hvis bestyrer tænker saa lavt om befolkningen.³²⁷

Innlegget er skrevet anonymt, og det retter ganske kraftige beskyldninger mot Østby og hans syn på lokalbefolkningen. Samtidig skaper omtalen et bilde av Østby som kolliderer med det vi tidligere har presentert. Dette gjør at vi må stille oss spørsmålet om han kanskje ikke bare var en hyggelig og hjelpsom handelsmann med bred støtte i lokalbefolkningen, slik det kommer til uttrykk i mange andre kilder.

For å forstå hva trykningen av et slikt innlegg kan ha betydd for Østbys stilling og rolle i samfunnet og hvorfor Østby eventuelt kan ha kommet med en slik uttalelse, skal vi drøfte denne hendelsen opp mot begrepet paternalisme. Fram til dette punktet i avhandlingen har det vært ganske tydelig at det avhengighetsforholdet som oppstod mellom Østby og bøndene i forbindelse med den utvidete kredittgivningen etter gruvestingingen i 1914, var med på å gjøre Østby til en betydningsfull skikkelse i Gjersvika-samfunnet. Folk følte de kunne henvende seg til han med problemer, og de fikk både støtte og beskyttelse.

Paternalisme som fenomen knyttes ofte til standssamfunnet og brukes som regel for å beskrive en sosial tilhørighet mellom samfunnsindivider som står over og under hverandre i sosial status. Det var et personlig bånd mellom mennesker som bodde og arbeidet nær hverandre, og som var knyttet sammen gjennom gjensidig avhengighet.³²⁸ Disse båndene

³²⁴ Intervju 1 med Bergljot Lorås

³²⁵ Østgaard 2012 s. 8

³²⁶ Østby 1976 s. 49

³²⁷ *Ogsaa en forretningsmand*, *Nordtrønderen*, 26.02.1915

³²⁸ Pryser & Dimola 1999 s. 27f

gikk også på tvers av horisontale lag i samfunnet, og de sosiale lagenes forpliktelser overfor hverandre bestod av vern og hjelp ovenfra, mot troskap og lojalitet nedenfra.³²⁹ Eksempler på denne typen relasjoner kunne være den mellom storbonde og husmann, eller mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. I et slikt forhold kunne storbonden være forpliktet til å hjelpe husmannen i dårlige tider, og arbeidsgiveren føle seg forpliktet til å sikre beskjeftigelse for sine ansatte også utenfor sesong.³³⁰ Til gjengjeld for denne beskyttelsen ovenfra, kunne for eksempel en husmann måtte godta og tie om urettferdig behandling. Altså gikk plikten og moralen begge veier i dette vertikale avhengighetsforholdet.

Overføres disse karakteristikkene til Gjersvika-samfunnet, er det mulig å se samme type paternalistiske bånd i forholdet mellom Østby og bondebefolkningen som mellom storbonde og husmann. Gjennom sitt virke på landhandelen skapte Østby gjensidige bånd av avhengighet med fjellbøndene ved at han tilbød en generøs kredittordning mot at de gjorde tilnærmet all handel hos han. Slik tjente både bøndene og butikken på samarbeidet.

Det at Østby og lokalbefolkningen fikk dette forpliktende avhengighetsforholdet ganske tidlig i butikkens levetid, kan også ha vært en av grunnene til at Østby etter hvert følte at han hadde forpliktelser i bygda som innebar mer enn bare det å bistå med kreditt. Han så tross alt gang på gang hvor vanskelig det var for enkelte å få endene til å møtes. Sånn sett er det ikke usannsynlig at hans posisjon i samfunnet etter hvert forpliktet han til å hjelpe folk med mer enn bare handel. At dette også ble en realitet, kan bekreftes i kildene av hans engasjement i alt fra å hjelpe folk med å finne arbeid og forbedre produksjonsmåter på gårdene, til å ansette folk fra bygda om han hadde småjobber som måtte gjøres.³³¹ På denne måten ble forpliktelsene hans flere og flere, og hans rolle i bygda kan derfor også sies å ha blitt mer og mer beskyttende og inngripende. Han hjalp til der det var behov for det, og det var ikke lenger så viktig at bistanden han kom med hadde en direkte betydning for bedringer i driften av landhandelen. Eksempelvis kan redegjørelsen for alt Østby gjorde for familien Nyvik i kapittel 7 bekrefte at hans omsorg ikke alltid var direkte knyttet til det å oppnå høyest mulig fortjeneste eller å tilfredsstille en aksjonær i Trondheim.

Knytter vi avisutklippet til paternalismebegrepet, er det mulig å tolke det på to måter: Én underbygger Østbys faderlige og myndige autoritet i bygda; den andre problematiserer tegnene på at Østby hadde en slik rolle i lokalbefolkningens liv. La oss først se på hvordan omtalen kan bekrefte at Østby var en paternalistisk skikkelse.

I et paternalistisk avhengighetsforhold skulle den høytstående i relasjonen være beskyttende og hjelpsom. Likevel kunne han ved behov også være streng og dømmende, og det var hans rett å uttale seg i moralske spørsmål.³³² Dette betyr at det bildet vi får presentert av Østby i avisutklippet ovenfor kan ha vært som en pater som uttrykte misnøye når han så oppførsel han mente bar i feil retning.

Men, kritikken i avisinnlegget er presentert på en måte som tyder på at avsender verken hadde respekt for eller tillit til Østby. Samtidig tilhørte forholdet mellom to parter i en paternalistisk relasjon privatlivet. En paternalistisk leder skulle heller ikke kritiseres offentlig, og da i hvert fall ikke på en så krenkende måte som vi ser her.³³³ Dette gjør det usannsynlig at Østby var en paternalistisk skikkelse *for personen som skrev brevet*.

Nøkkelen kan være *hvem* som skrev avisinnlegget. Det er et langt hopp mellom at en person ikke så på Østby som en pater til at hele bygda ikke gjorde det. Det er også andre indikatorer på at innleggsforfatteren kanskje ikke hadde behov for, eller fikk, Østbys beskyttelse og omsorg:

---

³²⁹ Ibid. s. 28

³³⁰ Kjeldstadli 1978 s. 50-61

³³¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934: Brev 22.06.34 og 19.11.34 og NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G: Brev 23.04.31

³³² Bull 1972 s. 66

³³³ Ibid. s. 66f

Først må vi ta i betraktning når innlegget ble skrevet. I 1915 hadde landhandelen vært i drift i 2 år. Altså ikke veldig lenge, og det vil derfor ha vært begrenset hvor markert Østby hadde rukket å gjøre seg i bygda. Samtidig hadde Grong Gruber nettopp lagt ned virksomheten sin. Det kan derfor tenkes at befolkningen fortsatt var greit stilt økonomisk, og at de ennå ikke hadde særlig behov for Østbys assistanse.

Det andre som kan gjøre det sannsynlig at Østby ikke var en faderlig skikkelse for den som skrev leserinnlegget, handler om informasjon Østby kommer med i et brev han sendte til Kjeldsberg. Der antydnet han at avisinnlegget var et resultat av uoverensstemmelser mellom han selv og noen nye kontoransatte i Grong Gruber.³³⁴ Om dette var tilfellet, ville det for det første ha betydd at personen som skrev innlegget var ny i bygda, noe som sannsynliggjør at denne personen ikke hadde det samme båndet til Østby som de fastboende. Og for det andre, om han jobbet på kontor og var ansatt på fast lønn, kan det også ha vært at han følte seg i det samme hierarkiske sjiktet som Østby, og at Østby derfor ikke ble en autoritær, beskyttende og hjelpende skikkelse for han. For det tredje kan også denne personen bare ha vært ute etter å sverte Østbys omdømme, for eksempel på grunn av en intern konflikt, misnøye eller motsetning. At det var misnøye blant de kontoransatte i Grong Gruber er likevel en mistanke som kom fra Østby selv, og det er ikke lyktes å finne annet kildemateriale som kan verifisere den.

I denne forbindelse er det verdt å se nærmere på en hendelse som ble nevnt i bakgrunnskapitlet, hvor en av de som Østby hadde ansatt for å hjelpe seg i butikken ble sagt opp. Episoden skjedde i 1913-14, perioden da Grong Gruber fortsatt hadde en tilstedeværelse i bygda. Dette var helt i starten av Østbys karriere på landhandelen, og i tillegg til han selv, var det to betjenter ansatt. I brev til Kjeldsberg kommer Østby med flere grunner til oppsigelsen: Betjenten var frekk mot kundene, han overholdt ikke avtaler og respekterte ikke Østby som sin sjef.³³⁵ Det at betjenten ikke respekterte Østbys stilling på butikken, kan derfor være en indikasjon på at Østby ikke hadde en faderlig autoritet helt fra start. Autoriteten var noe han måtte jobbe for, og som sannsynligvis ble en naturlig følge av omleggingen av butikkdriften. Dette er med på å underbygge at Østby ikke hadde en paternalistisk rolle i de første årene sine i bygda. Samtidig indikerer brevet at autoritet, eller respekt, i forretningen var noe Østby opplevde som av betydning å ha. Altså kan en paternalistisk stilling ha vært noe Østby bevisst eller ubevisst attribuerte mot.

Mye tyder på at den paternalistiske stillingen i samfunnet var noe som kom senere for Østby. Det var ikke sann at en som var ny i bygda bare kunne komme inn og kreve tillit og respekt. Samtidig kan avisutklippet også være et uttrykk for opprørstanker blant de lavtstående i et paternalistisk forhold:

I *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd: tre norske industristrøk*, presenterer Edvard Bull to idealtyper av den lavtstående gruppen i det paternalistiske avhengighetsforholdet: *den aksepterende* og *den protesterende*.³³⁶ Han sier videre at de som hadde en aksepterende holdning, oppfattet det bestående samfunnet enten som godt, eller som noe selvfølgelig og uungåelig.³³⁷ Ved å drøfte om det kan sies å ha vært en aksepterende holdning i Gjersvika-samfunnet, vil vi indirekte også få kartlagt om det kan sies å ha vært en protesterende holdning. Den protesterende holdningen vil igjen være den vi kan knytte avisutklippet til. Altså er dette noe som vil kunne fortelle oss om holdningene i utklippet kan tolkes som et allment bilde på paternalistisk opprør blant bygdas befolkning.

I kapittel fem tok vi for oss bygdas isolerende egenskaper, og drøftet hvordan befolkningen kan ha opplevd manglende kommunikasjon med omverdenen. Konklusjonen var

³³⁴ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0228 Korrespondanse A-G 1915: Brev: 08.04.15

³³⁵ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914: Brev 13.01.14

³³⁶ Bull 1972 s. 72

³³⁷ Ibid.

at dette er noe det er vanskelig å vite sikkert i dag, ettersom de fleste som kunne sagt noe om det, er døde. Samtidig kommer det kildematerialet som ble skrevet ned i *perioden vi undersøker* – korrespondansen mellom Østby og Kjeldsberg – og som antyder at det var en følelse av isolasjon, fra en person som gjennom sitt virke var avhengig av hyppig kontakt med folk utenfor bygda. Dette gjør at Østbys syn ikke nødvendigvis var representativt for alle i Gjersvika. Selv om dette kan ha vært tilfellet, var likevel konklusjonen at befolkningens begrensede kontakt med omverdenen uansett kunne ha gjort innstillingen deres til livet mer pragmatisk og aksepterende. Dette betyr at det paternalistiske båndet som oppstod mellom dem og Østby kan ha vært noe som følte "selvfølgelig og uunngåelig", for å bruke ordene til Bull. Altså kan vi tenke oss at det ikke var noe grunnlag for å gjøre opprør, fordi befolkningen trolig ikke ville visst hva de skulle gjøre opprør mot. Den skjermede tilværelsen gjorde at det manglet et sammenligningsgrunnlag. Dette kan innebære at det er usannsynlig at innlegget som ble publisert i avisa *Nordtrønderen* i 1915 var en allmenn oppfatning blant befolkningen.

Et annet spørsmål vi kan stille oss i den forbindelse er: Var det egentlig noe å gjøre opprør mot? På en måte var nok både bøndene og Østby klar over at det var en forskjell i deres sosiale status. Dette kommer fram gjennom deler av kildematerialet, hvor Østby lager et skille mellom seg og resten av befolkningen. I brev til Kjeldsberg sier han ikke at "vi" har dårlig råd, men at bøndene i bygda har dårlig råd. Altså er det et "vi" og "de andre"-element her som skaper inntrykk av at det var en gruppedeling i samfunnet. Ikke så rart, ettersom Østby tjente 5000 kr i året, mens andre hadde nærmere 4000 kr i gjeld bare på butikken.

Men motsatt er det også et element som myker opp det som kunne vært et markant klasseskille, for Esten var selv fra ei lita fjellbygd.³³⁸ Han hadde vokst opp i en søskenflokk på 12 og kjente seg igjen i den livssituasjonen flere av bøndene var i.³³⁹ Dette gjorde også at han raskt fikk god kontakt med befolkningen, han ble en av dem og "snakket samme språk" som dem. For eksempel dro han rundt på besøk på gårdene til folk, og skapte slik også gode sosiale relasjoner med befolkningen i hverdagen deres. Det virker derfor ikke som han var bygdas autoritære overhode som befolkningen måtte føye seg etter og akseptere betingelsesløst. Dette gjør også at det virker usannsynlig at det var særlig mange problemer i relasjonene mellom Østby og lokalbefolkningen, som igjen kunne ført til et opprør. Det er likevel vanskelig å vite sikkert om det var slik, og et usikkerhetsmoment her, kan være et poeng vi har nevnt tidligere: En "undersått" i det paternalistiske forholdet skulle ikke kritisere "pateren" offentlig. Dersom en person, eller større del av befolkningen, hadde vært kritisk, ville det neppe ha kommet til overflaten og heller ikke nødvendigvis vært å finne i kildene.

Østby nektet selvsagt for alt det som sto i innlegget, noe han skrev både i et brev til Kjeldsberg og i et eget tilsvarende til samme avis.³⁴⁰ Han var trolig bekymret for at hans kunder skulle lese det og mente selv han måtte være "dum" om han snakket nedsettende om befolkningen på den måten. Dette ville ha gått utover både forretningen og han selv.³⁴¹

På en måte er det et godt poeng Østby kommer med her. I 1915 hadde, som nevnt, Grong Gruber nettopp satt all drift på vent, og en visste ingenting om hva fremtiden ville bringe. Det var også i denne perioden Østby prøvde å verve bøndene som kunder til forretningen. Altså var det på dette tidspunktet en veldig risikabel mening å komme med.

Derfor virker det rimelig å konkludere med at dette ikke var meninger og oppfatninger som Østby ville ha fremsatt for allmenheten i denne perioden. Det er i den forbindelse verdt å nevne at innleggsforfatteren skriver "som jeg synes tyder derhen". Altså var utsagnene Østby tilsynelatende skulle ha kommet med, åpenbart en tolkning denne personen selv hadde gjort, da han ikke framla det som at Østby ord for ord hadde sagt dette og dette. Det mest

³³⁸ Østby 1996 s. 7

³³⁹ Østgaard 1990 s. 12

³⁴⁰ Ibid og Esten Østby, *Hr. Redaktør!*, Nordtrønderen, 24.03.25,

³⁴¹ NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0228 Korrespondanse A-G 1915: Brev: 08.04.1915

sannsynlige blir da kanskje at Østby hadde sagt et eller annet, som vi aldri får vite, og som denne personen har tolket på sin måte, for så å formidle sin oppfatning videre.

Det er mye som tyder på at innlegget om Østby i *Nordtrønderen* kan ha vært basert på usannheter. Det er likevel verdt å analysere denne hendelsen, da den, til dels, problematiserer det bildet som tidligere er skissert av Østby. Samtidig viser den også at det på et tidspunkt eksisterte, blant en eller flere i befolkningen, en annen oppfatning av butikkbestyreren enn den vi har sett fram til nå. Så selv om det er vanskelig å ta disse anklagene alvorlig, ettersom det ikke finnes noe annet i kildematerialet som underbygger en slik oppfatning, er det et nyanserende usikkerhetsmoment det er relevant å ha med. Det betyr også at der avisinnlegget kunne ha problematisert Østbys patriarkalske rolle i bygda, så faller argumentasjonen i stor grad igjennom. Dette gjør den på grunn av tiden den ble skrevet i, Østbys plass i samfunnet i den aktuelle perioden og hvilke holdninger som ellers fantes i befolkningen i 1915 og senere. Likevel eksisterer det et usikkerhetsmoment: Det at Østby i 1915 følte seg såpass sikker i sin pater-rolle at han ikke forventet at noen tok til motmæle mot han, og at innlegget derfor var et forsøk på et paternalistisk opprør mot Østby.

8.2 Betzy Østby

Det som nødvendiggjør en egen analyse av Betzy i denne undersøkelsen, er at hennes omfattende bidrag i bygdas utvikling er direkte utløst av gruvedriften og den påfølgende nedleggelsen. Hadde ikke Grong Gruber anlagt butikk i 1913 og ansatt Esten Østby som bestyrer, og hadde det ikke vært levestruktur for drifta etter 1914, hadde heller Betzy aldri kommet til Gjersvika og bidratt slik hun gjorde. Slik sett kan vi si at Betzys innsats er en legemliggjøring av landhandelens innflytelse og dens konsekvenser for bygdas sosioøkonomiske utvikling, og dermed sentral for vår problemstilling.

Betzy blir beskrevet som et stillfarende menneske med små krav, omtenksum overfor andre og alltid innstilt på å hjelpe. Hun var først og fremst husmor, men engasjerte seg også sosialt. I en årrekke var hun medlem av skolestyret og menighetsrådet, begge stedene periodevis som formann. Ellers var hun også en av drivkreftene bak opprettelsen av Røyrvik sanitetsforening.³⁴² Dette tyder på at Betzy, som Esten, var interessert i bygdas ve og vel og gjorde sitt beste for at de skulle ha et godt, sosialt miljø hvor folk hjalp hverandre.

8.2.1 Sanitetsforeningen

Sanitetsforeningen i Røyrvik ble stiftet i 1925. De første årene het foreningen Røyrvik kvinneforening, og først i 1947 ble den innlemmet i landsforeningen og fikk navnet Røyrvik sanitetsforening. Betzy Østby var som nevnt en av foreningens stiftere.³⁴³ Hun var aldri formann, men fram til sin død, var hun en sterk bidragsyter.

Foreningen var forbeholdt kvinner, men det var ingen "syklubb" for fine damer. Tvert om, dette var samfunnsengasjerte kvinner som så behovet for materiell hjelp og innføring av helsetiltak i bygda. Allerede på andre møte vedtok de formål og regler. Spesielt to punkt ble viktige: 1) Skaffe sykekurv og å forbedre sanitære forhold; 2) Hjelpetrengende i bygda.³⁴⁴

Året etter møtet fant sted, i 1926, hadde foreningen greid å skaffe både sykekurv og sykeartikler til utlån i hjemmene. Samtidig var det også mange som fikk hjelp i form av lån eller pengegaver. Pengene som ble tildelt kunne for eksempel bli brukt til tannlegebehandling eller til kjøp av tannproteser.³⁴⁵ Det var mange tannløse damer i bygda, og Betzy hadde derfor foreslått at disse damene skulle kunne ta opp rentefrie lån, for så å reise til Namsos og

---

³⁴² Østby 1996 s. 41f

³⁴³ Intervju 2 med Bergljot Lorås

³⁴⁴ Røyrvik 2003 s. 5

³⁴⁵ Ibid.

få seg gebiss. Dette ble et populært tiltak blant de eldre.³⁴⁶ Det var likevel ikke alltid lån ble betalt tilbake, og det kan virke som foreningen bare måtte finne seg i dette.³⁴⁷

Sanitetsforeningen i Røyrvik fikk også gjennomført en del større prosjekter. I 1930 tok de for eksempel opp spørsmålet om å ansette en sykesøster. Dette ble gjennomført i 1941. I 1932 ble skoletannpleie innført, et tiltak de drev i 24 år. Samme år fikk de også finansiert vei mellom hovedveien og kirka. Veien kostet 400 kr, og heter ennå, i 2020, "Kvinnfolkveien".³⁴⁸

Alt fra tannpleie, vei til kirka og doktorbesøk til sanitærutstyr og pengelån var tiltak som var med på å gjøre situasjonen bedre, tryggere og enklere for folk. Dette betyr også at det ikke bare var Esten i Østby-familien som var villig til å ta i et tak for bygda og dens velferd. Betzy var også en viktig bidragsyter.

Sanitetsforeningen var ellers ikke bare et tiltak som de syke eller mest trengende kunne nyte godt av. Nesten samtlige damer i bygda var medlemmer, og det ble derfor også en arena hvor kvinnene kunne møtes og være sosiale. Det kan til og med virke som dette for enkelte var et avgjørende trekk for at de var aktive innenfor organisasjonen. Intervjuobjektet forteller i denne forbindelse om ei dame fra Arendal som kom flyttende da hun hadde funnet seg en mann fra bygda. For denne damen ble Gjersvika "litt enkelt", og hun syntes det var spesielt leit at det ikke var noen naboer som hun kunne omgås. Følgelig ble det å starte sanitetsforening noe hun engasjerte seg i, og i likhet med Betzy, ble også hun en av drivkreftene bak opprettelsen.³⁴⁹ Vi kan dermed tenke oss at stiftelsen av sanitetsforeningen også ble gjort med tanke på å skape en sosial arena for kvinnene i bygda. Samtidig var det trolig også andre i bygda som følte det på samme måte, og sosialt samvær med andre kvinner kan ha vært noe som ble et lyspunkt i hverdagen for flere.

Opprettelsen og driften av sanitetsforeningen førte til at det faktisk ble mulig å opprette et helsetilbud i bygda, og viser videre at organisasjonsvirksomhet også kunne fungere som en sosial arena for lokalbefolkningen.

8.2.2 Doktordager

Doktordagene i Gjersvika, organisert av Betzy, bestod i at distriktslegen fra Grong kom for å sjekke helsa til bygdefolket. Antall doktordager i året blir ikke presisert i kildene, men det var ikke mange. Under legebesøkene ble hovedsakelig trekking av tenner prioritert.

Når legen først kom, foregikk konsultasjonene hjemme hos familien Østby, og til å begynne med var kjøkkenet deres venterom. Det var få som hadde råd til å betale, og de fleste måtte be fattigkassen eller sanitetsforeningen om støtte. Når det var vinter og snø ute, var det rene blodveien fra huset og ned til butikken etter alle som hadde fått trukket tenner. Intervjuobjekt Bergljot, datteren til Esten og Betzy, var den som måtte tømme bøtten med tenner oppe i skogen etter dagens "innsats". Det var Østby-familien, med Betzy i spissen, som organiserte og fikk gjennomført doktordagene.³⁵⁰

Det å få til fast legevisitt i bygda var, på samme måte som sanitetsforeningen, et viktig bidrag til befolkningens helse og velferd. Selv om legen ikke kom så ofte, så eksisterte det en mulighet til å få både hjelp og råd også om ikke-hastende fysiske plager. Og skulle det oppstå mer akutt sykdom eller skader, kunne de ringe legen.

Men det var ikke alltid slik at telefon til en lege som var 10 mil unna var nok. Under influensapandemien som rammet store deler av verden fra 1918-1920, ble for eksempel bygda i stor grad overlatt til seg selv. Legen i Grong var for langt unna til å kunne bistå noe særlig, samtidig som han hadde nok å gjøre med å håndtere sykdommens utvikling i eget

---

³⁴⁶ Intervju 3 med Bergljot Lorås

³⁴⁷ Røyrvik 2003

³⁴⁸ 40-årsberetning: Røyrvik kvinneforening - Røyrvik sanitetsforening 2010 ibid. s. 23

³⁴⁹ Intervju 3 med Bergljot Lorås

³⁵⁰ Intervju 1 med Bergljot Lorås

lokalmiljø. Hele Røyrvik ble derfor hardt rammet, og i forhold til folketallet, var det mange som døde.³⁵¹ Med bakgrunn i kildene kan vi resonnerer oss fram til et sted mellom 10 og 13 personer. At vi ikke kan oppgi presise tall, er fordi tre kilder sier tre forskjellige ting. Erling Østby skriver at han mener å huske 13 jordpåkastelser vinteren 1919.³⁵² Bergliot sier på sin side i intervju at det var 11 graver.³⁵³ Til sist sier registeret over gravminner i Norge at det var 10 personer som døde året 1919 i Røyrvik.³⁵⁴ Vi kan ikke verifisere at alle i registeret døde av influensa, men det er nærliggende at det gjaldt de fleste, ettersom flere av navnene på gravene korresponderer med navn over offer for "spanskesyken" nevnt i de andre kildene.

Selv om Gjersvika hadde et helsetjenestetilbud, var det begrenset hvor mye det kunne bidra med når sykdom rammet bredt og akutt. Dette betydde at folk kunne måtte vente lenge på hjelp, noe som i enkelte tilfeller var forskjellen på liv og død. Et eksempel på at umiddelbar legehjelp kunne ha reddet et liv, var da en av elevene som gikk på fjellbygds skolen i bygda fikk lungebetennelse vinteren 1922. Med 10 mil til legen, måtte konsultasjonen foregå over telefon, og medisinen sendes med skistafett over Steinfjellet. Dette tok for lang tid, og pasienten døde før medisinen rakk å komme fram.³⁵⁵ Det var selvsagt ikke sikkert han hadde overlevd om medisinen hadde kommet fram tidsnok, men det ville ha økt sannsynligheten betraktelig. Likevel, et tilbud var bedre enn intet tilbud. Tar vi bygdas størrelse og beliggenhet i betraktning, var nok dette det befolkningen kunne forvente når det ikke ble noe av den gruveutbyggingen de hadde regnet med bare få år tidligere.

Ser vi oppstarten av sanitetsforeningen og faste doktordager i sammenheng, kan vi konkludere med at det ble etablert organisasjoner og ordninger for å forebygge sykdom og forsterke folkehelse tilbudet i bygda i mellomkrigstiden. Betzy var sentral i begge. Tiltak ble iverksatt, og det virker som flere fikk økt livskvalitet. Ut fra kildenes manglende omtale av sykdom, kan det også virke som om dette var noe det ikke var fokus på. Dette kan gi grunn for tolkningen at befolkningen i sin opplevelse kanskje ikke savnet noe utover det helse tilbudet de hadde. Gruvedriften ble lagt ned så fort at de som bodde i Gjersvika egentlig aldri rakk å ha en fast doktor i bygda. Dette betyr at befolkningen ikke hadde noe å sammenligne med, og da trenger de heller ikke å ha opplevd det tilbudet som var, utilstrekkelig. Det ble muligens snarere sett på som en forbedring i forhold til både tiden før 1912 og faktisk også i gruveperioden 1913-14. Folks opplevelser av ulike situasjoner er likevel noe det er vanskelig å vite sikkert, det blir derfor ofte antagelser.

8.2.3 Klær

"Mor gav bort klærne våre. Hun sendte til Finnmark, eller gav de bort oppi Røyrvik.", skrev Betzys sønn Erling i sine memoarer.³⁵⁶ Det er også flere andre tilfeller hvor Betzy ga bort barnas fravokste klær. I bryllupet mellom Anna Nyvik og Peder Devik, to personer omtalt i forbindelse med butikkens kredittgivning, var både Esten og Betzy bedt. Brått ble det klart at Annas lillebror, Hildor, ikke hadde noe å ha på seg. Betzy sendte da en dress, som sønnen Torleif hadde vokst fra, og tøysko. Slik fikk Hildor klær til bryllupet.³⁵⁷

Et annet eksempel er når Eva, en venninne av Bergliot (mitt intervjuobjekt), var med sin far til butikken for å handle. Betzy visste at Eva og faren skulle komme, og da de kom, ba hun Bergliot gå ned med en pakke til Eva. I pakken var det avlagte klær som Bergliot hadde

---

³⁵¹ Østby 1996 s.18

³⁵² Ibid.

³⁵³ Intervju 1 med Bergliot Lorås

³⁵⁴ Gravminner i Norge

³⁵⁵ Østby 1996 s. 29

³⁵⁶ Ibid.

³⁵⁷ Intervju 1 med Bergliot Lorås

vokst fra. Eva ble veldig glad for klærne, men samtidig betydde dette at hun måtte være med den lange veien for å handle neste gang også, for å si takk.³⁵⁸

Bergljot har en rekke historier om hvordan barnas klær ble fordelt videre rundt i grenda. Det er derfor ingen tvil om at tilfellene som nevnes ovenfor ikke var engangstiltfeller.

Dette viser at Østby-familien var en av de mer ressurssterke og "velstående" familiene i grenda. De hadde klær til overs som de kunne gi videre til noen som trengte dem. Det er altså indikasjoner på at de kan ha skilt seg fra gjennomsnittshusstanden i Gjersvika materielt. Det var likevel ikke slik at de kunne kjøpe hva de ville, og så lenge barna var små, sydde Betzy for eksempel alle klærne deres.³⁵⁹ Samtidig er dette med på å underbygge momenter vi allerede har vært inne på, nemlig at folk hadde lite å rutte med, og at det i bygda var behov for bistand med både mat, klær og husholdningsartikler.

8.3 Landhandelens bestyrer og hans kone – oppsummering av funn

Det er liten tvil om at både Esten og Betzy Østby gjorde mye for å skape en bedre hverdag for lokalbefolkningen i Gjersvika, selv om noen av tiltakene Østby gjorde nok også var myntet på å bedre landhandelens økonomiske stilling eller omdømme. Hans engasjement i turistnæringen er et eksempel på dette. Turistnæringen var også noe fjellbøndene kunne tjene penger på, ettersom de fikk betalt når eventuelle tilreisende ønsket å jakte på deres eiendom. Dette viser hvordan det for bøndene vokste fram alternative næringsgrunnlag til hovednæringen, som var salg av egenprodusert mat.

Det at Østby var så involvert som han var i lokalsamfunnet og hadde såpass mye tillitt i befolkningen også på den politiske arenaen, kan tale for at folk opplevde at han gjorde en god jobb som butikkbestyrer. Gjennom omdømmet skapt av en godt drevet landhandel, hvor han bisto folk med alt fra handel og dokumentskriving til å arrangere begravelser, greide han å bli en person befolkningen også stolte på når det kom viktige spørsmål om hvordan kommunen og samfunnet skulle styres. Dette funnet underbygges både av at bygdefolk oppsøkte han for å få hjelp med problemer, og av hans popularitet ved kommunestyrevalg.

Det meste av kildematerialet viser at Esten Østby var en person som brydde seg om lokalbefolkningen, og at flere derfor søkte til han for råd og hjelp. Det eneste i kildene som kan svekke dette bildet av butikkbestyreren, er avisinnlegget skrevet i 1915. I forbindelse med drøftingen av dette innlegget og hva det kan si om Østbys stilling i lokalsamfunnet, ble det relevant å trekke inn begrepet paternalisme. Dette fordi den eventuelle paternalistiske rollen Østby hadde, og muligens ønsket å ha, ble noe det måtte settes spørsmålstegn ved når han ble kritisert offentlig på den måten han gjorde i innlegget. Konklusjonen ble likevel at den nedsettende omtalen mest sannsynlig handlet om at Østby ennå ikke hadde fått den beskyttende og faderlige rollen for befolkningen på tidspunktet avisinnlegget ble publisert. Landhandelen hadde bare vært i drift i 2 år, samtidig som den utvidede kredittgivningen ennå ikke var et faktum. Ettersom kreditten, gjennom et gjensidig bånd av avhengighet, nok var det som knyttet Østby og befolkningen mest sammen, var trolig forholdet mellom kjøpmann og kunde mer forretningsmessig i landhandelens første driftsår.

I Østbyfamilien var det likevel ikke bare Esten som var samfunnsengasjert. Betzy Østby var også en person som virker å ha ønsket å bidra til at livet i bygda skulle være best mulig for de som bodde der. Som vi har sett, var hun blant annet aktiv i foreningslivet, og da spesielt opptatt av å forbedre bygdas helsetilbud. Generell sosialomsorg var også noe hun drev med. For eksempel ga hun bort klær og var aktiv i driften av bygdas skole.

Betzy handlinger, sett i forbindelse med Gjersvika, kan bli definert som unike og omveltende. Likevel var den typen sosialhjelp som hun drev med, også noe som kan ses i

---

³⁵⁸ Intervju 1 med Bergljot Lorås

³⁵⁹ Østby 1996 s. 42

sammenheng med tida de levde i. Historikeren Anne-Lise Seip benytter seg av begrepet sosialhjelpsstaten når hun referer til perioden 1870-1920.³⁶⁰ Hun sier at et av trekkene som karakteriserte denne perioden var at det ble et institusjonalisert samarbeid mellom private organisasjoner og det offentlige.³⁶¹ Dette betydde at selv om det offentlige i større grad kom på banen, med gjennomføringen av nye reformer innenfor helse- og sosiallovgivning, ble ikke arbeid innenfor den private sfæren overflødiggjort. For Betzys del kan det bety at både det helse- og sosialfremmende arbeidet hun gjorde i kommunal regi, og det hun gjorde privat, var en del av en nasjonal utviklings- og dugnadsmentalitet på første halvdel av 1900-tallet.

Østbys rolle i samfunnet kan altså ses i lys av begrepet paternalisme. En interessant tematikk å tenke over, er hvilke innsikter en tilsvarende undersøkelse av hustru Betzy Østbys rolle i Gjersvika i kontekst av det tilsynelatende ekvivalente begrepet *maternalisme* vil gi. Begrepet er komplekst, og det har blitt tatt i bruk uten å bli tilstrekkelig avklart og konkretisert. Dette har medført at maternalisme i forskningslitteratur brukes med motstridende betydninger.³⁶² Enkelte har lagt vekt på morsrollen, og det at kvinner på slutten av 1800-tallet tok med seg sine iboende moderlige egenskaper til arenaer utenfor hjemmet. Dette var et element som igjen gjorde at de egnet seg spesielt godt for enkelte yrker.³⁶³ Vi kan følgelig si at med denne vinklingen har kvinners moderlige instinkter blitt knyttet opp mot utviklingen av sosialhjelp og velferdsstat. Andre forskere har på sin side lagt mer vekt på det feministiske aspektet ved begrepet, og hvordan det kan knyttes opp mot kvinnebevegelsene i tida.³⁶⁴ I og med at maternalisme slik er flertydig definert og anvendt, er det egentlig ikke en klar begrepsmessig ekvivalent motpol til paternalisme. Begge forståelsene av maternalisme kunne uansett vært interessante å forfølge, da Betzys engasjement både kan ses på som et trekk i utviklingen av sosialhjelpsstaten og videre velferdsstaten, og som kvinnekamp. Litt av tanken med organisasjonsvirksomheten var tross alt å få aktivisert kvinnene i bygda og å skape en arena hvor de kunne møtes og jobbe for å bedre sine egne og andres kår. Dette er omfattende spørsmål som det ikke er rom for i denne undersøkelsen, men som kan tenkes å være gjenstand for videre forskning.

Fordi ekteparet Østby kom til Gjersvika på grunn av *A/S Gjersvik Landhandleri*, og drev den livet ut, er denne gjennomgangen av deres påvirkning på Gjersvikas utvikling også iboende en gjennomgang av vesentlige sider av landhandelens historie og rolle i bygdas sosioøkonomiske utvikling. Slik er den sentral for å besvare vår problemstilling.

Vi vet ganske enkelt ikke fra kildene nøyaktig hvorfor Østbyene bestemte seg for å komme til akkurat Gjersvika og prøve lykken der. Ingen av dem var derfra. Vi vet heller ikke sikkert hvorfor de ble værende. Hvorfor fortsatte de butikkdriften etter at Grong Gruber dro fra bygda? Det kan ha skyldtes mangel på andre muligheter i vanskelige tider; det kan ha skyldtes håpet vi har sett flere delte om at gruvene kunne starte opp igjen når som helst; det kan ha skyldtes økonomiske forpliktelser og lojalitet til Kjeldsberg og aksjeposten Østby måtte kjøpe; det kan ha skyldtes forholdet til stedet og folkene som bodde der. Det kan ha vært alle disse grunnene, eller ingen av dem. Det kan ha vært en kombinasjon av grunner, og uansett hvilke det er, kan årsakene til at de gjorde som de gjorde også ha endret seg og utviklet seg med tidens gang.

Det som uansett er klart, er at om vi tar i betraktning vervene, organisasjonsarbeidet og den generelle hjelpen som ble gitt i ulike situasjoner, finnes det belegg for å si at det at det var nettopp Esten og Betzy Østby tok på seg driften av landhandelen i Gjersvika, er en grunn i seg selv for at landhandelen fikk den rollen den fikk i lokalbefolkningens liv.

---

³⁶⁰ Seip 1984. s. 11

³⁶¹ Ibid. s. 12

³⁶² Larsen 1996

³⁶³ Maternalism 2020

³⁶⁴ Larsen 1996

9. Refleksjon over mikrohistorie som metode

I oppgavens innledning formulerte vi tre problem som vi ønsket å finne svar på. Problemstillingens tredje spørsmål la opp til en undersøkelse av selve metoden vi skulle anvende for å besvare de to første: *Hvordan fungerer en mikrohistorisk studie av en enkeltaktør innenfor et geografisk avgrenset område som metode for å belyse sosioøkonomiske forhold innenfor området som helhet?* Tiden er inne for å gjøre nettopp denne refleksjonen.

9.1 Det mikrohistoriske "blikket"

Et første moment det er nødvendig å tenke kritisk over, er *om og hvordan* den mikrohistoriske metodikken har gjort oss i stand til å avdekke forhold som muligens ville ha blitt oversett hadde vi anvendt et makroperspektiv – i dette tilfellet forhold ved bygda som var helt spesifikke for Gjersvika-samfunnet. En slik kritisk tenkning innebærer å helt eksplisitt og konkret gjøre rede for og reflektere over hvordan det mikrohistoriske "blikket" belyser og tolker. I den foregående analysen avdekkes det en rekke forhold som kunne blitt oversett, men med del-for-helhet prinsippet, skal vi løfte fram to representative eksempler fra temakapitlene:

Ett eksempel på hvordan tilnærmingen til empiri har gjort oss i stand til å oppdage nye trekk ved kildematerialet, finner vi i *kapittel 4 – Landhandleriet som multiservicesenter*. I forbindelse med drøftingen av isolasjon, som igjen var et tema utledet av landhandelens flervirksomhet, ble det også interessant å finne ut hvordan den skjermede tilværelsen kunne knyttes til datidens holdninger rundt egen livssituasjon. I tråd med en mikrohistorisk tilnærming valgte vi å ikke bare se på *hva* kilden sa, men også *måten* kilden sa det på. Med andre ord ble materialet lest både på en *faktuell* og en *kulturell* måte. Det å utlede denne typen informasjon fra kilden på denne måten, gjorde oss igjen i stand til å bedre forstå premissene for tolkning i perioden vi undersøker. Formuleringene i kildematerialet fremstilte pragmatiske mennesker som tilsynelatende virket komfortable med livene sine, og som ikke nødvendigvis oppfattet sin egen tilværelse som vanskelig eller stakkarslig. Det er dette både Geertz og Medick, som nevnt i metoderedegjørelsen, tar sikte på når de snakker om å avdekke flere lag av betydning i kilden. Samtidig poengterer de at det å undersøke noe "mikro" like mye handler om blikket på og til kildene som at undersøkelsesobjekt er lite og avgrenset.

Eksempel to henter vi fra samme kapittel. Der ble følgende antagelse, formulert i sekundærlitteratur som omhandler overordnede utviklingstrekk i norsk historie, problematisert: Landhandleri som fikk flere virksomheter integrert i seg ble også mer utpregede samlingssteder for bygdens befolkning. I møte med nærundersøkelsen av det faktiske undersøkelsesobjektet, ble funnet at en slik metanarrativ generalisering ikke nødvendigvis stemte for Gjersvika. Ikke alle i bygda så på landhandelen som et forsamlingslokale, og befolkningens oppfatninger var derfor noe som i denne oppgaven hadde behov for å nyanseres. Å oppdage dette avviket var heller ikke gitt, da det eksisterer flere kilder som definerer *A/S Gjersvik Landhandleri* som et tydelig og utpreget forsamlingslokale. Et viktig metodisk underpoeng er at de kontradikerende oppfatningene var mulige å oppdage gjennom bruk av intervju med førstehåndsvitne fra perioden. Dette kan muligens tale for verdien av kvalitative intervju i mikrohistorisk forskning spesielt. Altså er det egentlig bare på grunn av den mikrohistoriske tilnærmingemetoden, hvor vi går såpass dypt og grundig inn i det individuelle historiske kildematerialet, at vi får fram det faktum at det var ulike syn i saken. Følgelig ser vi at utsagnet "landhandleri som fikk flere virksomheter ble også utpregede

forsamlingslokaler" medfører at en flertydighet når det kommer til Gjersvika ikke kommer til syne. Slik flertydighet kan generere flere hypoteser å undersøke.

Oppsummert rundt dette første momentet, synes det klart at den mikrohistoriske innfallsvinkelen, og å gjøre det den foreskriver metodisk, gjorde analysen i stand til å avdekke forhold vi ellers ikke ville klart å anskueliggjøre.

9.2 Metanarrativets rolle i mikrohistorisk metode

Det andre momentet i denne refleksjonen over metode, er at det er nødvendig, som et metodisk korrektiv, å undersøke potensielle roller som etablerte eller standardiserte forestillinger kan ha spilt i metodeanvendelsen og tolkningene som er gjort i dette arbeidet. Som vi vet fra vår gjennomgang av mikrohistorie som metode, kan metanarrativer fungere begrensende for vår tilnærming til et historisk materiale og hvordan vi fortolker det. Selv om vi søker å løsrive oss fra slike store forestillinger, må vi anta at alle undersøkelsesobjekt, i kraft av *selve undersøkelsesaktiviteten*, kan bli knyttet til metanarrativer på en eller annen måte. Når det gjelder analysen av utviklingen i Gjersvika, vil dette blant annet innebære å se om den har anvendt kontekster, teorier, forklaringer eller språklige modeller som ligger utenfor eller over de lokale og spesifikke forholdene i bygda.

Det første eksemplet på metanarrativ innflytelse kan vi hente fra *kapittel 4 – Landhandleriet blir multiservicesenter*. I starten av dette kapitlet knytter vi nye kommunikasjonsmidler i Gjersvika til en universell kommunikasjonsrevolusjon. Metanarrativene som fremstiller denne revolusjonen beskriver gjerne at utfallet var at den knyttet folk mer sammen. I det empiriske grunnlaget analysen av utviklingen i bygda baserer seg på, kom det fram at disse nye formene for kommunikasjon i Gjersvika *ikke* nødvendigvis gjorde folks tilværelse mindre isolerte. For oss blir dermed undersøkelsen av kommunikasjonsmidlene i Gjersvika et eksempel på hvordan bygdas utvikling viker fra den standardiserte utviklingen i samme periode. Metanarrativets rolle i denne delen av analysen blir ikke som en "problematisk" generalisering som flater ut de individuelle funnene, men heller nyttig som en bredere historisk prosess de individuelle funnene kan kontrasteres mot.

Et annet eksemplet finner vi i *kapittel 5 – Byttehandel på landhandleriet*. I dette kapitlet ble det nødvendig å knytte det økonomiske systemet i bygda og de forskjellige beskjeftigelsene befolkningen hadde, opp mot etablerte begrep brukt i makrohistorien: Naturalhushold, pengehushold, byttehushold og kombinasjonsbruk. Også her var det vanskelig, og muligens lite fruktbart, å frigjøre seg helt fra metanarrativer. De ble istedenfor ganske enkelt deskriptivt nyttige. Likevel kan vi kanskje få et nytt syn også på disse etablerte "sannhetene" om utvikling når vi setter dem inn i en ny og spesifikk kontekst. Alle de nevnte begrepene hadde nemlig behov for nyansering, og enkelte var det også nødvendig å kombinere på nye, mindre etablerte måter. I Gjersvika hadde de en blanding av natural-, penge-, og byttehusholdning. Det viste seg å ikke være tilstrekkelig å benytte seg av bare ett begrep for å beskrive den økonomiske situasjonen i bygda. Det ble altså nyttig å legge vekt på hvordan de kunne kombineres, heller enn på hva som skilte dem fra hverandre.

Det tredje eksemplet kommer fra *kapittel 7 – Kreditt, nød og hjelp*. Kapitlet ble i stor grad et bilde på hvordan det både var å leve og drive handel på et lite og avsidesliggende sted som Gjersvika. Selv om det ble nødvendig å knytte de dårlige økonomiske forholdene i bygda opp mot generelt dårlige økonomiske forhold i hele Norge på et tidspunkt i redegjørelsen, hadde ikke kapitlet noen større ambisjoner enn å vise hvordan forholdene var i Gjersvika spesifikt, og la det tale for seg selv. Dette kapitlet er

nok derfor det stedet i undersøkelsen hvor vi i størst grad har søkt å løsrive analysen fra store allmenne kategorier og fortellinger. Likevel viser det seg at vi også her måtte knytte funnene opp mot standardiserte oppfatninger av utvikling i tiden. Depresjonen i mellomkrigstiden var jo en av årsakene til at situasjonen var som den var i Gjersvika. Dette illustrerer hvor krevende det er å ikke skulle bruke metanarrativer når en skal gjøre forskning relevant, og hvor etablerte enkelte framstillinger er hos oss historikere.

En siste refleksjon knyttet til mikrohistorisk metodes relasjon til metanarrativer kan være at mikrohistoriens tenkesett kan ses som et metanarrativ i seg selv. Retningens mål, metoder, forventninger til resultat og eksplisitte og implisitte verdier må jo sies å kunne fungere som strukturerende "fortellinger" vi som forskere forteller hverandre, kan påvirkes av og handle etter i vårt arbeid med historisk materiale.

9.3 Det (spesielle) "normale unntaket" som mikrohistorisk prinsipp

Et tredje moment å reflektere over, er den arketypiske situasjonen hvor mikrohistorikere ofte går forutbestemte inn for å undersøke det "spesielle unntaket": "Individuals who did not follow the paths of their average fellow countryman"; Det som kan "stille gamle paradigmer i tvil".³⁶⁵ Ettersom det betyr at mikrohistorikere svært ofte vil undersøke "unntak", blir undersøkelsesobjekt i denne typen arbeid gjerne referert til som det "normale unntaket". Et selvrefleksivt, og potensielt selvkritisk, spørsmål å stille blir derfor om en lignende prosess har foregått i dette arbeidet, som en *implikasjon av å velge mikrohistorie som metode*. Det omvendte spørsmålet bør da også stilles: Har valg av undersøkelsesobjekt og ønsket kunnskapsresultat implisert å velge mikrohistorie som metode?

Akkurat i denne konkrete undersøkelsen er begrepet det "normale unntaket" verdt å se nærmere på. Det kommer av at vi på forhånd, med vilje, hadde som mål å undersøke den tilsynelatende stabile, normale og begivenhetsløse fortiden. Vi var altså ikke på jakt etter å undersøke det ovenfor nevnte (spesielle) "normale unntaket" i utviklingen. På tross av denne målsetningen, fant vi også i vår analyse avvik fra de prosessene som ville ha indikert at noe var begivenhetsløst og tilsynelatende stabilt. Følgelig kan vi se for oss at når vi undersøker noe på mikronivå, blir forskningsobjektet, uansett hvor "uspesielt" det måtte virke, likevel spesielt, ettersom det undersøkes på sine egne premisser, ut fra sin egen kontekst. Altså blir mikrohistoriske undersøkelser normale unntak uansett om en går inn for å undersøke det som på forhånd tilsynelatende er "vanlig". Det normale unntaket blir derfor en implikasjon av å velge mikrohistorie som metode, og ut fra denne oppgavens målsetting og ønsket kunnskapsresultat, har også det implisert å velge mikrohistorie som metode.

9.4 Mikrohistorie som instrument til å belyse historiske prosesser

Det siste, men definitivt ikke minste spørsmålet, er om og hvordan en mikrostudie fungerte som instrument til å belyse omkringliggende sosioøkonomiske forhold i denne studien.

Det første, enkle svaret, som forhåpentligvis den foregående drøftingen og kommende konklusjonen på denne oppgaven indirekte underbygger, er ja. Et mer utfyllende svar består av følgende konklusjoner:

Metoden ga innsikt i sosialhistoriske lokale forhold man ellers ikke ville avdekket, slik vi har sett ovenfor. I tillegg åpnet den mikrohistorisk funderte bevisstheten om å metodisk "stille gamle paradigmer i tvil" muligheter til å korrigere eller supplere

---

³⁶⁵ Magnusson 2003 s. 709 og Kaldal 1994 s. 43

reduktive generaliserte framstillinger, slik vi også har sett over. Overført til andre forskningsprosjekter, kan da metoden være velegnet til å problematisere lokale konklusjoner rundt en begrenset geografisk eller historisk enhet, men også levere motforestillinger eller nyanseringer til mer vidtfavnende framstillinger.

Samtidig, og kanskje noe overraskende, viste det seg at det å fokusere så tett ikke utelukket behov for og mulighet til å bruke kontekstualiserende historiske framstillinger. Metanarrativ eller større historiske modeller som passerer "lukttesten", med andre ord som ikke avsporer eller reduktivt flater ut funnene i en analyse, kan snarere styrke drøftingen så lenge de brukes og diskuteres på en transparent og åpen måte.

Mikrohistorie og metodens fokus passet godt til typen og mengden kildemateriale som var tilgjengelig for dette prosjektet. Mikrohistorien ber oss tolke meningen og prosessen som kildeinnholdet har blitt konstituert i. Da er det en stor styrke at kildene er individuelle, førstehånds narrativ av ikke-profesjonelle historiske kilder, slik det var her. Det lange tidsintervallet, men smale fokuset, til brevkorrespondansen ga likedan også mange innganger til å analysere mentaliteten og motivasjonen til avsenderen. Kilder ført eller innhentet lenge etter, basert på subjektive minner, kommer også til sin rett i en mikrohistorisk framstilling. Den gir rom for å problematisere subjektive framstillinger som kan virke kontradiktoriske, uten at man dermed må eliminere flertydighet av den grunn. I stedet blir flertydigheten ett av funnene.

Mikrohistorie kan legge til grunn en en-til-en logikk i det at undersøkelsen av et historisk objekt sier noe om objektet som undersøkes, men ikke nødvendigvis mer. Dette tillater et fokus på enkeltheter og individuelle narrativ, og slik er store deler av dette arbeidets beskrivelser også strukturert. Men dette prosjektets problemstilling baserer seg likevel på at det er en påfølgende sammenheng mellom den individuelle landhandelen og det omkringliggende sosioøkonomiske miljøet i Gjersvika. At denne sammenhengen er gyldig og relevant – at utvikling i en noe vid kontekst (bygda) kan spores i utviklingen i en individuell (landhandelen) – er indirekte argumentert for gjennom analysedelene i oppgaven og i konklusjonen. Men det innebærer rent selvreleksivt at også dette prosjektet søker bekreftelse på det generelle i det bittelille, bare i liten skala.

9.4.1 Potensielle fallgruver og problem

I en kritisk refleksjon over anvendt metode er det maktpåliggende å også vurdere potensielle svakheter og utfordringer som kan følge av å benytte seg av en slik innfallsvinkel.

En fare kan være overfortolkning av kildematerialet. Når en ser såpass nøye og inngående på hva kilden sier, ikke bare bokstavelig, men også på hva som kan ha vært intensjonene bak et utsagn, eller hva det kan si oss om tida det har blitt konstituert i, kan en finne meninger som egentlig ikke er der. Dette introduserer potensielle feilkilder i forskningsmaterialet og kan gjøre forskningsfunn vanskelige å reprodusere.

Samtidig vil det kunne være vanskelig å skille ut hva som egentlig er av relevans og ikke, både i undersøkelses- og analysefasen. Dette kan skyldes to ting: 1) Alt kan være relevant i en så liten kontekst. Det kan gjøre det vanskelig å utelukke eller legge til side kildemateriale eller dets mulige tolkninger. Undersøkelsen kan bli så detaljert at den aldri stanser – det er fort gjort å forsvinne ned i kaninhullet! 2) Selvmotsigelser og inkonsistens i kildematerialet. I og med at å avdekke flertydighet og motstridende narrativ er et mål i seg selv, kan prosessen av å reflektere dette i beskrivelse og analyse skape stor kompleksitet.

Vi vil ofte ha problemer med å bekrefte metanarrativ om vi anvender en mikrohistorisk metode. Selv om undersøkelsen *problematiserer* slike etablerte

forestillinger om utvikling i et gitt tidsrom, betyr ikke dette at denne utviklingen derfor ikke er sann. Altså kan mikrohistorien forkaste metanarrativer litt vel raskt i sine undersøkelser. Det å problematisere er ikke det samme som å gjendrive, og dette kan det også være lurt å ha i bakhodet når en skriver, eller leser, denne typen framstillinger. Som en konsekvens må ikke et mikrohistorisk forskningsarbeid være kjemisk fritt for metanarrativ (det er umulig), men en samvittighetsfull forsker bør være transparent og åpen omkring disse metanarrativenes definisjonsmakt og potensielle bias på beskrivelse og fortolkning av historiske prosesser.

En annen potensiell risiko som er beslektet med dette, er å gå inn i et prosjekt med en ide om at etablerte sannheter *skal* stå for fall, følgelig kan et mikrohistorisk prosjekt bli til en forutinntatt paradigmebrytende løsning på jakt etter et problem.

En siste potensiell risiko for mikrohistorie er at en blir for snever i tolkningen eller anvendelsen av funnene en gjør. I denne undersøkelsen har målet hele tiden vært å si noe spesifikt om Gjersvika, og ikke nødvendigvis noe om resten av verden. Men selv om dette er målet, betyr ikke det at vår analyse blir overflødig i historisk forskning fordi den tar for seg unntaket og "det spesielle". For selv om enkelte element i Gjersvikas samfunnsutvikling problematiserer generelle og nasjonale utviklingstrekk i samme periode, gjør ikke dette at den nasjonale fortellingen må forkastes som en konsekvens av vår bruk av metode. Heller kan vi se på Gjersvikas utvikling som noe som bekrefter at historiske prosesser er situasjonsbetingede, og at lokale variasjoner er noe vi må ta forbehold for når vi kommer med deterministiske uttalelser om hvordan utviklingen *egentlig* var i gitte tidsrom. Gjersvika er det "normale unntaket". Samtidig må vi også avfinne oss med at mye av det som skjedde i Gjersvika også er konsistent med bilder av Norges, og til og med verdens utvikling i mellomkrigstiden. På den måten kan bygdas utvikling også brukes til å bekrefte de store fortellingene som sosialhistorien tidvis fremmer.

10. Konklusjon

Innledningsvis presenterte vi tre problemformuleringer som vi har søkt å finne svar på. Den tredje av dem, spørsmålet om metode, reflekterte vi over i foregående kapittel. De to første gjenstår:

- 1) **Hvilken funksjon fikk landhandelen i befolkningen i Gjersvikas liv etter at premissene for drift ble endret ved Grong Grubers nedleggelse i 1914?**
- 2) **Hva forteller en mikrohistorisk studie av virksomheten til A/S Gjersvika Landhandleri oss om sosioøkonomiske forhold i Gjersvika, 1914-40?**

For å besvare disse spørsmålene, splittet vi i analysen undersøkelsen i fem tematiske tilnærminger som alle på hver sin måte forfulgte det sentrale premisset om at det ikke lenger var mulig å drive på samme måte som før. Disse fem tilnærmingene har i stor grad blitt utforsket via primærkilder, i form av muntlige og skriftlige minner og korrespondanse fra arkivet etter bedriften *R. Kjeldsberg A/S*. Undersøkelsen har tidvis blitt supplert med sekundærlitteratur for å knytte analysen til allerede etablerte historiske begrep og -sammenhenger.

For å besvare problemstillingens spørsmål, er det nå nødvendig å sammenfatte og løfte opp disse funnene gjort underveis i temakapitlene til noen overordnede innsikter og konklusjoner.

10.1 Hvilken funksjon fikk landhandelen i befolkningen i Gjersvikas liv etter at premissene for drift ble endret ved Grong Grubers nedleggelse i 1914?

Basert på funnene i de fem temakapitlene, synes det liten tvil om at *A/S Gjersvik Landhandleri* etter 1914 fikk en annen funksjon i Gjersvika enn den hadde hatt under Grong Gruber. Mer presist kan vi si at den ikke bare fikk én ny funksjon, men flere:

Den første og mest konkrete nye funksjonen har vi valgt å beskrive med begrepet **multiservicesenter**. Flere virksomheter ble samlet på samme sted – post, telefon og varedistribusjon – som gjorde det lettvis for befolkningen å gjennomføre forskjellige typer ærender samtidig.

En konsekvens av blant annet denne endringen, er at vi kan argumentere for at landhandelen fikk en mer utpreget **sosial funksjon** i befolkningens liv. Det er nærliggende å gå ut fra at bygdas innbyggere, på grunn av flervirksomheten, uansett oppholdt seg mer på butikken enn tidligere, og at de da også oftere befant seg i sosiale settinger. Det gjør at landhandelen utviklet seg til et mer utpreget sted for sosial omgang og at det ikke nødvendigvis bare var et sted en dro for å handle varer.

En annen funksjon som utviklet seg i perioden 1914-40 kan muligens beskrives som en **konsulentfunksjon**, altså rådgivende og hjelpende for bygdefolket. Vi har sett at befolkningen kunne komme til bestyrer Østby med alle mulige slags problem: juridiske, økonomiske og etiske. Det kunne være alt fra begravelser til rettsaker og handelstransaksjoner, de trengte hjelp med. Enkelte av disse problemene var store og gjerne vanskelige begivenheter i folks liv, og det at en kom nærmere hverandre gjennom slike opplevelser, er derfor noe å anta. Dette er et interessant funn i lys av at bygda ikke hadde noen egen prest, som i andre tilfeller kunne ha fylt en lignende funksjon.

En siste funksjon vi kan spekulere i om Østby og landhandelen hadde for deler av bygdas befolkning, er som **kommunikasjonsdistributør**. Det foregikk en direkte og indirekte distribusjon av nyheter gjennom at landhandelen var et sted hvor bygdas befolkning kunne høre radio, lese avis, møte tilreisende og snakke med hverandre. I motsatt retning var det også her folk sendte brev, ringte og fikk distribuert og videresolgt egenproduserte varer. Altså formidlet landhandelen også informasjon ut av

bygda. I den forbindelse kan det nevnes at Esten Østby hjalp befolkningen med flere av disse aktivitetene: Ringe lensmann, prest og lege; skrive formelle brev på folks vegne; representere bygdas turistnæring mot omverdenen; salg av hyttetomter. Om vi ser disse forskjellige måtene å gi representasjonsassistanse på i sammenheng, kan vi si at det er forhold som kan beskrives som en slags kontakt med forvaltning. Ettersom Røyrvik før 1923 ikke var egen kommune, og vi kan se for oss at befolkningen i datidens Nordre Grong hadde lite å gjøre med det kommunale senteret som lå i Grong, er dette kanskje ikke så overraskende. Litt spissformulert kan vi da kanskje si at landhandelen hadde tilsnitt av funksjon som lokalt "kommunesenter" for Gjersvikas befolkning.

På et overordnet plan etablerer alle disse nye og utvidede funksjonene en forestilling om at det oppstod en helt ny grad av avhengighet mellom landhandelen og befolkningen. Bestyrer Østby hadde ikke lenger et platonisk og forretningsmessig forhold til kundene sine. Heller ble en naturlig del av relasjonen å ha inngående og detaljerte kunnskaper om livet til de forskjellige som kom for å handle. Det ble en del av jobben hans. Følgelig kan vi si at forholdet mellom butikken og lokalbefolkningen fungerte mer "personlig", og landhandelens rolle mer inngripende i lokalbefolkningens hverdagsliv.

Dette viser at etter Grong Grubers nedleggelse i 1914 var ikke landhandelens funksjon kun å være varedistributør for befolkningen i Gjersvika og omegn. Som en konklusjon kan vi derfor si at de uformelle relasjonene som utviklet seg mellom familien som drev landhandelen og resten av befolkningen, gjorde at landhandelen fikk et sett med nye funksjoner i perioden 1914-40, som alle var av avgjørende betydning for befolkningen i Gjersvika.

10.2 Hva forteller en mikrohistorisk studie av virksomheten til A/S Gjersvik Landhandleri oss om sosioøkonomiske forhold i Gjersvika, 1914-40?

Den mikrohistoriske studien har gitt oss en rekke innsikter i de sosioøkonomiske forholdene i Gjersvika i mellomkrigstiden.

Hva gjelder de økonomiske forholdene, har vi gjort flere funn som indikerer at de fleste husstander i bygda var dårlig stilt, og at flere strevde med å brødfø familien sin. Slutningen om at det var vanskelig økonomisk i bygda, er ikke bare basert på presentisme, også i samtiden ble det beskrevet som "pinibelt" med penger.

Det går likevel an å problematisere persepsjonen om at Gjersvika spesielt, etter gruvene forsvant, var dårlig stilt økonomisk. Nesten alle i Norge i mellomkrigstiden hadde det finansielt vanskelig. Sånn sett trenger ikke Gjersvika ha vært noe verre stilt enn andre byer og bygder i perioden. Samtidig er det verdt å nevne at før det lille økonomiske oppsvinget under Grong Grubers utbygginger, hadde bygda også vært fattig. Altså trenger ikke kontrastene i opplevelse ha vært så store for de som bodde rundt på de spredte fjellgårdene.

En av grunnene til at dette kunne vært en oppfatning bygdefolket satt med, handler om at flere ser ut til å ha levd i relativt isolerte tilværelser, både fra ytterverdenen og seg imellom innad i bygda. Det var langt mellom gårdene og vær og føre kunne gjøre det vanskelig å komme seg fra et sted til et annet. Samtidig var både postleveranse og telefonforbindelse upålitelig. Dette betyr at deler av befolkningen ikke trenger å ha visst hvordan livet eventuelt kunne vært bedre, da slik informasjon ikke var veldig lett tilgjengelig.

Det finnes likevel indikasjoner på at graden av isolasjon var noe som endret seg mer og mer gjennom mellomkrigstiden, og en ny sosial arena for befolkningen ble blant annet en mer utbredt organisasjonsvirksomhet. Én utvikling var framveksten av en mer

lokalpolitisk arena etter at Røyrvik ble egen kommune, eller at kvinner for eksempel kunne møte andre kvinner gjennom sitt medlemskap i sanitetsforeningen.

Bildet som dannes av bygdas helse og velferd, er at dette var noe som endret seg utover i perioden vi undersøker. Selv om det var 9 mil til nærmeste lege, oppstod sanitetsforeningens doktordager, gebissordning, skoletannlege og et utvalg medisiner ble tilgjengelig på landhandelen til enhver tid. Konklusjonen blir at selv om helsetilbudet var begrenset, bedret det seg i mellomkrigstiden, og da spesielt om vi sammenligner med hvordan det hadde vært før 1912.

Studien av landhandelen har også gitt oss tilgang til hverdagen til befolkningen i Gjersvika. Det kan se ut som den var dominert av gårdsarbeid, jakt, fiske og bærsanking. Beskjeftigelser som igjen fremstilte de produkt bøndene kunne bytte til seg kolonialvarer med på landhandelen. Vi vet også at enkelte dro utenfor bygda for å skaffe lønnet arbeid. Hverdagen besto altså mye i å arbeide og å sikre eksistensgrunnlaget. Ikke bare var dette helt nødvendig i en såpass fattig bygd som Gjersvika, hvor fortjenesten på arbeidet heller ikke var spesielt god, men dette var også tradisjon og kultur, da vi ser at folk i Gjersvika og omegn hadde livnært seg på de samme måtene i over 100 år. Det vi finner her, samt i diskusjonen rundt bygdefolkets mentalitet og selvoppfattelse, er at vi brått også har aktualisert forhold ved Gjersvika som er kulturelle.

I så måte blir et viktig poeng at det ikke bare er de *sosiale og økonomiske* forholdene i Gjersvika vi har belyst i det foregående, men også de *kulturelle*. Det kan se ut som at når vi undersøker en avgrenset enhet såpass detaljert og nøye, blir det lite fruktbart å skulle skille økonomiske, sosiale, kulturelle, ja kanskje til og med *politiske*, forhold fra hverandre.

I de to siste temakapitlene kom vi inn på hvordan det kunne virke som det var behov for ressurspersoner i bygda, og hvorvidt Esten Østby kunne sies å ha spilt en paternalistisk rolle i Gjersvika-samfunnet. Dette kan ses som et eksempel på en studie av politiske forhold, riktignok i mikroskala. Vi har fortalt om hvordan makt kan utspille seg i sosiale relasjoner innad i et lite bygdesamfunn, hvor det egentlig er en ganske flat samfunnsstruktur og ingen har betraktelig mer enn andre.

Dette kan indikere at når vi anvender mikrohistorie som program for å undersøke en avgrenset enhet såpass spesifikt, kan etablerte begrep som økonomisk, sosial, politisk og kulturell bli lite nyttige. Oppdelingene er såpass vevd inn i hverandre at forhold ikke er enten – eller.

Knytter vi disse siste generelle deskriptive utfordringene tilbake til de spesifikke forholdene i Gjersvika, ser vi at det som ved første øyekast kan virke som kategoriseringsproblemer for beskrivelsen vår, heller indikerer "presisjon gjennom flertydighet": Vi har undersøkt Gjersvika gjennom "nøkkelhullet landhandelen" og, som kildene viser, fungerte landhandelen simultant som en politisk, økonomisk, sosial og kulturell aktør og arena i bygda. Den mikrohistoriske innfallsvinkelen har da avdekket, slik den også er opptatt av, at mer enn én ting kan være sann til en og samme tid. Da er det ikke overraskende at også de forholdene i Gjersvika, som landhandelen ga oss en vei inn til, og som den var slik en viktig del av, også bar preg av å være sammenvevd politisk, sosialt, økonomisk og kulturelt.

10.3 Videre forskning

Dette arbeidet er en masteroppgave, og følgelig definert av de rammene som eksisterer for den typen arbeid, blant annet hva gjelder omfang og tid til å gjøre fordypninger i kildematerialer.

Det er flere veier videre dersom en skulle utvidet fokuset for undersøkelsen. For eksempel kunne vi, i større grad enn vi gjør, forsøkt å koble funnene til en utvidet sosialhistorie om kår i Norge i mellomkrigstiden. Muligens kunne en sammenlignende analyse bestående av mikrohistoriske analyser av flere enkeltsteder i perioden, vært interessant.

En annen retning som kunne vært spennende, er å se nærmere på Betsy Østby og helt spesifikt kvinners rolle i bygda. Det smerter meg at denne oppgavens undersøkelsesobjekt har gjort at kjønnsbalansen føles litt skjevfordelt. Kanskje sier det oss noe i seg selv? Kvinner hadde andre roller i samfunnet, og fokuset i skriftlig kildemateriale kan derfor ofte utelate dem. Dette er riktignok en skjevhet som mikrohistorien kan bidra til å utligne med dens blikk og bruk av primærkildemateriale. For eksempel gjennom dagbøker og memoarer, steder kvinner kan ha satt spor etter seg i historien.

Nok en vei videre forskning kan ta, er å bringe inn flere arkiv i kildematerialet. I kontekst av tematikken i denne avhandlingen, kunne spesielt Grong Grubers arkiv vært relevant for ytterligere å belyse forhold vi allerede har undersøkt og muligens avdekke nye forhold vi så langt ikke har vært klar over.

En siste mulighet for videre forskning kommer av det tredje og siste spørsmålet i problemstillingen. Det kunne vært spennende å undersøke helt nye objekt, men med den samme mikrohistoriske metodikken. Om en retter blikket mot typer objekt som hittil ikke har vært gjenstand for mikrohistorisk forskning, eller forskning overhodet, kunne det bragt til veie nye blikk på disiplinen i seg selv. Resultatet kunne tatt mål av seg å supplere forskning på det mikrohistoriske feltet, et felt som så langt har potensiale for å utvides.

10.4 En ting til ...

Avslutningsvis må det nevnes at det faktisk ble gruvedrift i Gjersvika til slutt. I forbindelse med at det ble startet utvinning av Joma-forekomsten, som lå en drøy mil nærmere svenskegrensen, på 1970- og 1980-tallet, ble det også tatt ut malm fra Gjersvik-forekomsten. Denne driften varte fra 1993 til 1998.³⁶⁶ Altså tok det hele 79 år fra driften stoppet i 1914, til det faktisk ble en lengre uavbrutt periode med gruvedrift i Gjersvika. Det ble ikke gjort noen store strukturelle endringer i forbindelse med denne utvinningen, og selv om det faktisk ble utvunnet noe av forekomsten, kan ikke gruvedriftsprosjektet i Gjersvika kalles noe annet enn uforløst. Eller kan det det?

Et poeng vi var innom i *Kapittel 2 – Teori og metode* synes relevant: Mikrohistorien går såpass nøye og spesifikt til verks at den har plass til å nyansere utvikling som tilsynelatende virker begivenhetsløs, stillestående og statisk. Den kan dermed bryte opp forutinntatte forestillinger av fortidige objekt. Videre kan man si at mikrohistoriens evne til å undersøke noe i dens helt konkrete kontekst gjør den i stand til å finne betydning og mening i selv de minste forhold.

Denne måten å tenke på finner gjenklang i de siste linjene i *Middelmarch* av George Eliot:

For om verden skal bli bedre, er det til dels avhengig av handlinger som aldri blir nedtegnet i historiebøkene. Og når livet for deg og meg ikke er fullt så vanskelig som det kunne vært, skyldes det delvis alle som trofast og pliktoppfyllende levde slike bortgjemte liv, og som hviler i glemte graver.³⁶⁷

---

³⁶⁶ Berg et al. 2016 s. 237-242

³⁶⁷ Eliot 1995 s. 773

Sitatet virker å handle om den fortiden som aldri ble historie, og hvordan også den er en del av utviklingen som har gjort at verden er slik den er. Sånn sett kan vi se for oss at om vi ikke hadde satt i gang med å undersøke Gjersvika og landhandelen, og satt ord på den utviklingen som skjedde her, ville dette kapitlet i historien mest sannsynlig forblitt en ufortalt fortid. For å koble det til frasene Eliot benytter seg av: livet i Gjersvika ville fortsatt å være en serie av hendelser som "aldri blir nedtegnet i historiebøkene", og de som bodde der ville fortsatt levd "bortgjemte liv". Etersom Gjersvika allerede har hatt biroller i større metanarrativ hvor disse "livene" ikke har kommet fram, vil det at vi undersøker landhandelen og Gjersvika med en mikrohistorisk tilnæringsmetode bli den måten som gjør at vi kan oppdage det som hittil har vært "bortgjemt".

Det "bortgjemte livet" som vi søker å belyse i vår undersøkelse er den mangfoldige hverdagen til de få menneskene som bodde i Gjersvika og omegn. Måten vi i undersøkelsen har søkt å framstille dette livet på er ved å rette fokus mot Esten og Betzy Østby sine liv, og hvordan de, gjennom driften av landhandelen, ble betydningsfulle skikkelser i bygda. En slik analyse er bare mulig når en benytter seg av den mikrohistoriske metodikken. Det kommer av at makrohistorien ikke er finmasket nok til å kunne favne alle lagene av betydning og nyanser i enkeltmenneskers liv. I så måte beviser denne undersøkelsen at mening og betydning også eksisterer i de små bidragene, og kan på denne måten gi livet en hensikt og et formål uansett om ikke ting ble slik en originalt hadde sett for seg. Sånn aktualiserer mikrohistorie også de hendelsene som ikke er begivenhetsverdige og viser at selv om noe utvikling kan virke som den "ikke er der", krever også den mennesker og samfunnsstrukturer som tilpasser seg de forutsetningene som er lagt for dem.

Kilder

Primærkilder

Intervju med Bergljot Lorås:

Intervju 1: 21.10.18

Intervju 2: 28.10.19

Intervju 3: 15.12.19

Fattigkassearkivet:

IKA Trøndelag, A-1428, Røyrvik kommune, Fattigstyret, D L0001 Korrespondanse 1923-1959

Vogt-arkivet:

NTNU UB, Tek-0004, Johan Herman Lie Vogt, F L0097 Grong feltet. Trykksaker. Kisforekomster III 453-500

Kjeldsberg-arkivet:

NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0219 Korrespondanse F-I 1913
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0224 Korrespondanse A-G 1914
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0228 Korrespondanse A-G 1915
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0233 Korrespondanse F-I 1916
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0239 Korrespondanse Cre-Gra 1920
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0247 Korrespondanse Du-Ham 1921
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0253 Korrespondanse Du-H 1922
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0260 Korrespondanse E.C Dahl-Gjers 1923
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0268 Korrespondanse Fe-Hold 1924
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0009 Korrespondanse En-G 1925
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0028 Korrespondanse G-H 1926
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0044 Korrespondanse F-H 1927
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0058 Korrespondanse D-H 1928
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0064 Korrespondanse D-H 1929
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0086 Korrespondanse D-G 1930
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0094 Korrespondanse C-G 1931
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0102 Korrespondanse G-H 1932
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0111 Korrespondanse F-H 1933
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0127 Korrespondanse E-H 1934
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0136 Korrespondanse E-G 1935
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0147 Korrespondanse F-H 1936
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0159 Korrespondanse F-H 1937
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0170 Korrespondanse F-H 1938
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0189 Korrespondanse F-H 1939
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0202 Korrespondanse G-H 1940
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0217 Korrespondanse G-H 1941
NTNU UB, A-0075, R. Kjeldsberg, Tredje del, F L0228 Korrespondanse F-G 1942

Memoarer:

Lein, K. (u.å.). Minner fra Steinfjellvegens anlegg sommeren 1913, og stikning av gruvebane Lassemoen-Joma i Nordre Grong 1914.

Østby, E. (1996). Barndomsminner fra Røyrvik.

Østgaard, G. (1990). Til mitt barnebarn.

Østgaard, K. (2012). Farmors saga: Til minne om Gunvor Østgaard, f. Østby

Nettsider

- Elvebakken, S. (2019). Fattigvesen og legdsvesen på 1800-tallet Hentet 20.06.20 fra <https://slektogdata.no/nb/fattigvesen-og-legdsvesen-pa-1800-tallet>
- Gravminner i Norge Hentet 29.06.20 fra <http://www.disnorge.no/gravminner/vis.php?id=1739&mode=gp>
- Kaffe. (2017). Hentet fra <https://lokalhistoriewiki.no/wiki/Kaffe>
- Maternalism. (2020). Hentet fra <https://en.wikipedia.org/wiki/Maternalism>
- Radiohistorie (2019). Hentet 21.06.20 fra <http://no.wikipedia.org/wiki/Radiohistorie>
- Thomassen, E. (2014a). Byttehusholdning. Hentet 21.06.20 fra <https://snl.no/byttehusholdning>
- Thomassen, E. (2014b). Pengehusholdning Hentet 21.06.20 fra <https://snl.no/pengehusholdning>
- Thomassen, E. (2020). Naturalhusholdning Hentet 21.06.20 fra <https://snl.no/naturalhusholdning>
- Thorsnæs, G. (2020). Norge - befolkningsutvikling Hentet 20.06.20 fra [https://snl.no/Norge - befolkningsutvikling](https://snl.no/Norge_-_befolkningsutvikling)

Årbøker og tidsskrift

- 40-årsberetning: Røyrvik kvinneforening - Røyrvik sanitetsforening (2010). *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 17*.
- Kjos-Hanssen, O. (1983). Utvikling av norsk villtlovgivning *Stavanger Museums Årbok 93*, 53-67.
- Nymo, K. (2003). Kristian Nymo's «Memoarer» *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 10*.
- Rørvik, N. (1995). Gjersvik landhandleri A/S 1913-1947. *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 2*.
- Rørvik, N. (2003). Røyrvik Kvindeforening. *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 10*.
- Vekterli, J. O. (2004). 1914 - Et skjebneår for utvikling i Indre Namdal? . *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 11*.
- Westgård, B. (1996). Minneskriv fra Berit Westgård sendt Landslaget for lokalhistorie 5. febr. 1996. *Historisk streiftog i Røyrvik og omegn, 3*.
- Østby, J. B. (1976). Gjersvik landhandleri: Handel i Røyrvik for halvthundre år siden. *Årsskrift Trøndelag folkemuseum Sverresborg*

Litteratur

- Berg, B. I., Sæland, F., Nyland, A. J., Østensen, P. Ø., Nordrum, F. S., Kullerud, K. & Norsk, b. (2016). *Bergverk i Norge : kulturminner og historie*. Bergen: Fagbokforl.
- Bjerken, M. (1950). *Grong bygdebok for Grong, Harran, Namsskogan og Røyrvik* [s.n.].
- Bugliosi, V. (2007). *Reclaiming History: The Assassination of President John F. Kennedy* W. W. Norton & Company.
- Bull, E. (1972). *Arbeidermiljø under det industrielle gjennombrudd* Universitetsforl.
- Bull, E. (1976-1980). Klassekamp og fellesskap: 1920-1945. I K. Mykland (Red.), *Cappelens Norgeshistorie* (bd. 13). Oslo: J. W. Cappelens Forlag
- Børresen, A. K. (2011). *Bergtatt : Johan H.L. Vogt - professor, rådgiver og familiemann*. Trondheim: Tapir akademisk forl.
- Båtevik, F., Halvorsen, L. J. & Aarflot, U. (2007). Små butikkar, store utfordringar : nærbutikken som utviklingsaktør i små samfunn. I: Høgskulen i Volda.
- Båtevik, L. J. H. o. F. O. (2016). I samme båt og øser for livet - forholdet mellom lokalsamfunnet og de minste dagligvarebutikkene. I M. Villa, M. S. Haugen & b. Norsk senter for (Red.), *Lokalsamfunn* (s. 198-215). Oslo: Cappelen Damm.
- Christiansen, P. (1999). *Namdalens historie*. Namsos: Namdal historielag.
- Dahl, R., Sveian, H. & Thoresen, M. K. (1997). *Nord-Trøndelag og Fosen : geologi og landskap*. Trondheim: Norges geologiske undersøkelse.
- Dyrvik, S., Fossen, A. B., Grønlie, T., Hovland, E., Nordvik, H. & Tveit, S. (1979). *Norsk økonomisk historie 1500-1970*. Bergen: Universitetsforlaget.

- Eliot, G. (1995). *Middelmarch: Bilder av livet i provinsen* (M. L. Ramberg, Overs.). Oslo: Gyldendal norsk forlag
- Hermanstrand, H., Kosmo, A. J. & Røyrvik. (2009). *Røyrvik : samene i Østre Namdal*. Røyrvik: Røyrvik kommune.
- Hjulstad, O., Vekterli, A. & Røyrvik. (1982). *Grong Grubers historie*. (Gjersvik: Røyrvik kommune.
- Høigård, E. & Ruge, H. (1947). *Den norske skoles historie: en oversikt*. Oslo: Cappelen.
- Kahneman, D., Lilleskjæret, E. & Nyquist, G. (2012). *Tenke, fort og langsomt*. Oslo: Pax.
- Kaldal, I. (1993). Å fortelje, å forklare og å tenke historisk. *Historisk tidsskrift (Oslo : trykt utg.)*. 72 :1993 :1, S.[80]-100.
- Kaldal, I. (1994). *Alltagsgesichte og mikrohistorie* (bd. nr 2). Trondheim: Historisk institutt, Universitetet i Trondheim.
- Kaldal, I. (2002a). *Frå sosialhistorie til nyare kulturhistorie*. Oslo: Samlaget.
- Kaldal, I. (2003). *Historisk forskning, forståing og forteljing*. Oslo: Samlaget.
- Kaldal, I. (2016). *Minner som prosesser : i sosial- og kulturhistorie*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Kaldal, I. (Red.). (2002b). *Sosialhistorikaren i 'Nr. 13' - kulturhistorisk gjensnitt*. Trondheim: Historisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.
- Kjeldstadli, K. (1978). Standsamfunnets oppløsning *Kontrast* 50-61.
- Krøvel, H. J. (2009). *Mikrohistorie - eit uttrykk for paradigmeskifte i historiefaget?* Høgskulen i Volda. Hentet fra <http://www.hivolda.no/neted/modules/archive/front/file.php?data=f4f01bd9c5366c206c8af870ed2dd1cc>
- Larsen, E. (1996). Gender and the welfare state: maternalism - a new historical concept? Hentet 07.07.20 fra http://bibliotheca.uib.no/bitstream/handle/1956/12869/GENDER%20AND%20THE%20WELFARE%20STATE_%20maternalism%20-a%20new%20historical%20concept_%20-%20Eirinn%20Larsen.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Magnusson, S. G. (2003). The Singularization of History: Social History and Microhistory within the Postmodern State of Knowledge. *Journal of social history*, 36(3), 701-735.
- Munch, P. A. (1948). *Landhandelen i Norge*. Bergen: Halvorsen & Larsen forlag.
- Pryser, T. & Dimola, U. T. (1999). *Norsk historie 1814-1860 : frå standssamfunn mot klassesamfunn* ([Ny og forkortet utg.]. utg., bd. B. 4). Oslo: Samlaget.
- Røyrvik, N. (1998a). *Røyrvik (bd. 1)* Røyrvik kommune.
- Røyrvik, N. (1998b). *Røyrvik (bd. 2)* Røyrvik kommune.
- Sandmo, E. (2015). *Tid for historie : en bok om historiske spørsmål*. Oslo: Universitetsforl.
- Schou Jensen, E., Engen, Ø. & Sunde, B. (2011). *Bergarter og mineraler* (2. utg. utg.). Oslo: Cappelen Damm faktum.
- Seip, A.-L. (1984). *Sosialhjelpstaten blir til: norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Oslo: Gyldendal.
- Skavhaug, S. (2005). *Historiske tilbakeblikk på vilt- og fiskeforvaltning i Norge* Direktoratet for naturforvaltning
- Slettan, D. (1997). *Det fortalte livet : aspekter ved minner som kilde i lokalhistoria*. Oslo: Landslaget for bygde- og byhistorie.
- Steen, S. (1957). *Det frie Norge*. Oslo: Cappelen.
- Stugu, O. S. (2012). *Norsk historie etter 1905 : vegen mot velstandslandet* (bd. B. 4). Oslo: Samlaget.
- Støre, J. (1960). *Grong grubers saga* Karoliussens bokh.
- Timberlid, J. A. (1980). *Ei historisk undersøking av utmarksbruket i indre delar av Telemark, Agder og Rogaland = A historical survey of the utilization of the outlying fields in inner parts of the counties of Telemark, Agder and Rogaland =: A historical survey of*. Oslo: SNSF-prosjektet.
- Tretvik, A. M., Sandvik, P. T. & Stugu, O. S. (2005). *Trøndelags historie : B. 3 : Grenda blir global : 1850 til 2005* (bd. B. 3). Trondheim: Tapir akademisk forl.

